

20908

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETI KARÁN

AZ 1920/21.—1925/26. TANÉVEKBEN ELFOGADOTT

**DOKTORI ÉRTEKEZÉSEK
KIVONATAI
ÉS
JEGYZÉKE**

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

A D É K Á N

SZEGED, 1926
A KAR KIADÁSA

A

M.

TUDOMÁNYEGYETEM

KÖNYVTÁRA

S Z E G E D

20908

1570
A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM

BÖLCSESZETI KARÁN

AZ 1920/21.—1925/26. TANÉVEKBEN ELFOGADOTT

DOKTORI ÉRTEKEZÉSEK
KIVONATAI ✓
ÉS
JEGYZÉKE

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

A DÉKÁN

SZEGED, 1926
A KAR KIADÁSA

JATE Egyetemi Könyvtár

J000144435

20908

Egyetemünk bölcsészet-, nyelv- és történettudományi Kara a háború által teremtett helyzet nyomása alatt kénytelen volt eltérni a Doktori Szigorlati Szabályzat azon intézkedésétől, hogy a bölcsészet-doktori tudományos értekezések nyomtatásban terjesztessenek a Kar és a tudományos világ elé s megelégedett azzal, hogy az értekezések két gépírásos példányban adassanak be. E füzetben a Kar 1924. évi szeptember hó 13-án tartott I. rendes ülésének rendelkezéséből az 1920—21. tanév óta gépírásbán beadott bölcsészet-doktori értekezések rövid tartalmát tesszük közzé a nyilvánosság részére, kivéve néhányat, amelyek nyomtatásban jelentek meg, vagy hamarosan meg fognak jelenni. Ezeket csak cím szerint jelezzük a többi között. Az előző években benyújtott és elfogadott értekezések kivonatának közzétételéről le kellett mondanunk, miután a gépírásos példányok a kolozsvári egyetem elvételekor Karunk irattárában maradtak.

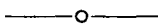
Reméljük, hogy a közzé tett kivonatok, melyek tudományos eredmények rövid összefoglalását tartalmazzák, hasznára lesznek a tudománynak is.

1920—21. tanévi doktori értekezések:

1. Dézsi Irén: Kaffka Margit élete és művei. 1920.

A dolgozat első részét Kaffka Margit életrajza foglalja el, a második részben műveit ismerteti. Költeményeit három csoportra osztja, u. m.: 1. Népies versek; 2. epikai költemények; 3. életképek. Ez utóbbiakat tartja a legsikerültebbeknek. Költeményeiben eleinte Szabolcska, Kiss József és Ady hatása alatt áll, de sohasem vált utánzóvá. Ezután sorra veszi elbeszéléseit és regényeit, itt ismertetésre és méltatásra kerülnek: „Levelek a zárdából“, „Gondolkodók“, „Csendes válságok“, „Süppedő talajon“, „Színek és évek“ (Portelky Magda életregénye), „Mária évei“ (regény, Marcell Prévost hatásával), „Szent Ildefonso bálja“, „Képzelt királyfiak“, „Két nyár“, „Hangyaboly“ (regény), „Állomások“ (regény), „A révnél“, „Kis emberek, barátocskáim“. Végül novelláinak, regényeinek általános jellemzése zárja be az értekezést, itt utalva Zola és Anatole France hatására.

2. Gócs Teréz: Tanulmányok Johann von Würzburg „Wilhelm von Österreich“-jéhez.

Joh. v. Würzburg „Wilh. v. Österreich“-ja¹⁾ minden bizonnyal egyike az epigonkorszak legjelesebb termékeinek. 20.000 soros középfelnémet lovagregény a 14. század első éveiből; valószínűleg 1314 körül keletkezett. A szerzőről mindössze annyit tudunk meg a szövegben elejtett megjegyzésekből, hogy Joh. v. Würzburgnak hívják és hogy Würzburgban

¹⁾ Kiadta: Ernst Regel, Deutsche Texte des Mittelalters. III. B. Berlin, 1906.

városi írnok. Frank eredetű és Hohenberg-Heierloch sváb gróf a pártfogója.

A költő művét történeti regény színébe öltözteti, állítólag az osztrák uralkodó ház történetét mondja el. De a történeti eseményekből legfeljebb a neveket vette át; a költemény nem egyéb, mint egy szerelmi történet, mint a „Floire und Blancheflur“, „Wilhelm von Orlens“ stb. Két gyermek megszereti egymást és sok átélt nehéz kaland után szerencsésen egyesülnek. Jól ismert kalandok vonulnak el szemeink előtt és ha az itt-ott előforduló történeti nevek nem emlékeztetnének minduntalan arra, hogy egy uralkodó ház történetét akarja a költő elénk tárni, azt hihetnők, hogy mesevilágba tévedtünk. A költő forrása gyanánt egy latin szöveget említ, ezt állítólag Dieprecht von Esslingen-től kapta. Ezen állítása azonban aligha felel meg a valóságnak; semminemű hasonló tartalmú latin szöveg nem maradt reánk. Hogy egy középfelnémet költő a közönség előtt elismerést nyerhessen, ahhoz szükséges volt, hogy valamilyen ismert vagy ismeretlen forrásra hivatkozhassék, melynek nyomán saját művét készítette. Ha forrásuk nincs, kénytelenek egyet teremteni. Így tesz a későbbi középfelnémet írók legnagyobb része. Ezek műveik motivumait a legkülönbözőbb munkákból szedik össze, ilyen módon újat teremtve. Minél későbbi a munka, annál tarkábbak és nagyobb számúak a kalandok, de annál nagyobb olvasottságot is követel a kalandok hovatartozásának kimutatása.

A „Wilh. v. Österreich“ forrásait négy csoportba lehet osztani: a) lovagregények, b) népköltészet, c) középkori legendák, d) középkori latin írók csoportjába. — a) Regényünk főforrása és mintaképe Rudolf von Ems „Wilhelm von Orlens“-e.²⁾ A mese egész felépítése erre vall. Mindkét regényben a főhős már gyermekkorában elkerült otthonról és idegenben nevelkedik. S habár már gyermekkorukban megszeretik kis játszótársukat, az apák hallani sem akarnak az egyesülésről. Miután a szöktetés nem sikerül, bujdosásra szánják magukat. A hősök élete ettől kezdve csupa kaland. Wilh. v. Österreich kalandjai sokkal tarkábbak mint a mintaképé. Joh. v. Würzburg ambíciója, minél mozgalmasabb életfelfogást biztosít

²⁾ Kiadta: Victor Junk: Deutsche Texte des Mittelalters, Berlin, 1905.

tani hőse számára. Végre sikerül mindkét hősnek egy uralkodót ügyeik számára megnyerni, akiknek közvetítésével a szeretett leányt mégis csak feleségül nyerik, amibe az apák akarva, nem akarva kénytelenek belenyugodni. Wilh. v. Österreich halálának körülményei teljesen azonosak a Wilh. v. Orlens szülei halálának körülményeivel. A nők nem akarják férjüket útra, ill. hadba bocsátani; mikor a hősokeket hordágyon holtan háza hozzák, mindkét nőnek a holttestre borulva megreped a szíve. De legalább mindkét esetben örökös marad vissza. A kölcsönzés nyilvánvaló, de ezenkívül még számos kisebb epizód is mutatja Rudolf hatását. Ezekre itt nem terjedhetek ki. Csak egy jellemző tulajdonságra szeretném még a figyelmet felhívni; ez a levelek gyakori alkalmazása. Johannál épen úgy, mint Rudolfnál, a szerelmesek levélileg közlekednek egymással. Ezen főforráson kívül más lovagregények is voltak többé-kevésbé hatással Johannra. Gottfried von Strassburg (a haláljelenet), Wolfram von Eschenbach (kisebb egyezések, Roter Ritter stb.), a Jüngere Titurel (a Grál lovagok családfája), Hartmann von Aue (a kútjelenet). Minden bizonnyal ismerte a „Floire und Blancheflure“-t, e kedves gyermekszerelem történetét.³⁾ Felhasználja a középkorban általánosan ismert Keuschheitsprobe motívumát is (das gestuel).⁴⁾

b) De nemcsak a lovagregény körül vannak költőnknek tágas ismeretei, hanem a népköltészet terén is, annyival inkább, mert a népköltészet a 13. században élte virágkorát. Említi művében Detrét és Ecke-t, tehát e mondákat ismeri. S ha a népköltészet koronáját, a Nibelungenliedet nem is említi, minden bizonnyal ismeri. A hős halála körülményeinek kiszínezésénél Rudolf és Gottfried mellett a Nibelungenlied is szolgálhatott mintául.

c) A középkori legendák közül minden bizonnyal hatással volt reá a Sanct Brandan legenda.⁵⁾ Az ördög feltűnő gyakori szerepeltetése is a legendákra vezethető vissza.

³⁾ Megj.: Deutsche Nationalliteratur. Joseph Kürschner. Berlin und Stuttgart. IV. B. 1888.

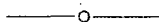
⁴⁾ Otto Warnatsch: Der Mantel . . . nebst einer Abhandlung über die Sag vom Trinkhorn und Mantel . . . kiadta: K. Weinhold: Germanische Abhandlungen. Breslau, 1883.

⁵⁾ Kiadta: Dr. Carl Schröder. Erlangen 1871.

d) A középkori latin írók közül Pliniusnak⁶⁾ köszöni természetrajzi ismereteit; földrajzkönyv gyanánt a Mappae Mundit⁷⁾ használja költőnk. A Physiologus-ból⁸⁾ származik a „tiszta szűz“ motívuma.

Költőnk stilusa részletező, hosszadalmas. Nagyon gyakran használ tautológiákat, körülírásokat, nagy számban monologokat és dialogusokat. A költő társalog hőseivel, beszélget a Minnevel és Aventiurevel, hosszabb elmélkedéseket fűz elbeszélésébe. Virágos, kecses nyelvezete Gottfried és Gottfried iskolájának hatását árulja el. De Wolfram von Eschenbach stilusa is hatott reá:

Amint az elmondottakból kitűnik, költőnk meglehetősen kitaposott utakon jár. A nagy meseirodalom számos szála fut össze ebben a költeményben; minden nagyobb és sok kisebb középfelnémet író segített a mű feldíszítésében. De még így is nagy érdeme, hogy a már meglevő anyagot úgy gyúrta és formálta, hogy a német irodalom számára egy új gyöngy jött belőle létre.

3. Heigl László: Schiller mint történetíró.

Schiller munkásságának első idejében nem igen foglalkozott a történelemmel mint tudományággal, bár Plutarchost és korának más kisebb történelmi műveit szívesen olvassatta. Mikor barátja, Körner megnősült, Schiller meglátogatta Drezdában. Itt 1786-ban egy értékes munkát olvasott a harmincéves háború történetéről. Ennek a munkának a címe „Historie des dreissigjährigen Krieges und des darauf erfolgten westfälischen Friedens“ volt. A munka szerzője jezsuita, Bougeaut (1690—1743), németre 1758-ban Rambach Frigyes fordította. Új nézeteket merített, a dolgok mélyére pillanthatott. Ellenállhatalan vonzalmat érzett Schiller ettől a pillanattól kezdve a történelem iránt.

⁶⁾ Kiadta: G. C. Wittstein: Naturgeschichte des Cajus Plinius Secundus. Leipzig, 1880.

⁷⁾ Kiadta: Dr. Konrad Miller, Stuttgart, 1895—8.

⁸⁾ Kiadta: Dr. Friedrich Wilhelm, Denkmäler deutscher Prosa des 11. und 12. Jahrhunderts. Münchner Texte, Heft 8. München, 1916.

Nemcsak vérfürdőnek tűnik fel előtte a harmincéves háború, hanem kiválók küzdelmének a jövő generáció érdekében. Körnernek írja 1786-ban : „Täglich wird mir die Geschichte teurer . . . und mein Kopf ist mir noch ganz warm davon“. Ekkor jelenik meg tőle a Thalia második füzetében a „Philipp der zweite, König von Spanien“ című történelmi tanulmány.

Azt az utat azonban, melyen haladni készült, csak 1787-ben találta meg. Ekkor kezdett dolgozni a „Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande von der spanischen Regierung“ című művén.

Schillerről, mint historikusról Niebuhr, Janssen stb. leki-csinylő kritikákat írtak. Manapság már tisztábban látunk s ezt Fester objektív munkásságának köszönhetjük. Drámaiban még sokat merít hatalmas fantáziájából, történelmi munkásságában azonban csak az igazságra támaszkodik. Ennek azonban mintegy ellentmond önmaga: „Ich werde immer eine schlechte Quelle für einen künftigen Historiker werden. Die Geschichte ist überhaupt nur ein Magazin für meine Phantasie“.

A történelem adott neki állást a polgári társadalomban, katedrát. Eleinte semmi, később is csak 200 tallér fizetést kapott, de fényes társadalmi pozíciót nyert vele. Goethe és Vogt jártak főleg közben, hogy az Eichhorn távozása folytán megüresedett jénai tanszéket elnyerje. 1789. márciusában meg is kapja a formális meghívást.

A hivatásos tudósok ellenszenvvel fogadták, különösen Ch. Heinrich (1748—1810.). A professzura és az emlékiratok jóvedelme tette számára lehetővé, hogy 1790-ben házi tűzhe-lyét megalapíthassa. Mindig érezte, hogy egyéniségében a költő a historikusnak nagy hálával tartozik.

A „Geschichte des Abfalls der Niederlande“ nyitotta meg számára az utat a história igazi birodalmába.

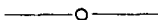
Második nagy munkáját, melynek címe „Geschichte des dreissigjährigen Krieges“ 1790-ben kezdte meg. Fényes iskola volt számára a história, a „Sturm und Drang“ vérmes ifját hig-gadttá tette és egyéniségét helyes irányba terelte. Munkája köz-ben kritikai éleslátása folyton gyarapodott. „Don Carlos“ pa-thetikus költője meghiggadt és éleslátásra tett szert. A költői véna azonban sohasem tagadja meg magát. Nagyszerűen ért hozzá, hogy a szereplőket plasztikusan megelevenítse. Sokat

érezte meg a költők titokzatos érzésével.

A harmincéves háborúról írt műve nem áll az előbbinek magaslátán.

Elérve a teljes lelki érettséget a história által, 1796-tól kezdve ismét költő lett, de a historikus nem tagadta meg magát. Ekkor írta örökszép históriai drámáit, melyek a költői szépségek mellett történelmet is tanítanak. Díszhely illeti meg őt a német historiográfiában. A történelmi munkásságot szabadon választott iskolának tekinthetjük, útnak nagy történelmi drámái felé, melyeket ifjúkori drámáival ellentétben teljes objektivitás jellemez.

4. Jakob Károly: A főnév neme a verbászi német nyelvjárásban.

A genus szempontjából nyj.-unk sok eltérést mutat az ufn. irodalmi nyelvtől; I. Lindenschmidt: A verbászi német nyj. alaktana, 1. §. Az ott felsorolt eltérések számát értekezésem mintegy 60-nál szaporítja, bár nem veszi fel az eltérések közé az ilyen világos továbbképzéseket, mint pl. s *kravatl* die Kravatte, s *tsikaretl* die Zigarette stb., mivel ezek új képzőjüknek megfelelő nemet kaptak a nyj.-ban.

A genusváltozás magyarázatában e munka lényegileg a V. Michel¹⁾ és az A. Polzin²⁾ által megállapított elveket alkalmazza a nyj.-ra. Az eddigi nyj.-tanulmányok keveset törődtek a nembeli eltérések magyarázatával. L. is csak néhány negatív természetű okra utal, de nem ad feleletet arra, hogy már a kfn., illetőleg a régi ufn. nyelv is feltünteti ugyanazt a nemet, de a régi állapot megőrzését nem támogatja semmivel. Talán ez indíthatta Huss Richárdot arra, hogy L. munkájának ismertetésében (Afd. A. 36., 24.) más magyarázatot kíséreljen meg. Ő u. i. egyes szavaknál francia hatás lehetőségére figyelmeztet. Értekezésem azonban kétséget kizáróan kimutatja, hogy ilyen hatásról nem lehet szó.

¹⁾ Zum Wechsel des Nominalgeschlechtes im Deutschen. Strassburg, 1899.

²⁾ Geschlechtswandel der Substantiva im Deutschen. Hildesheim, 1903.

A genusváltozás magyarázatánál két kérdésre kell feleletet adni: 1. miért jön létre valamely szó nemében az ingadozás? (negatív ok); 2. milyen elvek szerint történik az új genus választása? (pozitív ok). Ez utóbbinál főtényező az associatio, amely a szóknak vagy alakja, vagy jelentése következtében lép fel.

A negatív okok közül talán a legfontosabb az, hogy nyj.-unkban teljesen hiányzik a nembeli megkülönböztetés a határozatlan névelő (valamint a birtokos névmás) egyesszámú alany- és tárgyesetében. Így egyformán mondják *a man*, *a frā* stb. az ufn. *ein Mann* — *einen M.* és *eine Frau* helyett.

A pozitív tényezők főcsoportjába azok az esetek tartoznak, amikor a bármilyen szempontból rokon elnevezések hatnak egymás genusára. E rokonság lehet alaki és jelentésbeli. Az első esetben vagy teljesen azonos alakúak (pl. *tī šāl* der Shawl és *die Schale*), vagy csak rokonhangzásúak, amikor is vagy maguk a tőszók rokonhangzásúak (pl. *tə harn* das Horn ~ *tə tarn* Dorn, *tə tharn* Turm, *tə tsarn* Zorn, stb.), vagy pedig a szavak egyforma, ill. ilyennek vélt képzésűek. Itt külön, gazdag csoportot alkotnak az *a* (-en) végződésűek.³⁾ E végződés eredetileg a régi n-deklinációhoz tartozó főnevek függő eseteiből került a nominativusba, még pedig csakis a hímneműeknél és itt is csak a dologneveknél. Az élőlényt jelentőknél ez nyilván azért nem történt meg, mivel ezek már jelentésükben bírják a hímnem jellegét, míg a dologneveknél e nemnek valami külső jelét is szükségesnek érezte a nyelv, hogy azt megőrizhesse. Hogy mennyire igaza volt a nyelvérzéknek ebben, bizonyítja az, hogy az irodalmi nyelvben több idetartozó főnév átpártolt a nőnemhez (pl. *die Backe*, *die Sparre* stb., a szabályos: *der Backen*, *der Sparren* stb. helyett). Nyelvjárásunk már most itt a régi állapotnak megfelelően a hímnemet őrizte meg a nominativusba hatolt *-e* végződéssel; pl. *te pakə* (kfn. *backe swm.*), *tə šparə* (kfn. *sparre swm.*), *tə štrēmə* (kfn. *streime swm. stm.*), stb. Ez utóbbiból egy másik tanulságot is meríthetünk. Ha u. i. a régi nyelvben hímnemű erős és gyenge alakok találhatók egymás mellett, nyj.-unk az *-ə* végződés kedvéért a gyengét őrizte meg. Ilyenek pl. még: *tə švēra* Paul D. Wb.: *der*

³⁾ Nem számítván ide a főnévként használt infinitivusokat.

Schwär(n), die Schwäre, kfn. swër stm. swëre swm.; — *te lēma* Lehm, ófn. leim stm. (ennek megfelelője az úfn. szó), ófn. leimo swm. (ebből lett a mi szavunk); stb.

Kitűnik már az eddigiekből is nyj.-unknak az *-ə* „suffixum” iránt tanúsított hajlama. Természetes tehát, hogy a himnemű gyenge alakot tartotta meg akkor is, ha a régi nyelvben különböző nemű ilyen alakok találhatók egymás mellett. Ezért himneműek nyj.-unkban pl. ezek: *tə fōnə* die Fahne (kfn.: stswf. swm.); — *tə šolə* die Scholle (ófn.: stf. swm., kfn.: swf. swm.); — *tə tīlə* die Diele (kfn.: stswf. swm.); — *tə volkə* die Wolke (kfn.: stm. stswf. swm.); stb. Itt tehát az úfn. és a nyj. szavai nemcsak genusban, hanem *alaki leszármazásban is* különböznek egymástól.

Lehetséges azonban, hogy nem minden esetben forog fenn közvetlenül a régi állapot megőrzése. Egyes főnevek u. i. (pl. *šolə*, *volkə*) leginkább csak többesszámban használatosak; amikor azután a feledésbe ment singuláris használatának szüksége előállott, önállóan is képezhetett a nyj. új egyesszámú alakot. Mivel már most a nép megszokta az ilyen párokat: *tə palkə* (sg.) *tī. palkə* (plur), stb., a nyelv magától is juthatott a régi állapottal egyező eredményre. Ám éppen ebben ismerjük fel megint a régi hagyomány továbbélését, mert hiszen a nyelv enélkül nőnemű alakot is alkothatott volna.

Miután így az *-e* végződés valósággal himnemképzővé lett, emiatt lettek himneműek pl. ezek: *tə mōde* die Mode; — *te tinte* die Tinte; — *tə vampe* die Wampe; — *tə tsājxə* das Zeichen; továbbá: *tə ekə* der Zipfel, die Ecke, das Eck; — *tə fianke* die Flanke; — *tə klōvə* di Klaue; — *tə mōle* das Mal, jegy; — *tə šlapə* die Schlappe; — *tə štītsə* die Stütze; stb.

Ez az *ə* végződés okozta továbbá nyj.-unk sok magyar (és szerb) jövevényszavának himnemét. Amikor u. i. ezek a, o, e hangokra végződnek, a nyj. e hangokat *ə*-re változtatta. Ilyen magyar jövevények: *tə puntə* < bunda (támogatták: *te mantl*, *tə vintərok*); *tə pustə* die Puszta; *tə talkə* < talyiga (támogatta: *tə šupkharx* Schiebkarren); *tə vikə* < bika (ezt természetesen neme is támogatta).

Egy másik himnemű jellegű képzője a nyelvnek az *„r”* > — er. Ezért himneműek pl. a következő r-végű főnevek: *tə putr*

die Butter, *tə rūdr* das Ruder, *ts štejar* die Steuer, *tə trauer* die Trauer, *tə tarɣnanr* das Durcheinander.

Szabályosan *-er* képzővel alakult a nyj.-ban és ezért hímnemű: *tə hājšrekr* (die Heuschrecke), amely úgy viszonylik az ófn. hewiscrekko alakhoz, mint fordítva a nyj.-i *pek* (> ófn. bëcko) az úfn. Bäcker alakhoz.

Áttérhetünk a jelentés hatására. Rokon vagy ellentétes jelentésű szavak könnyen társulnak egymással, s így csak természetes, hogy hathatnak egymás nemére is. Az alak és a jelentés hatása (amint azt már egyes esetekben láttuk is) sokszor együttesen lép fel, egymást erősítve.

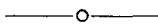
Ez a szó: *tə lōp* (das Lob) bizonyára az ellentétes értelmű *te tādł* (der Tadel) hatása alatt hímnemű (bár a kfn.-ben is előfordult a masc. a neutr. mellett).

A rokonértelműek hatására számos példa van, itt csak néhányat említünk: *s fotokrafī* (die Photographie) ~ *s pilt* (Bild); — *s jauzn* (die Jause), *s ims* (der Imbiss) ~ *s esə* (Essen), *s frīštik* (Frühstück), *s mitāk-*, *s nāxtesə* (Mittag-, Nachessen); — *s khaṇāl* (der Kanal) ~ *s vasr* (Wasser); — *tīlavōr* (das Lavoir) ~ *tī (veš-)-šis!* (Waschschüssel); — *s otkolum* (eau de Cologne f.) ~ *s vasr* (Wasser); — *s sax* 'die Sache' = mindennemű tárgy, vagyon ~ *s fəmə* (Vermögen), *s tin* (Ding), *s tseix* (Zeug). Igen gyakori gyűjtő értelmű összetételekben, ahol sokszor *-tseix* és *-tins* szavakkal helyettesíthető: *prentsax*, *prentseix*, *prentins* = Brennmateriale; *tintəsax*, *š:eiptseix* Schreibzeug; *petsax*, *petseix* Bettzeug stb.; — *tī saft* (der Saft) ~ *tī pri* (Brühe); — *tə tax* (das Dach) ~ *tə hūt* (Hut), *tə khop* (Kopf), *te tekl* (Deckel); *tə špeixr* (Speicher = Dachboden), *tə kevl* (Giebel), *tə rāfank* (Rauchfang); — *tə tātum* (das Datum) ~ *tə tāk* (Tag); — *tə tšokalat* (die Chokolade) ~ *tə tsukr* (Zucker); stb.

Munkám célja — talán e rövid kivonatból is kitetszőleg — az volt, hogy a nyj.-ban a genus kérdését általánosabb, lélektani szempontból megvilágítsa és a genus változását egységes szempontból magyarázza. Ez általános szempontot szolgálták a rokon németországi nyj.-okkal való egybevetések, ami e rövid kivonatból, sajnos, elmaradt. Az egyes nemi sajátságoknak nagy elterjedtsége azt mutatja, hogy itt általános, lélektani mozzanatoknak kellett közrehatniuk. Sokszor pedig csak kisebb területre szorítkozik valamely jelenség, aminek oka ama

közös sajátságokban rejlik, amelyeknél fogva e vidékek nyelve más tekintetben is egységes csoportként lép fel.

A fentiek után is maradnak még megoldatlan kérdések; nehéz volna pl. minden esetben feleletet adni erre a kérdésre: miért hat egyszer az alaki tényező, holott máskor látszólag ugyanolyan külső feltételek mellett a jelentés érezteti hatását? Am ilyen bizonytalanságok más téren is vannak. Mindaddig, míg a lélektan nem ismeri pontosabban az asszociáció törvényeit, megelégedhetünk azzal, ha a fentebbi elvek alkalmazásával a genusváltozásokat egységes szempont alá foglalhatjuk és e látszólagos zavarba rendet hozhatunk.

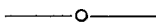
5. Kónya Sándor: Az oktató mese története a magyar irodalomban. 1921.

Kónya Sándor karcagi ref. főgimnáziumi tanár, akinek több értekezése (*A két Kistalud.* Karcag, 1908. — *A legújabb irodalom káros szélsőségeiről.* Nagyenyed, 1910.) nyomtatásban is megjelent s már bölcsészethallgató korában kari pályadíjat nyert egyetemünkön „*Imre Sándor élete és munkái*” c. dolgozatával, ebben a terjedelmes, több mint 300 oldalra terjedő művében a magyar oktató mese történetének csak *egy részét* dolgozta ki.

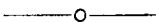
A *Bevezetés* a célkitűzéssel foglalkozik, rámutatva a feladat megoldásának nehézségeire. Ezután rövid áttekintést nyújtva az oktató mese történetének irodalmáról, rátér tulajdonképeni tárgyára, a történetre. A kódexek és prédikációk meseanyagán kezdi s bőven szól Temesvári Pelbártnak prédikációba szőtt meséiről. Az időrendtől eltérve, itt szól Taxonyi János vallási-erkölcsi irányú műve meséiről is. Röviden megemlítve „Salamon és Markalf”-ot, „Pontianus”-t és a „Hármas Istoriá”-t, s a keleti mesegyűjtemények magyar származékait ismerteti s dolgozatának ez a része (a *Horologium Turcicum*, Báji Patai S., Cegei Névtelen átdolg.) egész értekezéssé szélesedik (48—110.) l.). Ezután a régi magyar irodalomra tér ismét vissza s részletesen ismerteti Pesti Gábor, Heltai Gáspár és a „Magyar Esopusok” meséit, különös figyelmet fordítva mindenütt a forráskutatásra.

Az újabb meseirodalmat (1776—1840) egy külön rész tárgyalja s a mesék kedveléséről, elméletéről és irodalmáról szóló bevezetés után az oktató mese művelői közül Kónyi János, Pétzeli, Andrád Sámuel, Ráday Gedeon, Aranka György, Csokonai, Aszalai és Kazinczy meséit ismerteti.

Eddig terjed művének kidolgozott része. Az erre köv. rész (229—330. l.) csak töredékesen készült el s a Nagy Ferenctől Szigethi Gy. Mózesig terjedő irodalmat vázlatosan ismerteti. Az „Utószó” közli a később feldolgozandó meseirodalom időrendes lajstromát s függelékül ezeket ígéri: 1. Térképek és rajzok: a) A mese művelőiről Magyarországon; b) Szemléltető sématisztítás az idegen hatásokról, itt egyben az idegen hatású s eredeti mesék mennyiségének viszonyáról. 2. Táblázatok egy-egy mesének magyar feldolgozásairól. 3. Bibliographia a) Kiadások, illetve megjelenési helyek, b) irodalmi feldolgozások és kritikai munkák. 4. Névsor a mese művelőiről.

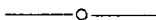

6. Steiger Imre: W. Rein pedagógiai rendszere.

7. Dr. Thót László: Középkori büntető igazságszolgáltatás főbb intézményei. Az istenítéletekről, különös tekintettel hazánkra.

(Megjelent nyomtatásban: Bosnyák Z. könyvny. Budapest, 1908. 37. l.)

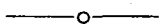
8. Br. Zejk Adéle: Epiktetos.

Epiktetos ismeretére kedvező körülmény az, hogy igen sok adatunk van életére nézve. Azonban mégis legtöbb adatot őrzött meg számunkra Arrianos, ki tanítványa volt s később kiadta azon jegyzeteit, melyeket Epiktetos tanítása közben készített. — A phrygiai Hierapolisban született Nero uralkodása alatt s mint rabszolga került Rómába. Az írók feljegyzése szerint nyomorék, sánta volt. Domitianus alatt már felszabadították, ki 89-ben a többi philosophussal együtt száműzte. Ekkor Epirusba ment s valószínűleg Hadrianus alatt tért vissza, akivel jó viszonyban is állott. Ennek kegye azonban nem tette boldoggá Epiktetost; szerinte nem a szönyegek díszei egy ház-

nak, hanem a mértékletesség és szerénység. Ezen erényei közé sorozható alázatossága is. Ezen elvei miatt voltak tudósok, akik kereszténynek gondolták. Valamint Sokrates, úgy ő sem írt. Mestere Musonius Rufus, leghűségesebb és legtehetségesebb tanítványa Arrianus volt.

Epiktetos philosophiáját leginkább e két szó fejezi ki: *ἀνέχον και ἀπέχον*. Fő jellemvonása az *ἀταραξία*. Epiktetos fő-törekvése az erény megismerése volt. Csak a jó és igaz értékeit ismeri el, de teljesen a valóság álláspontjára helyezkedik; legfontosabbnak az egyéniség helyes kialakítását tartja. Az első helyre az etikát, a második és harmadik helyre a megismerést, tudást és bizonyítást teszi. A jó szerint elérhető. A philosophia az egyetlen út az erényhez. A régi stoicus szigor már nincs meg Epiktetosnál. A jó és rossz emberrel egyaránt kell törődni. Sőt a rosszra még több gondot kell fordítani. Az öngyilkosságot hibáztatja. A barátság nála a legfontosabb.

Ezek után Epiktetos Kézikönyvének: az *Ἐγχειρίδιον*-nak fordítása következik, melyhez, a műszók jegyzékét és azok magyarázatát csatolja.

1921—22. tanévi doktori értekezések:

1. Almai Irén: A nemzetgazdasági rendszerek hatása hazánk történetére. 1690—1848.

Nagy negyedretü 2—50. 1. gépírás. (1921. dec.). A 2. lapon felsorolja forrásait: Kautz, Szentkláray, Ballagi, Maurer, Deák Farkas stb. műveit.

Az értekezés tárgya kidolgozásra nagyon fontos, mert igazi kulcsát adja a török hódoltság óta Magyarországon végbe ment fejlődésnek. A köreszme a 18-ik században nem az abszolútizmus, melyért egy kor népei sem lelkesedhetnek, hanem a gazdasági reformáció, mely fölváltotta a vallási reformációt, s új boldogulást ígért.

A francia XIV. Lajos király volt a mintája a 18. század többi uralkodójának e század első felében. Valamennyire ráragadt az atyáskodó, önkényes fejedelem példája, de csak azért, mert meglátták nála az állam- és nemzetboldogítás titkát, a

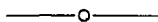
Colbertizmust vagy merkantilizmust. Mikor félszázad múlva kiábrándultak e rendszerből s látták igazságtalanságait és kudarcait, akkor a népboldogítók reménye egy új gazdasági rendszer felé fordult: az őstermelés, a természet egyedüli produktív erejét hirdető fiziokrata rendszer felé, mely állami támogatást csak az őstermelőknek, parasztoknak, bányászoknak, erdészeknek kér, de a közterheket is csak reájok rakja, míg a kereskedelem és ipar számára a liberalizmust ajánlgatja, az állami gyámkodástól való felszabadítást. A természet felé, mely a fiziokraták rajongása szerint egyedül ad új értékeket, fordult most minden figyelem. Bölcselője ezen elméletnek az angolok után különösen a francia Rousseau, gazdaságtörténeti megalapozója Quesnay kir. udvari orvos. Nagy hivei s politikai végrehajtói a fiziokrata elveknek Magyarországon Mária Terézia és II. József, a magyar politikusok közt Széchenyi, regényírója Eötvös báró miniszter. Végül a Smith-féle nagy iparrendszer liberalizmusa is hatalmas szónoki erőre, agitátorra talál nálunk Kossuth Lajosban.

A merkantilis, fiziokrata és liberális nemzetgazdaságtani rendszerek mibenlétét és magyarországi hatását ismerteti Almai Irén értekezése. Szól pedig először a *merkantilizmusról* s főleg Colbertről, majd külön fejezetben bemutatja a *Kollonich-féle kormányrendszer* gazdasági reformtervét, amelynek magyar alkotmány sértő, centralizáló végrehajtását Széchenyi Pál kalocsai érseknek Lipót császárra gyakorolt befolyása megghiúsította ugyan, de szórványos alkalmazását nem tette lehetetlenné. Gyakorlatilag sok hasznosság is áradt ki e reformtervből, mely Magyarországnak a gyarmatország szerepét szánta. E gyarmatterület őstermelése legszembetűnőbben érezte a kormány támogatását a Tisza—Maros-közben, a *Mercy-féle telepítések* területén. Ennek ismertetésére kitűnő feldolgozást használt fel Almai Irén a Szentkláray-féle munkában.

Az értekezés *további fejezetei* ezek: Közgazdasági viszonyok Mária Terézia alatt, a fiziokrata-rendszer, II. József fiziokrata-rendszere, közgazdasági viszonyok 1790—1825 között, Gróf Széchenyi István, közgazdasági reformtörekvések 1825—1840 közt, Kossuth Lajos.

E fejezeteket együttesen átgondolni, több nagy műből összeszedgetni és szerves egésszé fűzni akkor is értékes és

tanulságos, ha részleteiben a munka nem önálló. Tudós értéke gyöngé, de alapvetésnek további önálló tudományos működéshez alkalmas. Kitűnő alkalom lett volna itt beható tanulmány tárgyává tenni Berzeviczy Gergelynek, a nagy magyar tudósnak egykorú munkáit *De commercio et industria Hungariae* (Lőcse, 1797), *De origine rusticitatis et eius progressu* (Pest, 1804—14), *De conditione et indole rusticorum in Hungaria* (Lőcse, 1806) azon időből, amikor megszületett Angolországban a Smith-féle nagyiparrendszer liberalizmusa. Ez időből látni egy magyar gondolkodó főnek felfogását kora gazdasági és jobbágys viszonyairól, a mezőgazdaságról, iparról és kereskedelemről — nagyban emelte volna az értekezés tudományos értékét. Ezt pótolni is kell kinyomatása előtt s az egyes részeknél hivatkozni pontosan a fölhasznált forrásokra. Ajánlatos a teljesebb kidolgozás, több forrásmű felhasználása.

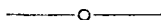
2. Erdélyi József: Az irredentismus és Végvári. 1922.

A politikai költészet ez ágának gyökérszálai visszanyúlnak a török hódoltság koráig, folytatást nyernek a kuruc lira jelentős részében és a szabadságharc elnyomása után következett szomorú korszak lírai költészetében, Petőfi, Tompa, Sárosi, Erdélyi János stb. költeményeiben. Habár eszerint a magyar lira ez ágának is megvan a fejlődéstörténete, mégis az új irredentaköltészet annyira közel esik korra nézve hozzáunk, annyira a ma költészete, hogy higgadt, elfogulatlan értékelése rendkívül nehéz. Szerző inkább is arra törekszik, hogy a mai irredentista költészet, különösen pedig Végvári költeményeinek a multtal való kapcsolatát kimutassa. Ezért a régi és újabb irredentista költészet párhuzamos helyeit is összeállítja. Végül „Repertorium“-ában a) az irredenta költészet, b) a megzenésített irredenta költemények bibliográfiáját közli.

3. Gerhauser Albert: Szegedi Lőrinc Theophaniája, mint a szegedi nyelvjárás emléke.

A bevezetésben elvi kérdéseket fejteget főleg azzal az eredménnyel, hogy a nyelvjárasi sajátságok keletkezésének chronológiáját, egymáshoz való időbeli viszonyukat, a legtöbb esetben mai elterjedésük földrajzi határaiból is megállapíthatjuk, de keletkezésük abszolút időpontja csak nyelvemlékek segítségével állapítható meg. Ezután azt vizsgálja, hogy mely írott nyelvemlékek vagy XVI. századi nyomtatványok alkalmasak nyelvjárástörténeti tanulságok levonására. Tanulmánya derék-résztében Szegedi Lőrinc Theophaniája (1575) alapján próbálja megállapítani a szegedi nyelvjárás XVI. századi hangtani sajátosságait, s ennek a nyelvjárás mai hangtani sajátágaival való összehasonlítása útján eldönteni az egyes nyelvjárasi sajátságok keletkezésének egymáshoz viszonyított időrendjét.

4. Jagsich János: A kismartonvidéki német nyelvjárás.

(Kismarton, Ruszt, Szt. Margitbánya, Oka, Sérc, Fehéregyháza, Feketeváros, Széleskút, Sásony, Nyulas nyugatmagyarországi nyelvszigetek összehasonlító etnografiája és hangtana).

Nemcsak ezen vidéket, hanem az egész nyugatmagyarországi németiséget az általánosan elterjedt *hienc* vagy *heanc* név alatt ismerik. Egy részének még külön neve is van: ezek a Heidebauerek, a Heideboden lakói. (Moson Eszterházáig.) Nevüket valószínűleg a Heideboden-től kapták, vagy pedig az előbbi hazájukban is Heide volt a lakóhelyük. Annyi bizonyos, hogy nyelvészeti szempontból alig különböznek a mi vidékünk lakóitól. Ezen a vidéken szintén előfordul egynéhány község, amelyekben az annyira jellegzetes *heanc* — *ui* a régi *uo* — helyett szerepel. A másik, a kismartonvidéki német nyelvjárástól elütő jelenség, hogy a régi ófn.-*ai* megmaradt *-ai*-nek. Ez a kettőshangzó sajátosságos színezetet ad a beszédnek, mert a diftongus első része még egy fokkal zártabb, mint a magyar *a*. A kismartoni vidéken ez az ófn.-*ai* három változatot mutat: *oa*—*a*—*ai* a Heidebodenen azonban alig van nyoma ezeknek; a legtöbb

esetben *ai* szerepel, pl. *loät* vagy *lat*: *lait* = *leid*; -*gmoa*, *gmai* vagy *gma*: *gmai* = *Gemeinde*-; *hoas*, *has*, *hais* = *heiss*. Ezen két eltérésen kívül más feltűnő sajátyságra nem bukkantam eddig.

A Soprontól északra fekvő németiség nem tudja épúgy, mint a Heidebauerek, hogy milyen néven ismeri őket a világ. A „*Heanzarai*” név végzete sok laikust és kutatót is megtévesztett, mert sokan látták benne az újfeln. *das Reich* tájszólási megfelelőjét. Természetesen rögtön történeti vagy törzsi (nyelvi) egységre gondoltak és ezen beállítottságból magyarázták a név eredetét. Hogy Mősonmegye németisége a Heidebauer nevet megtarthatta, ez onnan magyarázható, hogy e vidék meglehetősen félreesik Soprontól, Magyaróvár felé gravitált és így nehezebben tudták az egységesítők egy kalap alá fogni a többi testvéreikkel. Egy időben azonban ezeket is heancoknak nevezték. Így Büncker,¹⁾ A. Hermann,²⁾ Becker³⁾ és Kurz⁴⁾ Hunfalvira⁵⁾ hivatkozva. Gieswein⁶⁾ volt az első, aki személyes tapasztalatai alapján meglehetősen kis területre szorította a heanc vidéket. Megállapításai fedik az északi németiség népies felfogását is.

A heanc név eredetét magyarázó elméleteket Czoernig⁷⁾ gyűjtötte össze. Az azóta megjelent tanulmányokban vagy ezen elméleteket találja az ember vagy pedig újabb magyarázatokat.⁸⁾ (A helyszűke miatt csak a valószínűbb magyarázatokat érintem.)

Büncker⁹⁾ Schwickernek¹⁰⁾ három elméletét említi meg, amelyekkel újabb időkben is találkozunk: 1. III. Henrik sokat

¹⁾ Büncker: Typen von Bauernhäusern.

²⁾ A. Hermann: Hienzen.

³⁾ Becker: Die Heanzen. Öst.-Ung. Revue. III. 1863. 282. o.

⁴⁾ Kurz: Todtenwache bei den Hienzen. Ethnogr. Mitt. 1895.

⁵⁾ Hunfalvi: Magyar ethnographia. 1895.

⁶⁾ Gieswein: A hienczek. Fellelet Kurznak. Ethnographia 1893. III. évi

⁷⁾ Czoernig: Ethnographie der Öst.-Ung.-Monarchie II. k. 1855. 57. o.

⁸⁾ Bíró: Lautlehre der heanzischen Mundart in Neckenmarkt. Leipzig, 1908.; Becker: Die Heanzen. Öst. Revue. III. k. 1863.

⁹⁾ Büncker: Westungarische Vorhallenhäuser. Mitt. d. Anthr. G. in Wien. XXXVIII. évi. 1908.

¹⁰⁾ Schwicker: Die Deutschen in Ung. u. Siebenbürgen. Wien—Teschen, 1881.

hadakozott a magyarokkal. Ezen a vidéken többször megfordult a hadserege. Ismerték jól, tehát róla nevezték el magukat vagy mások nevezték el őket. 2. A híres Kőszegi család egy Henrik nevű tagjáról kapták a heancek nevüket. 3. IV. László alatt ezen vidék ura Henez vagy Henzo, comes camerae regiae, volt. Birtoka Sopron és Vas vármegyékre terjedt ki. Róla nevezték el a heanceket, a területet Henzonianak.¹¹⁾ Kétségesnek tartom, hogy a háborúokozta nyomor miatt hálából nevezte volna el magát e nép III. Henrikről. Különben komoly foglalásról nem is volt szó, inkább határvillongásokról, ezek pedig évszázadokra maradandó nyomot alig hagyhattak a nép emlékezetében. Sokkal fontosabb személyiségek nyoma teljesen kiveszett a nép emlékezetéből, sajátságos volna, hogy e három Henrik valamelyikének az emléke megmaradt volna! A népköltészetben találunk nyomot Nádasdy grófról, a Wesselényi-összeesküvés tagjáról, Zrinyiről, Frangepánról, de ezen Henzokról mélyen hallgat a nép! De a Heinrich név tájszólásbeli alakja, Hairich is ellene szól.

De feltéve, hogy a név innen származik, hogyan magyarázható meg ilyképen a gúnyos, lebecsülő értelme? Hiszen büszkének kellene lennie a népnek e nagy hírű volt uraikra és magára a névre is! Pedig nem büszkék rá! Annyira nem, hogy szívesen átengedik e név dicsőségét másvidéki német testvéreiknek! Ezt mindenki tapasztalhatta, aki nem hagyatkozott egyes munkák megállapításaira, hanem maga járt utána a dolognak. Maga Büncker¹²⁾ is említi a heanc név négy különböző gúnyos jelzőjét, ahogy vidékenként váltakoznak. Igaz, hogy egy másik alkalommal megint azt állítja, hogy a nép büszke a heanc névre. Ezen állítását azonban Thiering¹³⁾ cáfolja és megállapítja, hogy tapasztalata szerint kevesen tudják a nép közül, hogy a nevük heanc.

Tetszetős volna a *jetzt*-ből való leszármaztatás, de akkor nem okolható meg a *heanc* szó *n* hangzója. Különben a tájszó-

¹¹⁾ Büncker: U. o. 89. o.

¹²⁾ Büncker: Bauernhaus in der Heanzerei. Mitt. d. Anthr. G. 1895. 91. o.

¹³⁾ Thiering: Ethnogr. Mitt. aus Ungarn. 1896.

lásban a *jetzt* megfelelője a *hiadza*. Thiering¹⁴⁾ és Büncker¹⁵⁾ is ennek a hive. Biró¹⁶⁾ Nagel¹⁷⁾ nézetét osztja és a *heanz* név eredetét a tájszólásbeli *Henne* vagy *Huhn* szóval hozza össze-függésbe. A Dunántulon jól ismert alak a *tikász*. Legtöbbje a nyugatmagyarországi horvátságból került ki, mert egyformán beszélt németül és magyarul. Különösen régebben, amikor a vonatközlekedés nem bonyolíthatta le az áruszállítást, ezek jártak községről községre és összevásárolták a baromfit, hogy a soproni vásárra, illetve Bécsbe szállítsák. Tehát általánosan ismert alakok voltak, részint még ma is működnek. De ezeknek a kiáltásuk a házak előtt nem *heə-* vagy *heiraus*, hanem *tikausz!* A tájszólásbeli nevük nem *heantsə*, hanem *heilkroumma!* Bajos is volna különben a *hei*-ből *hea-t* kihozni, úgyszintén a *hea*-ból *heantsə-t*; ott erős a nazalizáció, itt az *n* teljesen megvan. De maga a *heantsær* nomen agentis végződése is nehézséget okoz.

Az a véleményem, amit, ha jól emlékszem, Biró is megemlít, de elveti, hogy a *heants* név a tájszólásbeli: *hören s' -heants*-ból származik. A vidéknek a neve *heantsərai*. A *-rai* végzet nem a *qas Reich* tájszólásbeli megfelelője, hanem képző. Az ujfeln.-ben az alakja *-rei*. Ezen képző magja a régi *-e* (-ei). Román nyelvekből átvett szavaknál alkalmazták, mint a denominativa *absztraktá*-k képzőjét. Ritkán szerepel a kollektívák képzésénél. A középfeln. nyelvben sok ilyen szóval találkozunk. Idővel a germán eredetű szavak továbbképzésénél is alkalmazták; különösen az *-er* végződésű nomina agentis-eknél. A nomen agentis *-er* végződése és az *-e* (-ei) egy képzővé olvadtak össze; alakja: *-erie* (-erei). Pl. *Schelmerei*, *Rauferei* stb.¹⁸⁾ A képző kezdetben denominatív. Tevékenységet jelentő szavak képzésére szolgál; az ily módon képezett szavak a cselekvő személy tulajdonságát jelölik. Nemsokára az igékből is képeznek vele főneveket. Ezen deverbális képzés által az illető szónak rosszaló, gáncsoló értelmük lett. Az *-erei* végződésű

¹⁴⁾ Thiering: Ethnogr. Mitt. aus Ung. 1896. 103—104. o.

¹⁵⁾ Büncker: I. h.

¹⁶⁾ Biró: I. h.

¹⁷⁾ Nagel: Zeitschrift für österr. Volksekunde. 1902.

¹⁸⁾ W. Wilmans: D. Gr. II. k. 287. §. 381. o.

főnevek, mint *Schlägerei, Singerei, Schreierei*, sokszor ismétlődő és ezáltal terhessé lett cselekvést jelentenek.¹⁹⁾,

A töszó nem más, mint a már említett: *hören s'-heants* szólásmód. Ez a megszólítás általános. A soproni állatvásáron, hetivásárokon régebben sok idegen, különösen bécsi kereskedő fordult meg. Ezeknek feltűnt ez a nagyon gyakran előforduló *heants* megszólítás: *heants' feide!* -hören sie Vetter!; *heants' moam!* -hören sie Mume!; az adás-vételnél, alkudozásnál: *heants' amo hea!* -hören sie einmal her!; *heants' khummäs amol tsruk-hören sie! kommen sie einmal zurück!*; *heants' ! sants' kšait ?-hören sie! sind sie gescheit?* sat. Ez szokásos az idegenek megszólításánál és az egymást magázók között is. Sokszor ismétlődik beszédközben, valami gondolatjel vagy, hiatuskitöltő szerepe van. Ez méltán feltűnhetett, a sokszor ismétlődő, terhessé vált szokást nevezték el *heancolásnak* (ad dadogás!) *heantsarei* és így lett a nomen agentis belőle a *heantsa* = a heancoló, *heants*-t mondó.

A többi névmagyarázatnál vagy nagyon kevés a történeti vagy nyelvi valószínűség, vagy pedig fel kell tételezni akár történeti, akár nyelvi zárt egységet. Ez utóbbi nem volt meg soha. Mert a nyelvészeti, néprajzi kutatások és maga a történelem is ellene tanúskodnak. A *hörens* magyarázatnál nincs szükség sem nyelvi, sem történeti zárt egységre; a név gúnyos, gáncsoló értelme megokolt. Minthogy idegenektől kapták ilyenformán a nevüket, így az is megérthető, miért ismerik legkevésbé maguk az elnevezettek. Arra meg sok példa van, hogy egy vidék vagy helység lakossága valamilyen feltűnő, szokatlan szólásmód következtében kapja a gúnynevét és hogy ez lassankint általánosan elfogadott névvé válik.

A családnevek egyezése egyes községek között nagyon csekély, pl. 7—7 községben közös név csak négy akad; kettős csoportosításnál 47 családnév közös.

A népszokások változatosak, de nagy százalékban egyeznek a szomszéd alsóausztriai szokásokkal. A gyermekszületés és gyermekhalállal kapcsolatos szokások majdnem 50%-ban

¹⁹⁾ U. o. 382. o.

megegyeznek.²⁰⁾ Általános szokások,²¹⁾ menyegző, házasság²²⁾ népies szólásmódok²³⁾ 30%-ban egyeznek.

Az építkezés terén sem tapasztalható egységes háztípus. Becker²⁴⁾ leírja a *heanc* házat, megállapításai azonban tévesek, amikor az egész *heanc* területre (Soprontól északra is) kiterjeszti. Büncker²⁵⁾ a sopronkörnyéki 8 helység háztípusát tárgyalja és valószínűnek mondja, hogy az egész *heanc* vidék háztípusa ugyanilyen. A következő évben²⁶⁾ már határozottan kimondja, hogy a sopronkörnyéki háztípus elterjedt az egész vidéken Soprontól Kőszegig. De amikor Felsőőrön az előtornácos házat felfedezi és ezen nyomot követve egészen a Fertő mellett fekvő Megyes községig jut, feladja az egységes típusról szóló nézetét.²⁷⁾

Ez az előtornácos háztípus a legáltalánosabb a mi vidékünkön is. Lényege az előszoba, konyha. Ez két részre oszlik: előtornác és a tulajdonképeni konyhára. Az előtornác lehet nyitott vagy zárt. A jómódú házaknál nyitott és díszes; ilyenkor a zárt tornác is előfordul. Ez télen-nyáron tartózkodási és étkezési helye a háznépnek. A konyha után következik az éléskamara (ahol hátsó szoba is van, a kamara után következik), azután az istálló. Ha a pajta külön áll és nem a főépülettel egy vonalban, akkor gyakran a pajtába építik be az istállót. Ez a háztípus túlnyomó részben van elterjedve vidékünkön. Az építésmódban és az egyes helyiségek elrendezésében ráismer az ember a frank háztípusra. A frank ház úgy fejlődött az egytermes germán háztípusból, hogy először kététermessé (szobakonyha) lett. Az istálló a konyha mellett volt. Amikor a ház hátsó szobával bővült, az istálló az éléskamara után követke-

²⁰⁾ Wurth: Sitten, Bräuche und Meinungen des Volkes in Niederösterreich. Blätter für Landeskunde in Niederösterreich. 1865. 39., 44., 74. o.

²¹⁾ U. o. 1866. 261. o.

²²⁾ U. o. VI. 1872. 11. o.

²³⁾ Mitteilungen aus Horn. — Provinzialstimmen aus der Umgebung der Wechsel. Bltt. f. d. L. v. N. 1866. 83. o. és 218. o.

²⁴⁾ Becker: Die Heanzen. Öst. Revue. II. 1863. 384. o.

²⁵⁾ Büncker: Über das heanzische Bauernhaus Mitt. d. A. G. 1894.

²⁶⁾ Typen der Bauernhäuser in der Umgebung von Sopron. U. o. 1895.

²⁷⁾ Büncker: Westungarische Vorhallenhäuser. Mitt. d. A. G. in Wien. XXXVIII. 1908.

zett.²⁸⁾ Schweistal leírásában találtam meg a belga háztípust; ennek különböző változata előfordul nálunk, de találtam teljesen hű mását is. A konyhából, vagy ahol hátsószoza van, ebből vezet egy ajtószerűen szétnyitható dobogó az éléskamarába (Kelderkammer). Ezen felnyitható dobogó-ajtó alatt vezet 5—8 lépcső a pincébe. Ha a talajviszonyok miatt a pince nem ásható le mélyen, egyszerűen felemelik a ház ezen részét, az éléskamarába több lépcső vezet, a pince pedig csak félig van a föld alatt. Ilyenkor az udvar felől is vezet a kamarába lépcsőfeljárat.

Frank jellegű a lakás- (konyha-) bejárat, sőt más udvari helyiségek ajtaja felett az egyszerű vagy díszesebb féltetőzet. A legegyszerűbb házaknál is ott található az ajtó és ablakok felett a kis tetőormozat.

A heancvidéki (Soprontól—Kőszegig) ház ettől teljesen elüt; sokszor a jellemző négyszögépület helyett szétszórtak az egyes épületrészek, amint azt a terep követeli. Ezek a házak az alemann tipushoz tartoznak.

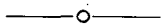
Maga a nyelvjárás sem mutat egységes alakot. A nyelvjárás bajor-osztrák, keverve frank hatással.

A germ. *ai* > *oa* > *oe* változás bajor; nyelvjárásukban azonban az *oa*-val párhuzamosan egy régebbi *a* is szerepel: ez karinthiai sajtáság.

g-nek a szóközépén és végén spirantikus kiejtése észak-bajor sajtáság, úgyszintén a primärumlautnak és a germ. *ë*-nek az összeesése. Az *au* > *ou* változás északbajor, de párhuzamosan vele előfordul a délbajor *o*. A germ. *o* > *u* > *uo* bajor ugyan, de a vele párhuzamos *-ui* északkeletausztriai. — *k*-nak a szó elején spirantikus kiejtése észak- és középbajor. Az *-en* végződésből az északbajorban *-n* lesz, nálunk *a* is lehet. — Középbajor sajtáság az *l*-nek palatalizálása *a*, *o*, *u* után. — A minden vonalon tapasztalható illabializmus inkább közép- mint felnémet sajtáság. *b*-nek spirantikus kiejtése a szó elején és közepén középfrank sajtáság. A szóvégi *b* megmaradása felsőfrank hatás.

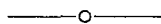
²⁸⁾ M. Schweistal: Das belgische Bauernhaus in alter und neuer Zeit. Mitt. der Anthrop. G. in. Wien. 1908. 303. o.

Ha tekintetbe vesszük ezen jelenségeket és a néprajzi adatokat, világos, hogy itt egy keveréknyelvről van szó, melynek magja a bajor-osztrák nyelvjárás. Az már más kérdés, hogy őslakosság keveredett-e itt össze a telepeseikkel, vagy a többszörös telepések olvadtak-e bele a lassankint beszüremelő bajor-osztrák népbe; ezt a további kutatás lesz hivatva eldönteni.

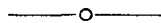

5. Jachini Anna: A magyar palatális mássalhangzók történetéhez.

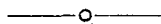
A $t, d > ty, gy$ és $ty, gy > t, d$ változásokat tárgyalja. Összegyűjtötte szinte teljes számmal az idetartozó adatokat s igyekszik megállapítani e hangváltozások szórványos vagy szabályos voltát, valamint földrajzi és időrendi határaikat.

6. Kirchknopf Gusztáv: Herder filozófiájának értékelése.

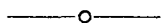

7. Köfalusi Győzőné, Kövendi Veress Ilona: Mánuel görög császár uralkodása különös tekintettel magyarországi politikájára.

8. Mátyás Ernő: Pál Apostol Mystikája.

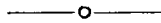
(Megjelent nyomt.: Minerva R. T. Kolozsváron, 1921. 52. l.)

9. Lőrinczy Margit: Vergilius hasonlatai az Aeneisben.

Az értekező a Vergilius Aeneisében található hasonlatok teljes gyűjteményét állítja össze s így teljesség tekintetében az első magyar nyelvű munka e tárgyból, mely a Vojticzky által tárgyalt hasonlatok hiányos anyaggyűjteményét is pótolni iparkodik. A hasonlatok összegyűjtésén kívül a szerző igyekszik megállapítani a hasonlatok forrásait, illetőleg eredetiségét is.

A hasonlatokat különböző tárgyaiknak előfordulási köre szerint hat nagy főcsoportba osztja, sok mellékcsoporttal (a mythologiából, az ember-, állat-, növény-, szervetlen világból és fizikai jelenségekből vett hasonlatokat csoportosít együvé) s ezeket, más költők parallel helyeit idézve, azokkal egybeveti, a különbségeket megállapítja, de ugyanakkor rámutat a vergiliusi hasonlatoknak részben, vagy egészben való eredetiségére is. — Csatlakozik a hazai philologiai irodalomban Pecz V. idevágó munkássága óta elterjedt irányhoz, mely a hasonlatokat főleg művelődéstörténelmi és költészeti szempontból értékeli. Az értekező a természeti világ szemléletében elmerülő költőnek egész erkölcsi felfogását, világnézetét, életideáljait kutatja e hasonlatokat vizsgálva s megtaláljuk bennük a római férfiút, aki a legnagyobb mester, Homeros varázshatása alatt is rationalis római, ki latin mesterei: Ennius, Lucretius óta önállósuló római műköltészetét tökéletes művészi magaslatra emeli eposában, melyben a gondosan beillesztett, ízlésesen megválasztott hasonlatok a hosszas bolyongások és vad fegyverzaj közepette üdítő pihenőhelyek.

10. Nemes Margit: Thököly Imre a német irodalomban.

Három évszázadon kísérhetjük végig Thököly Imre alakját a német irodalomban. Eme három évszázad óhajtasai, világnézete és ízlése, ellenszenve festik meg Thököly alakját, ez a változó kép egyben világnézetüknek tükré.

Thököly személye a kortársak képzeletét élénken foglalkoztatta; a róla szóló pasquille-irodalomban a gúnyolódó pártoskodás szólal meg. Az egykori irodalomban verses és prózai írások emlékeznek meg róla. Ezek az írások mind pártszempontot képviselvén, az ellenséges vagy a baráti táborból hangzanak, ezeknek szembeállításából láthatjuk, milyen elkeseredett harc folyt személye körül.

I. A verses emlékek áttekintése az alábbi képet mutatja: „Der wohlgemastete aber auch siegreicher Adler wohlberupfte Rauber-Hahn“ (1678) ingerült hangon fordul Thököly ellen. Ezután egyre sűrűbben írnak róla a „Neue Zeyttung“-ok és „Zeitgedicht“-ek.

„Der Türk ist Krank“ (1683) című vers szerzője XIV. Lajos mellett Thökölyt okolja a törökkel folytatott szerencsétlen háborúért.

Bécs 1683-i ostroma után sok komoly és szatirikus röpirat jelent meg. A gúnyversekben igazi bécsi humor nyilvánul meg, mely bármilyen komoly szint ölt is, nem ment a kedélyeségtől. Thökölyről a káröröm hangján szólnak, a versek egy részében pedig közvetett úton nyilvánul meg a szerzők ítélete, melyet önvád alakjában, bűnbánó szerepben Thökölyvel magával mondatnak el.

„Die weitberühmte und Wohl ausgebaute Türkische Badstube . . .“ (1683) a balladák komor hangulatára emlékeztet. Thököly, ki szintén részt vett a szultán halálra fűrésztésében, bánja már, hogy Bécs ostromának előkészítésében nem vett részt.

Thökölynek 1685-ben történt elfogatásáról több röpirat értesít. „Das Neueste von der Zeit . . .“ (1685) mintegy a hivatalos felfogásban közli a rebellis Thököly elfogatását. — „Eine herzliche Beschreibung der Kaiserl. Waffen . . .“ (1685) „armer Hasenmann“-nak nevezi és a török veszedelem felidézésével vádolja.

Az 1688. év szerencsétlen eseményei keltette rémületet tükrözi a „grosses Lamentieren in der Stadt Constantinopel . . .“ c. vers. Ismét önvád alakjában halljuk szerző ítéletét. Thököly nagyravágyónak, a szultán iránt szolgáló alázatosnak és gyávának nevezi magát. Ez a röpirat a „rablólovag vazallus és ál-szent“ Thökölynek plasztikus képét adja. Az 1689-ben megjelent „Cadens et Labescens Columna Turco Gallica . . .“ bitófával fenyeget.

„Das Vaterunser über den Erzrebelln Thekely“ a kor szatirikus költészetének e megszokott formájában, frissen gördülő rímekben az utóbbi költemény vádjait határozott formában ismétli.

A protestánsok részéről dicsőítő versek keletkeznek az egyes események nyomán.

A Gott Hilft Wunderlich álnévbe burkolódzó szerző „Herz und Magenvomitiv . . .“ (1683) c. versében csupán arra figyelmezteti Thökölyt, hogy császárok és királyok elleni felkelés könnyen fejvesztéssel járhat. Az 1684-ben megjelent

„Neues Königl. Frantzösisches à l'homme et hoc Mazarin...“ harcias protestáns szerzőjének rokonszenvét e szavak is mutatják „so sterb ich als ein Held, nicht als ein Pfaffenknecht“. Minden bajért a kath. papokat okolja és Thökölyt mint a papok áldozatát szerepelteti.

A „Türkischer Fechtboden . . .“ (1686) a Pasquinus-szal egyezően feddhetetlen lovagnak rajzolja. Ez a harcok folyamán keletkezett vers megvilágítja a német protestánsok hangulatát.

Ebben a korban egyetlen nagyobb epikai műben szerepel Thököly. Johann *Flügius*nak Bécs felszabadításáról írt eposzában „Adlerskraft oder Europäischer Heldenkern . . .“ (1685) korának hű krónikása nem hagyhatta említés nélkül Thököly nevét. Ellenséges érzelmű, nem járul új vonással jellemzéséhez.

II. Az egykorú prózairodalom Th. alakjának megítélésében ugyanezen szempont szerinti megoszlást mutatja, mit már az életrajzírókban is tapasztalunk.

Legelterjedtebb a „Wahrhaftige, eigentliche Originalbildniss . . .“ (1683), ez szolgált a legtöbb későbbi írónak alapul. Tárgyilagos, sőt barátságos hangú. Thökölyt békeszeretőnek, vallási tekintetben türelmesnek mondja, kiemeli kiváló szellemi képességeit, kitűnő neveltetését. Evvel az életrajzzal feltűnően egyezik az „Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus“ végéhez csatolt: „gründliche Beschreibung . . .“ (1683), ez utóbbi a rebellió kérdésében nem foglal nyíltan állást. Ezekkel szemben a „Kurtz Verfasste wahrhaftige Lebensbeschreibung des Grafen E. P. . .“ szerzője a török veszedelem egyedüli felidézőjének és a bécsi ostrom értelmi szerzőjének tartja. Az Originalbildnissben foglaltakat pontról-pontra, de ellenkező felfogással tárgyalja. Az osztrák szerzőt hazaszeretete vezette ezekben a Thököly ellen irányuló vádakra. Megtalálható benne már a I. N. Flämitzernél később oly gyakran használt jelszavak egy része. Az 1683-i bécsi ostrom nyomán megjelent újságokban két kérdés körül csoportosulnak a pártállás szerint megoszló érvek. 1. Thököly szerepe a török veszedelem felidezésében. 2. A vallásszabadságért folytatott küzdelme. A vádakat vagy védekezéseket az egyházpolitikai irodalom tárházából merítik. Egyéni szint ez írásokba csupán íróknak vérmérsékletbeli eltérése hoz. „Der ottomanische Welthammer...“

(1683) felveti a kérdést: menthetők-e Thököly tettei a vallással és szabad-e vallási sérelmek miatt a többség ellen fegyvert fogni? A császárpárti katolikus szerző elítélő felfogását ügyesen csoportosított érvekben tárja elénk. Thököly személyes jó tulajdonságait elismeri.

III. Az érdeklődés új események, új emberek felé fordul, azonban 1759-ben újra találkozunk Thököly nevével. A párisi békekötés fordíthatta a figyelmet a korábbi török háborúkra. A „Gespräche im Reiche der Todten“ a régi pamphlettek emléket eleveníti fel. A földi bűnöktől megtisztultan látjuk viszont Th.-t A túlvilágon elbeszéli életének nevezetes mozzanatait. Az ezekhez fűzött önbírálat által sikerült szerzőnek Thököly elveit visszajukra fordítania. Szellemét tekintve nem mutat fejlődést a XVII. sz. rokontárgyú irataival szemben. Tárgyilagos hangját részben a keret, részben az időbeli távolság magyarázza. Az eddigi, leginkább pártcélok szolgálatában keletkezett művek helyett ezután már irodalmi jellegű feldolgozásokat találunk.

IV. A reformkorszak megújuló magyarsága iránt megnyilvánuló politikai érdeklődés nagyszámú magyar tárgyú német irodalmi művet hozott létre. Thököly viszontagságos és romantikus pályája sem kerülte el a figyelmet, bár nem keltett akkora érdeklődést mint többi nemzeti hőseink, elsőrangú írók pedig egyáltalában nem foglalkoztak vele.

Előbbi írókat a politika befolyásolja, Franz Xaver *Rümmel* „Die Rebellen in Ungarn“ (Augsburg) c. színművében a francia romantikus drámák és a Haupt u. Staatsactionak bevált módszereit alkalmazza. Thököly Zigeunerhauptmann Zualnio néven szerepel.

Rümmel már nem történelmileg ábrázol, hanem alakít. Anakronizmus és a történeti háttér zavarossága mellett figyelemreméltó rokonszenve Thököly iránt, ki itt nem történeti, hanem mondai alak. A szegények és üldözöttek védelmezője, jó hadvezér, stratégiai tudását Zualnio szerepében is megtartja és értékesíti, nem csüggedő, nyílt harcot kívánó ellenséggel szemben lovagias és előzékeny. Bátor, igazságos, a jövőben való reménynek és hitnek kifejezője. Mint szerető férjet és jó családapát is jellemzi a valóságnak és tévedésnek kapcsolatával. Thököly nem főszereplője, hanem kiindulópontja és mozgatóereje

a darabnak, mely a magyar felkelésnek egy kis részletét jeleníti meg. Thököly és a magyar felkelés csupán alkalmat nyújtottak látványos, izgalmas és érzelmes színmű megírásához. Rümmler ebben a mozgalmas és gördülékeny darabjában meglepően barátságos indulattal szemlélte és jelenítette meg a magyar felkelést.

A Thökölyről szóló második drámát a pozsonyi protestáns szerző G. P. *Schröer* 1839-ben írta: „Leben und Thaten Emeric Thököly's und seiner Streitgenossen“ címen. Thököly életének nevezetes mozzanatait a nyalábvári győzelem utáni fővezérré választásától kezdve nagyváradi elfogatásáig teljes történeti- és korhűséggel festi. E 81 jelenetből álló dramatizált történeti korkép a hű protestáns szerző hazafias szellemét tükrözi. *Schröer* Thökölyje eszes, bátor, előrelátó, vallásos, isteni küldetésből indul harcba, önzetlen, törökkel csak kényszerűségből szövetkezett, békére vágyik. E kaleidoszkopszerű képekből álló dráma technikája kezdetleges, de Thököly jellemzése szempontjából első hely illeti meg az eddigi művek sorában.

Ugyanebből az évből való Joh. Nep. *Voglnak* „Die Mutter des Tökeli“ c. balladája. Anyja várába gyerekes félelemmel megtérő, ott oltalmat kereső bűnösnek ábrázolja. Ez a XIX. sz. közepe felé írt költemény is igazolja, hogy Thököly megítélésében a pártszempontoknak mekkora szerepük volt.

V. Regényhősnek is választották Thökölyt. A róla szóló számos regényt e rövid kivonatban nem sorolhatjuk fel. Azt mondhatjuk, hogy két korszakot különböztethetünk meg a Thökölyről szóló német irodalomban.

A XVII. sz.-beli művek főként mint politikussal és felkelővel foglalkoznak vele, egyéni tulajdonságai alárendelt fontosságúak, szépségét általában megemlítik. A XVII. sz.-beli és ehhez kapcsolódóan a XVIII. sz.-ban talált mű szerzői pártjuk álláspontját tükrözik, az egyes feldolgozásokon belül csak árnyalatbeli különbség mutatkozott. Az írók véleményét pártjuk, vagy felekezetük szempontjai határozzák meg. A XIX. sz.-beli íróink emberi tulajdonságait is rajzolják, nem csak a rebellis, hanem az egész Thököly alakját kapjuk meg műveiből, részben a korszellem hatása, részben előbbi feldolgozások hatása mutatkozik itt.

11. Rózsa József: Német-magyar szövetség a csehek ellen. 1272—1278.-ig.

12. Simó Emilia: Goethe „Wilhelm Meister“-ének első alakja.

Goethe „Wilhelm Meister“-ét még weimari tartózkodása első évében, 1776-ban kezdi írni „Wilhelm Meisters theatra-
lische Sendung“ címmel. Az első hat könyv megírása után abba-
hagyja, s csak mintegy 10 év múlva, 1794-ben veszi újra elő. A
meglevő hat könyvet egészen átdolgozza és négy könyvbe
vonja össze, még négyet ír hozzá, majd 1796-ban „Wilhelm
Meisters Lehrjahre“ cím alatt kiadja. Az első feldolgozás hat
könyvét egy Goethetisztelő, Barbara Schulthess gondos má-
solata őrizte meg. E másolatot 1910-ben Gustav Billeter zürichi
tanár fedezte fel és 1911-ben Harry Maync svájci tudós adta ki.

Az első feldolgozást, az u. n. „Sendung“-ot a másodikkal,
a „Lehrjahre“-val összehasonlítva, a kétféle feldolgozás eszmé-
jében, szerkezetében, jellemrajzában és stílusában megfigyelésre
méltó különbségeket találunk.

Tudvalevő, hogy Goethe e regényében a saját változatos,
érdekes életét, lelki fejlődésének képét akarta megrajzolni.
Bielschowsky szerint hatással lehetett rá barátainak egy ki-
jelentése is: „Was du lebst ist besser, als was du schreibst“.
Lehet, hogy ezen kijelentés késztette arra, hogy weimari tar-
tózkodása első évében e regény írásához fogott, melyben ön-
magáról, színészi és színműírói hivatottságáról akar beszámolni.
Az első Wilhelm Meister, mint az ifjú Goethe is, életének har-
monikus kifejtésére, s a legmagasabb művészi ideál felé
törekszik; ifjú idealizmusában pedig azt hiszi, hogy e magas
célt polgári származása miatt csakis a színészi és színműírói
pályán érheti el. Kora ifjúságában Terentiust és Plautust utá-
nozza, majd Corneille „nagy embereit“ és Racine „előkelő sze-
mélyeit“ csodálja, nemsokára azonban Shakespeare nagy szel-
leme ragadja magával s a költő lelkiállapotát jellemzik Wilhelm
szavai, ill. óhaja: „... wenn es mir glücken sollte, aus dem
grossen Meere der wahren Natur wenige Becher zu schöpfen
und sie gleich jenem grossen Britten von der Schaubühne dem
lehzenden Publikum meines Vaterlandes auszuspenden“.

(„Sendung“ V. B. 10. K.) Az ifjú Goethe—Wilhelm azután megírta első nagy drámáját, kigyógyult nagy szerelmi fájdalmából, de minden ünnepeltetés dacára is be kellett vallania önmagának, hogy úgy a költészet-, mint az élet művészetében még semmiesetre sem nevezheti magát „mesternek“. (Sendung III. B. 3. K.) Ekkor a jóindulatú „Sors“ közbelépésére Weimarba kerül, hol a nemesi társaság nagy hatással van lelki fejlődésére. Goethe tehát életének ezen érdekes fejlődését akarta bemutatni és amint ő maga mondja 1778-ban, a korabeli német drámai költészetet és színművészetet is behatóan akarta ismertetni regényében. Írásközben változhatott eszméje és célja, s már nincs egészen megelégedve művével, amint Steinnénak írja: „Ich liebe das Werk nicht wie es ist, sondern wie es werden kann“. Az első hat könyv befejezése után 1785-ben így ír: „... wenn man so genau weiss, was man will, ist man in der Ausführung niemals mit sich selbst zufrieden“. Olaszországi útja alatt nem ír hozzá semmit. Olaszországból visszatérve saját lelki és költői fejlődését már más szemmel nézte. A reális életbe való mély bepillantás, de különösen a művelt, nyugodt kedélyű Charlotte von Stein őszinte barátságának hatása alatt a szenvedélyes lelkű ifjú lassanként komoly, csendes férfivá lett, aki legfőbb életcélját abban látta, hogy egy nemeslelkű nővel egyesülve, általa támogatva, embertársai javára áldásos, tevékeny munkát fejtsen ki. A „színházi küldetés“ (theatralische Sendung) tehát csak úgy tűnik már fel, mint az ifjúkor túlzott idealizmusa, hasznos tanulságokkal járó tévedés. A költő lelkében megváltozott a mű célja, eszméje; ezért nevezi az első feldolgozást „Pseudokonfessio“-nak. A megváltozott célt szolgálja az új cím is: „Lehrjahre“, melyben az író azt akarja kifejezni, hogy a küzdő és törekvő ember kemény megpróbáltatás és súlyos tanulságok árán, de a „Sors“ jóakarató vezérletével válhatik csak a magasabb életművészet mesterévé. A mű eszméjének változása a szerkesztés- és jellemzésben is érdekes változtatásokat von maga után.

A „Sendung“ első könyvében az író részletes elbeszéléséből megismerjük a hatéves, gazdag képzeletű gyermek-Wilhelmét, ki a bábszínház előadása után még soká elméláz a gyönyörű látvány emléken. Családi életük szomorú: az örökös egyenletlenségben élő szülők magára hagyják a gyermeket, ki-

nek egyetlen védője és bizalmasa a kedves nagymama. Az ő alakja a „Lehrjahre“-ből teljesen hiányzik, itt szerepét Wilhelm anyja veszi át. A „Sendung“-ban a nagymama bábszínháza öntudatra ébreszti a gyermek lelkében a színészet iránti vonzalmat. A gyermek színészi, színműírói és színigazgatói próbálkozásait kedves közvetlenséggel s részletesen meséli el az író az első könyv első 10 fejezetében. A „Lehrjahre“-ban ennek az első könyv 4—8 fejezetei felelnek meg. Itt az ifjúvá lett Wilhelm meséli el gyermekévei epizódjait kedvesének, Mariane-nak. Míg itt csak röviden, bizonyos fölényes humorral tekint vissza gyermekjátékaira, addig a „Sendung“-ban lassan bontakozik ki előttünk a tehetséges polgárfiú érdekes egyénisége. A felserdült ifjú művészi hajlamát, s a kereskedői pálya iránti el-lenszenvét atyja nem érti, amiért gyakran hevesen összeszólalkoznak. Az ifjú tehát még inkább magára van hagyatva lelke ideális érzelmeivel és nagyraihivatottságának sejtésével. Nem csoda, hogy mind jobban vonzódik a színházhoz, hol úgy gondolja, hogy mindazt, ami a világban és lelkében történik, meg-nemesítve láthatja. Így ismerkedik meg „Madame B.“-vel, a bájos, fiatal színésznővel. Mindazon fejezetek, melyek az ifjú Wilhelm lelkivilágának és Madame B. iránti szerelmének fokozatos kifejlődését beszélik el (Sendung I. B. 10—15. K.), az átdolgozásból teljesen hiányoznak, mert itt az író Wilhelm jellemét s a szerelmi viszonyt már kifejezettségük magas fokán mutatja be. A jellemek is lényegesen különböznek. A „Lehrjahre“ Wilhelmje intelligensebb, gazdag nagykereskedő fia, aki oly ideálisan szereti Marianét, a fiatal színésznőt, hogy képes érte kényelmes otthont, szerető szülőket, nagy vagyont oda hagyni. Viszont Mariane jelleme is vonzóbb az átdolgozásban.

A „Sendung“-ban Wilhelm kedvese, Madame B. csak számításból szerető, közönséges gondolkozású nő, elvált asszony, nagyon tapasztalt és ravasz, ki a naiv, rajongó Wilhelmet és a dúsgazdag öreg Normant egyformán hitegeti. Az öreg színházi varrónő itt még alig szerepel, annyira jelentéktelen, hogy az író meg sem nevezi. Ezzel szemben a „Lehrjahre“-ban az öreg Barbara, ez a számító „Sibylla“ kényszeríti a szegény tapasztalatlan Marianét, hogy Norberg udvarlását is fogadja el. Itt a leánynak csak egyszeri, látszólagos hűtlensége idézi elő a

tragikus végű szerelmi csalódást. Mindkét feldolgozásban az első könyvet Normann, ill. Norberg végzetes levele fejezi ki.

A második könyv mindkét feldolgozásban a betegségéből felgyógyuló Wilhelmot mutatja be. A „Sendung“ az egész betegséget, az ifjú testi és lelki állapotát részletesen, élénk színekkel festi. Wilhelm itt igazi szenvedélyes gyermek-ifjú, ki fájdalmában, elkeseredésében nem ismer határt: szenvedélyes érzelmi kitöréseit, tompa búskomorság váltja fel. Emellett a szeszes italokat, teát és kávéét mértéktelenül élvezi, miért újra beteg lesz, s csak ezután következik be teljes gyógyulása. Ekkor azonban úgy látszik, hogy már nem nagyon búsul hűtlen kedveséért, ifjúkori műveit sem semmisíti meg, sőt sógorának, Wernernek is megmutatja őket. — A „Lehrjahre“-ban az író nem a betegség lefolyását, hanem csak az ifjú lelkiállapotát jellemzi mesteri módon. Ez a Wilhelm, kinek egész lelkivilága, gondolatai, jövője csak a Mariane iránti szerelemben gyökereszkedtek: a csalódás után az egész világgal meghasonlik és kétségbeesve eldobja magától a multnak minden emlékét, megsemmisíti ifjúkori műveit, sőt lemond örökre a költészetről és művészetéről. Legbensőbb énjének ezen erőszakos megtagadása csak azt bizonyítja, hogy Marianét még szereti, s nem tudja feledni. Hogy a „Sendung“-ban nem hagy a csalódás oly mély sebet az ifjú lelkén, az a mű céljából következik. Ámbár itt is feltűnik néha lelkében egy halvány reménysugár: hátha mégsem volt bűnös kedvese (Sendung II. B. 3. K), mégis szerelme már nagyon meggyöngyült, mert csak pár nappal később minden izgalom nélkül hallgatja Melina értesítését volt kedvesének szorult helyzetéről, sőt alig méltatja figyelemre. A „Lehrjahre“-ban csak évek múlva értesül Wilhelm egy öreg színész megható elbeszéléséből Mariane szomorú sorsáról, s amint az író mondja: „Alle seine alten Wunden waren wieder aufgerissen und das Gefühl, dass sie seiner Liebe nicht ganz unwürdig gewesen, wieder lebhaft geworden“. (Lehrjahre“ II. B. 7—8. K.) Ettől kezdve mindenütt keresi Marianet, s így itt ez az egyik főoka a színészek közt való hosszas időzésének.

A „Sendung“ második könyvében ismerjük meg Wernert, ki itt nyárspolgáriasabb, s a művészetek iránt érzéketlenebb. A „Lehrjahre“-ban Werner intelligens üzletember, aki haszonleső, túlságosan realiztikus világnézetével méltó ellentéte Wilhelm

rajongó idealizmusának. (Lehrjahre I. B. 10. K., II. B. 2. K.) A „Sendung“-ban Wilhelm testvére, Amalia is szerepel, ő bátyja műveinek egyedüli csodálója. Az ő szavallatából ismerjük meg „Belsazar“-nak (valószínűleg Goethe ifjúkori drámájának) egyik monológiát. Amália Goethe kedves nővérének, Corneliának képmására van alkotva. Az átdolgozásból már hiányzik.

A „Sendung“ harmadik könyve Wilhelm üzleti útjával kezdődik, közvetlen felgyógyulása után útra kel, de még oly tapasztalatlan s befolyásolható, hogy nem meri magát „Meisternek“ nevezni: „Ich täte wahrlich besser mich Geselle zu heissen, denn ich fürchte immer, ich werde in dem Gesellenstande stecken bleiben“. (Sendung III. B. 3. K.) A „Sendung“ szerint útjában először a kötélháncosokkal találkozik, de ez az epizód itt egészen magában áll. Ezután Madame de Retti színtársulatával találkozik, melynek Melina és felesége, valamint Mignon is tagjai. A Melina pár ravasz számítása és közönséges gondolkozása itt már elejétől kezdve szembeütő. Madame de Retti erélyes, parancsoló természete, valamint a művészetről és színészetről mondott találó ítélete elbűvölik a hiszékeny ifjút, s nagy anyagi áldozatokra is csábítja a színészet érdekében. Az asszonyok hízélgése, a színház iránti vonzalma és költői hiúsága még akkor is tovább ott tartják a színtársulatnál, midőn a színészek durva mulatozása undorral tölti el. Sőt ifjúkori darabjának, a „Belsazar“-nak előadására sok pénzt áldoz, s ő maga is fellép Bendel helyett. A második előadás a részeg Mosje Bendel miatt botrányba íúl, az igazgatónő megszökik s Melina mint új igazgató a társulatot más városba viszi. Wilhelm csak a következő helységig akarja kísérni őket, de a gróf hívására a kastélyba is követi a társulatot. A „Lehrjahre“-ban Melina más körülmények között, mint állásnélküli színész találkozik Wilhelmmel s meglehetősen alázatos vele szemben. Közönséges gondolkodása csak jóval később, Wilhelm megsebesülésekor nyilvánkozik.

Wilhelmnek a Retti-féle társulatnál való időzését elég hosszan, a III. könyv 4—14. és IV. könyv 1—12. fejezeteiben adja elő az író. Ez a rész a „Lehrjahre“-ból teljesen hiányzik. Itt Wilhelm műveltebb és érettebb, s első színpadi szereplése a legkiválóbb társulatnál, a Serloénál történik. A „Sendung“ Wilhelmjére sem emberi, sem művészi fejlődés szempontjából sem-

miféle hatással nincs a Retti-féle társulat. Úgy látszik itt az író a főhőst feláldozta annak a célnak, hogy a korabeli német színi viszonyokról teljes képet adhasson. A német színészet ekkor élte fejlődésének krízisét, amint Goethe maga mondja: „... man warf die Kinderschuhe weg, ehe sie ausgetreten waren und musste indess barfuss laufen“. („Sendung“ I. B. 11. K.) Frich Schmidt szerint ez a rész esztetikailag oly alantas fokon áll, hogy a „Lehrjahre“-ból ki kellett maradnia. Igaz, hogy a színészek beszéde, jelleme nem a legfinomabb, de nem szabad felednünk, hogy az író jellemző korképet akart festeni, s így e vándortársulatot nagyon találóan jellemezte hibáikkal együtt. Az átdolgozásból — nézetem szerint — csak azért hagyta ki, mert a mű megváltozott eszméje és célja szerint e korkép fölösleges volt. A legvisszatartóbb jellem a Mosje Bendelé. Viszont Mignon jelleme oly szépen és művészien van megrajzolva, hogy az átdolgozásban sem változtathatót rajta lényegesen. A hárfás szerepe a „Sendung“-ban is ugyanaz, mint később. E két titokzatos, komoly lénnel szemben áll az életvidám Philine. (Sendung IV. B. 10. K.) A „Lehrjahre“ temperamentumos Philineje, — akit pajkos kedélye, s a szegények iránti bőkezősége szinte vonzóvá tesznek — a „Sendung“-ban még kissé közönséges teremtés, kit az író rendszerint így jellemez: „die leichtfertige Kreatur“, vagy „Figur“. Csak azokat szereti, akik minden igényét kielégítik, ezért minden percben változtatja udvarlóit. A grófi kastélyban sem viselkedik finoman, s Wilhelm iránti szerelmét a grófnő jelenlétében sem titkolja. Különösen rossz fényt vet jellemére a lovásznak és Friedrichnek vad éjjeli verekedése. Ezt a jelenetet az író a „Lehrjahre“-ban finom iróniával komikus párbajjá változtatta. Más tekintetben is Philine jelleme az átdolgozásban sokat finomodott, s így lehetséges, hogy itt már Wilhelmre is nagy hatással van, míg Melina feleségének befolyása elenyészően csekély. Mivel az átdolgozásban később Philine a főúri osztály tagjává lesz a házasság révén, ezért dolgozta itt ki gondosabban e jellemet az író. A „Sendung“-nak egyes jellemző mondatait a „Lehrjahre“-ban egész epizóddá bővíti ki, miáltal a jellemzés szemléletesebb lesz. Pl. a „Lehrjahre“ (II. B. 4. K.) epizódja, melyben Philinet a Laertes és Wilhelm társaságában tett sétakocsi-zása, pajkos csínyjei, beszéde, behízelt modora, jószívűsége

művészi közvetlenséggel jellemzik, a „Sendung“-nak (IV. B. 11. K.) e néhány során alapszik: „Sie war das gutherzigste Geschöpf von der Welt, naschte gerne, putzte sich und konnte nicht leben, ohne spazieren zu fahren, oder sich sonst eine Veränderung zu machen. Wer ihr diese Freude verschaffen konnte, war ihr angenehm“.

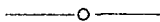
A grófi pár a „Sendung“ IV. könyvében már megjelenik, de Wilhelm még itt nem találkozik velük, tehát nem a grófnő iránti szerelme, hanem állítólag Mignon iránti részvéte, valóban pedig a színészet iránti nagy vonzalma okozzák, hogy a színészekkel ő is a kastélyba megy. Sokszor érthetetlen akaratgyengeségét az író így menti: „Wenn der Mensch eingengt, umwunden und verstrickt ist und er lange dagegen gearbeitet hat, gewöhnt er sich endlich zu einer gutmütigen Geduld und folgt gelassen den trüben Pfaden seines Schicksales“. („Sendung“ IV. B. 16. K.) Az átdolgozásban Wilhelm már sokkal határozottabb.

A grófi pár jellemzéséhez sok tekintetben Jakob Friedemann von Werthern — Nenuheiligen gróf és neje, szül. Janette Luise v. Stein grófnő szolgáltak mintául, kiket 1781-ben ismert meg Goethe. A gróf öreg, beteges bolond, kinek szeszélye általánosan ismert volt. (Goethes Briefe an Frau v. Stein 7., 8., 10—12. März; 15. Sept. 1781. — 7. März, 12. April 1782.) Felesége sokkal fiatalabb volt, kedves és jó, ki vígasztalan sorsát oly hősiességgel viselte, ahogy arra csak az asszonyok képesek. Goethe idézett levelei szerint: „Sie ist wie eine schöne Seele, die aus den letzten Flammenspitzen eines nicht verdienten Fegefeuers scheidet und sich nach dem Himmel sehnend erhebt“. A grófnő az ismeretlen szép amazon jelleméhez is mintául szolgálhatott. A „Sendung“ e jellemei közelebb állnak a mintához. A gróf itt is önhitt és szeszélyes, de babonás félelme, s a képmás megjelenése egészen hiányzanak. A grófnő kedves, de sokkal magasabban áll még, semhiogy Wilhelm iránt szerelemre gyúlna. Wilhelm sem merné szemét hozzá emelni, de Philine és a bárónő kacérságával szemben is hideg marad. A „Lehrjahre“-ban viszont az egész főúri társaság egy fokkal rosszabbnak tűnik fel, míg Wilhelmet a kastélyban műveltsége és tehetsége miatt megkülönböztetett tiszteletben részesítik. Az által pedig, hogy a grófnő beleszeret Wilhelmbe és leszáll arról

az erkölcsi és társadalmi magaslatról, melyen a „Sendung“-ban még állt, már nem lehetetlen, hogy Wilhelm főúri nőt vesz feleségül. Az ismeretlen amazon iránti lovagi imádata mindkét feldolgozásban megtalálható, de a „Sendung“ amazonja még nem hasonlít a grófnőhöz. A torony titokzatos küldönce sem szerepel még. — A kastélyból való elutazástól a Serlo társulatához való megérkezésig szóló rész, az Aureliával való párbeszéd s az örökség Hamlet-tanulmány mindkét feldolgozásban meg-egyeznek.

A „Sendung“ VI. könyvének végén Wilhelm Serlotól tudja meg, hogy atyja meghalt, anyja újra férjhezment s az üzletet Werner vette át. Tehát otthona sincs már s nem áll semmi régi vágyának útjában. Mégis határozatlanul áll, s csak Aurelia, meg Philine beható unszolására, mintegy öntudatlanul határozza el magát a színészi pályára. A „Lehrjahre“-ban ellenkezőleg lemond a nagy örökségről, s bár egész családja tárt karokkal várja, önként határozza el magát a színészi életre, mert meggyőződése szerint lelke magasabb kiművelését polgári származása miatt csak a színháznál érheti el. Titkon pedig reméli, hogy itt Marianet megtalálhatja.

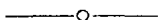
A „Sendung“ VI. könyvének végén, midőn Wilhelm a két nő unszolására, mintegy öntudatlanul beleegyezik a szerződésbe, egy pillanatra megjelenik lelki szemei előtt a szép amazonnak a leáldozó nap sugarában tündöklő alakja. Lehet, hogy a „Sendung“ második részét úgy tervezte Goethe, hogy Wilhelm belátja végül, miszerint a színészi pályára való küldetésének gondolata csak hiú ábránd volt, de a magasabb szellemi élet után vágyva találkozni fog azon női ideállal s általa lelkének harmonikus kiművelését elérheti.

13. Thuróczy Emma: Dugonics és a klasszikusok.

Dugonics András irodalmi munkásságának egyik, habár nem értékesebb részét, görög és római klasszikusok átdolgozása alkotja. Ezeknek a műveknek (u. m. Trója veszedelme, Ulisses . . . csudálatos történetei, Argonauticon és A gyapjas vitézek, Szerecsenek (Heliodoros „Aethiopicá“-ja), Menaechmi, Trinummus (Plautus), Római történetek, Nevezetes hadi vezé-

rek) forrásaikkal való egybevetése s forrásaikhoz való viszonyuknak kimutatása volt az értekezés célja. E téren már megelőzően is történtek értékes kutatások, pl. Dugonics dráma-átdolgozásaiával bőven foglalkozik Perényi József „*Dugonics A. drámái*” c. dolgozatában s a „Szerecsenek”-nek Heliodoros „*Aethiopicá*”-jához való viszonyáról is többször esett szó a magyar irodalomban (pl. legutóbb Rajka László: Heliodoros *Aethiopicája* a magyar irodalomban Kol. 1917. és korábban Zlinszky Aladár egy értekezésében, de a legtöbb fent felsorolt művet a dolgozat írója vetette össze először forrásával. Általános eredménye az, hogy Dugonics legtöbb műve szabad átdolgozás s némelyik művénél meglepő az a forrásgazdagság, amelyet az átdolgozáshoz felhasznált (pl. a „Trója veszedelmé”-hez). Az értekezés végén egy különfejezet ismerteti Dugonics átdolgozási módját.

14. Várhelyi Gyula: Hazánk földjének és legrégibb lakóinak története.

Két kötetben: I. k. Az ősember nyomain. II. k. A történelmi hajnalkortól a hunnok foglalásáig.

Kis ívrét alakú 332 + 371, összesen 703 lapnyi gondos kézírás. A címlapokat kék, arany, zöld, piros tintával rajzolta és írta meg a szerző.

Az I. kötet számozatlan oldalain 244 kisebb-nagyobb kép van beragasztva (néhány a szerző rajza). A II. kötetben 195 kép van. (Az összes képek száma 439.)

Forrásaiként 90 munkát sorol fel 4 oldalon.

A szerző. Előszavában jó ismertetést ad nagyterjedelmű munkájáról, amekkora alig szokott előfordulni a doktori értekezések közt. Eredete tíz évre nyúlik vissza, amikor Erdélyi László, a magyar művelődéstörténet tanára föllekesítette egyetemi történethallgatóinak legjavát, tizenkettőt, hogy ha első évesek is, összes olvasásaikat irányítsák, összpontosítsák egy tételre, a tanári és doktori dolgozat előkészítésére. Felosztotta a magyar művelődéstörténetet tizenkét időszakra vagy korra s ebből választatott mindegyik tanítványával egy-egy tételt. A feladat egyelőre nem volt több, mint összekeresni a

tétel irodalmát és illusztrációit s ezek ismerete alapján megírni az illető korszaknak művelődéstörténetét, amelyet aztán igyekeztek mindenki további tanulmányok, adatkutatások, eredeti források feldolgozásával tökéletesíteni. Megindult a lelkes szemináriumi munka 1913 tavaszán. Valamennyi összefogott és közös erővel, munkafelosztással, elkészítették a magyar művelődéstörténet irodalmának repertoriumát cédulázva. Aztán mindenki leírta a maga korszakának céduláiról az őt érdeklő munkák címét, s megkezdte e munkák olvasását és az adatgyűjtést a szaktanár vezetése, irányítása mellett, ki szintén közéjük ült dolgozni a szeminárium egyetlen szobájába. A szépen megindult munkát 1914 nyarán szétszórta a világháború. Ennek befejeztével két tanítvány folytatta a munkát és kidolgozta feladatát: Rákóczy és Várhelyi.

Várhelyi a nagy munkája Előszavában elmondja, hogy a békekonferencia nem sok jót ígérő döntésének idején a régmúlt időkben keresett vigasztalást. S ezt meg is találta abban a történelmi tényben, hogy a hármass bérce és négy folyam vidékét csak három nép tudta egyesíteni: a hunn, az avar és a magyar. Az isteni Gondviselés tehát egy népfaj kezébe tette le a szupremáciát e szép hazában. Ha időnkint ellenséges kezeknek sikerült is egy-egy darabot kimetszeni e haza testéből, a leszakított részek mégis csak visszaforrtak az anyatesthez. Munkája két részre oszlik.

Az *első rész* első fele inkább természettudományi és archaeologiai, mint történelmi. Tárgyához tartozik s vele szervesen összefügg a világ eredete, az első élet keletkezése, a Föld története, elsősorban hazánk földjének kialakulása. A vallás és tudomány összeegyeztetésére törekszik, mert ezek igazán nem lehetnek egymással ellentétben. Majd igyekezett megállapítani az ember eredetét és helyét. Az emberi nem már bölcsőjében hamarosan a műveltség meglehetősen fokára emelkedett s nem kell a százezer esztendőkkkel dobálózni. Kereste az ősemlék hazáját s valószínű vándorlásait, elterjedését a világon, Európában és hazánkban. Igyekezett bepillantani az ősemlék testi és szellemi világába. Az ősemlék nem volt félig ember, félig állatszerű lény, hanem tetőtől talpig ember és szellemi képességei nem kisebbek a mai emberénél. Megelégedett, boldog életet is élt a családi tűz melegénél és fényénél esténként, ha

hazatért a vadászatról, vagy a föld megmunkálásából felesége s gyermekei körébe, akiknek mesélgetett, másokkal is mulatott, mert társas lény volt s többedmagával élt a barlangokban, cölöpépítményeiben és terramarék kezdetleges falvaiban.

Majd fokról-fokra kísérte a hazai földön letelepedett embert a nevezetesebb hazai leletekkel s kimutatta, hogy az evolutionistáktól fölállított ősi kultúriokok (fa, kő, bronz, vas-kor) csak tökéletességi fokokat jeleznek s hogy az ősemlék kultúráját a vidékszerűség jellemzi, mert egy és ugyanazon időben mind a három műveltségi fok megtalálható közel egymáshoz. Tehát nem az emberi értelem lassú, fokozatos fejlődésében, hanem a kultúrtényezők hiányában kell keresnünk egyes vidékek műveltsége alacsony vagy kevésbé fejlett voltának okát, mert az emberi szellem mindenha mozgékony és művelődésre (új eszközök kigondolására és elkészítésére) képes volt, csak az előfeltételek nem voltak meg mindig és mindenütt. A mai természeti népek életéből bizonyítja, hogy ezek állapota romlott, degenerált, s belőle az ősi viszonyokra következtetni nem lehet. Az egész tárgyalást átszővi magyarhoni vonatkozásokkal, s megfejteti törekszik azt, hogy milyen lakói lehettek hazánknak az őskorban.

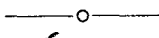
Várhelyi munkájának *második része* a történelmi korról foglalkozik a hunnokig. Hazánk legősibb, de már névleg ismert őslakói közt tüzetesebben ismertek a thrákok és kelták. A római korszak magyarországi tárgyalásában mindenütt előtérben vannak a magyarországi leletek, de ezekkel kapcsolatban ismerteti a szerző a római intézmények eredetét és történeti fejlődését is.

Végzőképpen a germán, szarmata és hunn népekkel foglalkozik röviden, mert a római birodalom széttörlésében, megdöntésében jelentős szerepet játszottak. Ezek művelődési viszonyait azonban nem tárgyalta.

A munka történeti jellege az I. kötet második felétől kezd kibontakozni. A fölvetett tárgy önálló kutatásra kevésbé alkalmas egy kezdő író számára, kivált a világháború és rákövetkező földrajzi, tudományos elzárkózások éveiben. Azért a szerző főcélul csak annyit tűzött ki, hogy a hozzáférhető tudományos műveket kritikusan fölhasználja, megrostálja, s hazánk történetének legrégibb idejét művelődéstörténeti rendszerbe

foglalva előadja. E rendszerben követte professzorát, de módosított is az ő eredményein. Elismeri Várhelyi a saját munkája terjengősségét, ismétlődéseit s a kezdéssel járó fogyatékokat, de el kell ismerni ideális lelkű buzgalmát és fáradhatlan szorgalmát, melynek páratlan terjedelmű szigorlati kéziratában gyakran együtt vannak új rendben a tudományos értékek s nem hiányoznak az ékességek sem (szép idézetek, tömördek illusztráció).

Az Előszó keltezése 1919, a Magyarok Nagyasszonyának ünnepe, Kézdivásárhelyt. A Kar elé csak Szegeden került 1921 őszén s a Kar elfogadta a doktori szóbeli szigorlat alapjául 1922 febr. 1-én.

1922—23. tanévi doktori értekezések:

1. Berta Orbán bencés: Tinódi Sebestyén „Cronica“-ja hadtörténeti szempontból.

Terjedelme kis negyedréttű 146 oldal, kéziratban. Forrásait további két oldalon sorolja fel, 30 munkát, amelyekre az egyes lapok alján pontosan hivatkozik, valamint magának Tinódinak a munkájára is.

Tartalmáról tiszta képet nyújt a kézirat elejére helyezett számozatlan két oldal. Van bevezetése és négy fejezete a hadseregről általában, a fegyverekről, a sereg vonulásáról, táborról, ütközetről, bajviadalokról és negyedik fejezete a várostromról, várvédelemről szól.

A bevezetés 52 lapra terjed. Tárgya: a históriás énekek általában, Tinódi élete, jelleme, művei és ezek jellemzése; Tinódi mint történetíró, forrásai, hitelessége, históriás énekeinek hadtörténeti fontossága.

Az I. fejezet 30 lapra terjed. Tárgya: a banderiális rendszer és a nemesi felkelés hanyatlása, a részleges nemesi felkelés, a végvárrendszer és az idegen zsoldosok felfogadása, a hajdúk, a haramiák és a martalócok, a lovasság, gyalogság és a tűzérség, a tisztek, a hajóhad, toborzás, büntetés és a jutalmazás.

A II. fejezet 21 lapra terjed. Tárgya: a puszkapor feltalálása és a vele kapcsolatos tüzi fegyverek elterjedése, a nagy tüzi fegyverek, a kisebb tüzi fegyverek, a puszkapor előállítás, a golyók és a tüzes szerszámok, a kardfélék és a szálifegyverek, védőfegyverek, zászlók és a zeneszerszámok.

A III. fejezet terjedelme 15 lap. Tárgya: az utak, hadak és a sereg vonulása, tábor, kémek és a haditanács, ütközet, tornajáték és a párviadal.

A IV. fejezet részletes tartalma 25 lapon ez: várak, palánkok, sorompó; bástyák, kapuk és a vár részei; a vár feje, felszerelése; intézkedések a várban az ellenség megérkezése után; az ostrom, a vár feladása.

Tinódi Sebestyénnek könyve, a *Cronica* nem egységes mű, hanem elbeszélő verseinek a gyűjteménye. Kiadta Szilády Áron a Régi Magy. Költők Tára III. kötetében. Van benne néhány bibliai történet (Judit, Dávid király), egy-két széphistória a görög mondákból (Jazon, Medea), de verseinek túlnyomó része históriás ének. Külföldi tárgyúak a Solimanról és a Károly császárról szólók, régibb tárgyú a Zsigmond magy. kir.-ról szóló két ének. A többi éneke egykorú hadi eseményt dolgoz fel: *Buda veszéséről és Török Bálint fogságáról* (1541), *Prini Péternek, Majlát Istvánnak és Terek Bálint fogságokról*, mely már buzdító célú, hogy a magyaroknak össze kell tartaniok a pogány török ellen. Eleinte János-párti volt Tinódi, később erősen Ferdinánd-párti lett, de nem izgatott pártok ellen, hanem egyetértést ajánlott, mert a törökben nem lehet bízni. A törökök ravaszsága ejtette foglyul Prinit, Majlátot, Török Bálintot. Majd megírta *Werböczi Imrének Kazon hadával kozari mezőn viadalját* (1543) azon okulással, hogy az urak becsüljék meg a végbeli vitézeket, a nemzet védelmezőit. Győzelemről zeng Tinódi „*Az szalkai mezőn való viadal*” c. költeményében is. Majd megírta a „*Varkucs Tamás idejében lött csaták Egerből*” c. énekét (1548), hogy dicsőítse Varkucs hűségét urához, Prini Péterhez és vitézségét példaadásul másoknak. Következett aztán „*Szitnya, Léva, Csábrág és Murán váraknak a megvevése*” (549). Erre az országgyűlés Gróf Salm Miklóst bízta meg, ki a várakat elfoglalta s a rablókat szétverte. Nagyon érdekes „*Kapitán György bajviadalja*” Hubiár béggel (1550), amelyből szemléletesen megismerjük az akkori bajvívások

módját, lefolyását. „*A szegedi veszedelem*”-ben inti a vitézeket, hogy óvakodjanak a dorbézolástól, tiszteljék Isten törvényeit, legyenek éberek, nehogy úgy járjanak, mint Tóth Mihály hajdúi, kik elfoglalták ugyan vitézüil Szegedet, de a törökök visszatértek és felkoncolták őket.

1552-ben írta „*Az vég Temesvárról és Losonczy haláláról*” szóló énekét; ugyanazon évi éneke szól „Zsigmond király és császár krónikája” címen Turóczi krónikájából vett adatokról, valamint egy másik énekében ír „*Historia Zsigmond császár fogságáról*” címmel. De ez utóbbiaknak nincs sem művészi, sem történeti forrásértékek. Legterjedelmesebb és adatokban leggazdagabb az „*Eger viadalmáról*” szóló ének ugyanazon évből, a legjobb várostrom-leírás, melyben költői erő is van. Erről aztán még egyszer írt rövidebben „*Egri historiának summája*” címen.

Kolozsvárra ment 1553-ban s ott írt „*Enyingi Török János vitézségéről*”. Másik terjedelmesebb éneke az „*Erdélyi história*” Szapolyai János halálától Fráter György haláláig (1540—52), rövidebb pedig „*Az János király fiáról való szép krónika*”.

Tinódi egyik legkedveltebb éneke „*Budai Ali basa historiája*” 1552-iki dunántúli és felvidéki hadjáratáról, Szondi hősiességéről stb. Feldolgozta azt, amit egy Konstantinápolyból jött úrfitól hallott s az 1543-iki perzsa háborúban láttak: „*Szolimán császárnak Kazul basával való viadalmát*”. Ezt Tinódi 1546-ban írta meg. Másik külföldi tárgyú éneke „*Károly császár hada Saxoniában*” (1553), ahol 1080 magyar vitéz hősiessége keltett feltűnést.

Tinódi többi énekei elvesztek.

Széphistóriákkal kezdte lantos pályáját, s 1541-től kezdve a legtöbb éneke nem egyéb, mint egykorú eseményeknek buzdító megénekélése időrendben, lehető történeti hűséggel. Jellemet kevésbé fest, mint helyzeteket. Nyelve, verselése nehézkes. Annál inkább kielégítette hallgatóinak erkölcsi szükségletét vallásosságával és lelkes hazafiságával.

Nem kímélt fáradságot, hogy adatait a legelső forrásból, a harcban résztvevő férfiaktól nyerje. Egy-egy kiváló férfi működését ritka éleslátással tudta megítélni, pl. Fráter Györgyét, kit kortársai annyira félreismertek.

Forrása a régi magyar történetekre Turóczy krónikája, a korabeli eseményekre pedig a közvetlen tanúk meghallgatása és a saját tapasztalatai, ezenkívül a hivatalos adatok, iratok, amelyeket főrangú pártfogói, főleg Nádasdy Tamás nádor, Salim gróf, Castaldo stb. juttattak el hozzá. Neki köszönhetjük a magyar-török végvárrendszer hiteles jegyzékét, a 26 k.r. és 30 török végvár lajstromát (1548). Leginkább az Eger váráról szóló ének győz meg bennünket arról, hogy Tinódi az adatok embere. Az egész ének négy része nem egyéb, mint oklevél-kivonat és hivatalos iratokból vett idézetek. Elsőrolja a védők számát, a tiszteket s a vár felszerelését. Főleg a katonai számadásokból dolgozott. Egyebeket a helyszínen jegyzett fel. Úgy járt el, mint egy lelkiismeretes történetíró. Igazmondóságát igazolják azok az okiratok, amelyeket a jelenkor adott ki a levéltárakból, különösen Károlyi Árpád oklevélgyűjteménye Fráter György levelezése címmel. Az egykorú és közelegykorú történetírók egész bizalommal hivatkoznak Tinódi adataira, mint Forgách, Sámbocki, Istvánffy stb.

Tinódi forrásértéke legnagyobb a hadtörténelmi dolgokban. Azért Berta Orbán főleg e téren iparkodott Tinódi énekeit kiaknázni. Ezt a legnagyobb figyelemmel tette, pontos adatelemzéssel és rendszerezéssel, lelkiismeretesen hivatkozva mindenütt forrásaira, elsősorban Tinódi énekeire, de megszólaltatva mellettök a legmodernebb tudományos irodalmi adatokat is.

2. P. Boros Domokos Fortunát, erdélyi ferences: A csíksomlyói harminckét Confrater. (1922. Cluj—Kolozsvár 5—77. l.).

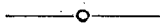
A szegény ferencesek, mert nyomdájuk van, már 1922-ben nyomtatva adják ki egyik fiatal rendtársuk doktori értekezését. Mert nyomtatott műről van szó, a kéziratos disszertációk kivonatai közt ezt az egyet legrövidebben ismertetjük.

Oly történelmi ritkaságról van itt szó, aminőre nem ismerünk még egy példát. Hunyadi János, Magyarország kormányzója a törökön-nyert szentimrei győzelméért halából 32 székely családnak mindazon tartozásait, amelyekre kötelesek voltak a magyar király iránt, átváltoztatta a csíksomlyói ferences klostrom iránt való tartozásokra. Ezzel a székely 32 ház közterhe

enyhébb lett, a ferencesekre pedig, kiknek nagy érdemeit Hunyadi és Capistrano kora különösen érezte és hangoztatta, a 32 székely ház szolgálata nagy jótétemény volt. Ez a szolgálat némi terményszolgáltatásokból, fuvarozásokból vagy kézi napszámból állott.

A barátok nem jobbágyaiknak vagy szolgálóiknak, hanem testvéreiknek és jótévőiknek, Confrátereknek nevezték őket, úgy hogy a székelyek szinte versenyeztek ezen kitiüntetésért, melyben lelki érdemeiket és javakat is remélték.

E történeti állapot kialakulása és négyszázados fennállása nem ment küzdelmek, megvitatások, pereskedések és bonyodalmak nélkül. Tisztázásuk, történeti megvilágításuk Borosnak szép előadásban, világos, meggyőző érveléssel, a tudomány követeléseit mindenképpen kielégítő alakban áll előttünk.

3. Csengery Erzsébet: Horatius természetszeretete.

Kiindulva Horatiusnak abból a nyilatkozatából, mellyel magát *ruris amator*-nak nevezi, iparkodik megállapítani, milyen szerepet játszik a természet Horatius költészetében. Horatius a természetet elsősorban a belőle meríthető haszonért és a benne található gyönyörűségért szereti. Ezért rajzolja olyan lelkes szeretettel kies Sabinumát. A természet ölné váló élet teszi lehetővé a természetszerű életet, mely a stoikusoknak fő alapelve. A természet ölné érzi magát szabadnak és függetlennek, s ezt a függetlenséget mindennél, még Maecenas adományainál, sőt kegyénél is többre becsüli. Ezért Maecenasnak sem tud jobbat ajánlani, mint hogy hagyja el egy időre a város csömörletes bőségét, füstjét, zaját és az ő Sabinumában keresen pihenést az állam gondjaitól zaklatott lelkének. A világlátás vágya nem izgatja Horatiust. A honi föld egyes vidékei jobban érdeklik, mint Görögország egyes híres helyei. A szerző jellemzi Catullus, Tibullus és Propertius természetszeretetét és az utóbbinál találja meg azt a sentimentális, romantikus vonást, mely a modern költészetben fejlődött ki teljesen. Horatiusnál kevés nyomát találjuk a természetbe való beleélésnek, a természet és saját lelki élete közötti bensőbb kapcsolatnak. Nem érzéketlen a természet szépségei iránt, elég gyakran a termé-

szet leírásából indul ki s azzal hozza összeköttetésbe az élet egyes mozzanatait, teendőit, vagy a maga gondolatait, ritkábban érzelmeit, szóval a természet leírását saját reflexióival szövi egybe. Így pl. a zsendülő tavasz rajzához hozzáfűzi a mulandóságról való elmélkedést. Elég gyakran említi a természet egyes dolgait és jelenségeit, a hegyeket és folyókat, a fákat és virágokat; hasonlatokat, képeket is vesz a természetből. Italia mosolygó egéről és a szelektől korbácsolt tengerről sem feledkezik meg. Szereti emlegetni gyermekkorának a természettel vonatkozásban levő emlékeit, a mesés Voltur-hegyét, a rohanó Aufidust. A Sabinumát átszelő Bandusiának is emléket állít verseiben. Az állatvilág is elég gyakran szerepel Horatiusnál képekben és hasonlatokban. Mindezek mutatják, hogy Horatius, valamint az embereknek és önmagának, úgy a világnak általában és az őt környező természetnek éles szemű, lelkes megfigyelője s költeményeiben jelentős szerepet juttat a természetnek.

—○—

4. Futó Jenő: Az idill eredete, fejlődése, elmélete és magyar irodalma.

(Megjelent nyomtatásban: Főiskolai Könyvnyomdában, Pápán, 1910. 61 l.)

—○—

5. Gestetner Jenő: A kereskedelmi nyelv magyarsága.

—○—

6. Gyurácz Ferenc: A magyar politikai szónoklat nyelve Kossuth előtt.

Részletesen vizsgálja Felsőbüki Nagy Pál, Wesselényi Miklós, Széchenyi István, Beöthy Ödön, Kölcsey Ferenc, Deák Ferenc, Szentkirályi Móric, Eötvös József és Szemere Bertalan szónoklatainak nyelvi és főleg stílusbeli sajátságait.

—○—

7. Kun Béla: Kant tér és idő elmélete.

—○—

8. Kati Erzsébet: Társadalom és művelődés Werbőczy Hármaskönyvében. 1922.

Terjedelme az értekezésnek 1—101 kis negyedréti oldal, gépírásban. Az egyes oldalak alján pontosan idézi minden részletnél a Hármaskönyv megfelelő adatait és a közöleső irodalmat.

A munka nagyon rendszeres. Bevezetése két részből áll: az elsőben bemutatja Werbőczy István életét, a másodikban Hármaskönyve keletkezését, forrását, felosztását és jellemzését. Az egész bevezetés terjedelme 19 oldal. Forrásul idézi az idevágó irodalmat s hivatkozik levéltári adatokra is, pl. Iványi Béla bártfiai levéltári regestáira. Legfőbb forrása pedig magának a Hármaskönyvnek beható tanulmányozása.

Főfeladatul tekinti a szerző azt, amit értekezése címéül választott: megrajzolni az egész magyarországi társadalom és művelődés képét Werbőczy Hármaskönyvének adataiból az Erdélyi professortól ajánlott művelődéstörténeti fejezetrendszerben. Itt első rész a történelmi tényezők sztatikája, megállapítása (a föld és népe, a király és udvara, egyházi társadalom, világi társadalom, s ezek viszonya az alkotmány- és törvényhozás c. fejezetben); másik rész a történelmi tényezők dinamikája, működése a hitéletben és szellemi művelődésben, a belügyi kormányzatban (közigazgatásban), a külügy és hadügy terén, az adó- és pénzügyben, a gazdasági életben, a családi és társadalmi szokásokban (házasság, lakás, viselet, étkezés stb.), végül a bíráskodásban és erkölcsi jellemzésben.

„Werbőczy István a magyar nemzeti jognak első és legnagyobb útmutatója, aki a művelődéstörténelemmel foglalkozóknak is értékes anyagot nyújtott“. Ezzel kezdi Kati Erzsébet értekezését. Werbőczy életét külön nagy munka méltó tárgyául tekinti, amelyből ő itt csak a főbb mozzanatokat emeli ki. Megemlíti, hogy Werbőczy eredetét a Hont-Pázmán nemzetségre vezetik vissza. A névadó birtok Ugocsa megyében volt. Állítólag külföldi egyetemeken is tanult Werbőczy, de Fraknoi szerint csak a pozsonyi egyetemen végzett s nem járhatott olasz egyetemen, mert olaszul nem tudott. Politikai szereplése 1492-ben kezdődött, Ugocsának volt a követe az országgyűlésen. Ő lett a köznemesség szóvivője. Az 1518-iki tolnai gyűlésen 5 dénárt szavazott meg neki minden jobbágytelek után, hogy

a Hármaskönyv kiadása körül fölmerült költségeit fedezze és fáradságát megjutalmazza. A Hármaskönyv már négy évvel előbb készen volt, az akkori országgyűlés vizsgálta meg s hozott oly 71 cikkelyes nagy törvénykönyvet, amelynek 62 cikkelye a jobbágysággal foglalkozott s e cikkelyek megalkotásában Werbőczy jelentős részt vett. Nagy vagyont szerzett, úgy hogy az ország legtöbb vármegyéjében volt birtoka. Csiky szerint oka volt Buda török kézre jutásának; Fraknoi gyenge jelleműnek mondja. Kati Erzsébet itt önálló véleményt mond: „Nem hiszem, hogy önként ajánlotta volna föl szolgálatát a töröknek, mert hiszen gazdag ember volt, jóllehet az ország három részre szakadásával sok birtoka odaveszett“. Szolimán basa asztalánál mérgezték meg 1541-ben, nehogy kedves emberének megölése miatt elköltözzön Budáról s mint főbíró föl-jelentse a basát a szultánnak.

A Hármaskönyv keletkezéséről szóló fejezetben Kati Erzsébet önálló kutatása, véleményalkotása egyre jobban előtérbe lép. Valószínűnek tartja, hogy 1507-ben a XX. t.-c. értelmében kapta meg Werbőczy a megbízást a Hármaskönyv megírására, a szokásjog kodifikálására, nem pedig 1504-ben, amit meg is okol. Megokolja azt is, miért nem látta el II. Ulászló pecséttel megerősítő záradékát. Felsorolja Werbőczy Hármaskönyvének forrásait, bemutatja felosztását, kiemeli történeti jelentőségét.

Kati Erzsébet értekezésének tulajdonképpeni érdeme és önállósága abban van, amit a Werbőczy Hármaskönyvének művelődéstörténeti adataiból teljes rendszerbe foglal és kritikával megvilágít.

A *föld és népe* c. fejezetben vázol némely határváltozásokat s 5 lapon csoportosítja a föld- és néprajzi adatokat. Meghatározza, hogy mi a morotva, tanya, vejsze (vészt), rekesz; mik a városok, melyek a kir. személynök és a kir. tárnokmester hatósága alá tartozó városok és más szabad városok, mi a possessio és a praedium, puszták. Érdekes kulturtörténelmi szempontból, hogy mit tartott Werbőczy és kora a magyarok és székelyek eredetéről, nemességéről, s a többi nemzetiségéről.

„A király és udvara“ c. fejezet adataiból érdekesebbek, hogy Werbőczy még Szent Istvánt is választott királynak vélte

s a lengyelek téves évadatát, az 1001-ik esztendőt fogadja el az első magyar koronázás évszámául. A kettős keresztes címert Szent Istvántól származtatja IV. Béla helyett, a négy pólyát pedig a négy folyóra magyarázza. A hármaskönyvről nem szól. Nagyon helyes adat Werbőczynél, hogy a koronázó esküt II. Andrásnál kezdi, csak még azt kellene hozzá tenni, hogy a világi, integritási esküt tette le először II. András a szent korona örökségének megőrzésére s tulajdonképpen itt kell kezdeni a szentkorona államelméletének kialakulását. Tanulságos a királyi jogok tartalmának kifejtése.

Az *egyházi társadalomból* ki lehet emelni a vránai perjelségre vonatkozó adatokat, valamint a hiteles helyek ismeretetését, s általában az egyháziak jogállapotát tárgyaló Werbőczy-féle felfogást, szokásjogot.

A *világi társadalom* címén felsorakoznak Werbőczy adatai az országlakókról, nemesekről, a populus és plebs különbségéről, a bárókról, polgárokról és jobbágyokról. Rabszolgákat már nem említ akkor a magyar jog, legföljebb csak azt a földhözkööttséget, mely már csak az 1514. évi parasztlázadás tetteseit és utódait sújtotta egy ideig büntetésül. De az sem volt rabszolgaság, hanem csak a régi szabados állapot fölújítása.

Az *alkotmány és törvényhozás* c. fejezetben meghatározza, hogy milyen az országgyűlés, kik a törvényhozók, mi a törvény, igazság, jog, statutum, szokás, s mely királyok törvényeiről szól a Hármaskönyv. Érdekes tévedés Werbőczynél, hogy szerinte királyainkra a nemzet ruházta rá a törvényhozás jogát Sz. István koronázása óta. II. Andrást jeruzsáleminek mondja. II. Ulászlót szerinte áldani fogják jeles törvényei miatt.

A *hitélet és szellemi művelődés* dolgában természetesen nagyon kevés adat van a Hármaskönyvben. Ilyen a jogi életben határidőkül emlegetett ünnepek emlegetése. Szokatlanabbak pl. Szent Lukács és Erzsébet özvegy ünnepe. A szellemi művelődéssel némileg kapcsolatosak a különböző nevű oklevelek stilizálásai, amelyeket Kati Erzsébet itt ismertet, valamint az oklevélkritika, amelynek alapján felsorolja az érvényes és érvénytelen, hamis okleveleket, Zömléni Gábor hamisításait. Végül az iparművészetre vet némi világot a pecsétek ismeretése.

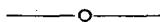
A *belügyi közigazgatás* címén szól a vármegye tisztviseleiről, városokról és földesúri hatóságról. Érdekes pl., hogy Pest és Pilis vármegyéknek csak szolgabíráik vannak. Az alispánról megjegyzi, hogy ezt a főispán választja a vármegye hozzájárulásával. A vármegyei törvényszék 100. forintnál nagyobb büntetést nem róhat ki. Némely szabad városoknak polgármestere van, másoknak pedig csak bírái, mint a falvaknak.

A *külügy- és hadügy*-re kevés adat van. Ezeket kiegészíti a szerző több idézett II. Ulászló-kori törvénnyel.

Pénz- és adóügy címén szó van az említett pénznemek értékéről, a király jövedelmeiről, a földesúri haszonról, a király adományozta vám- és révjogokról, harmincad- és egyéb vámentességekről.

A *gazdasági* élet megvilágítására már elég sok adatot nyerünk. Szó van szőlőskertekről és gyümölcsösökről is a gyümölcsfajták említése nélkül. Tanulságosak azok az adatok, amelyek a különböző becsű értékeket sorolják fel a földművelésnél, állattenyésztésnél, épületeknél. A zálogolásokat Werbőczy igen kárhóztatja. Szó van végül az iparosokról, kereskedőkről és vásárokról.

Legtöbb adatot találunk a *családi és társadalmi szokások*-ról: a lakásról, ruházatról, étkezésről s főleg a házassággal kapcsolatos jogi állapotról; végül a *bíráskodásról*, melynek adataiból némileg következtetés folyik a *kor erkölcsi állapotára*.

9. Kelényi Béla Ottó: A sopronbániai kolostor története. (1922. nov.)

Az értekezés terjedelme 234 oldalnyi kisnegyedréti gépírás. Forrásanyagát leginkább Sopron város levéltára szolgáltatta s ebből majdnem minden oldalon idéz. Ezenkívül kutatott és talált adatokat a budapesti Országos Levéltárban, az Egyetemi Könyvtárban és a Magy. Nemz. Múzeumban. Szorgalmasan idézi a magyar pálosok rendtörténetének régi latin s újabb feldolgozásait is.

Mert az egész munka egy kis pálosrendi kolostor történetét tárgyalja. Keveset ígér ott és látszatra csekély értékű az értekezés addig, ahol s amíg a munka *bevezetése* képpen Sop-

ron város és a magyar pálosrend történetét adja elő rövid vázlatban. Itt nincs alkalma a szerzőnek önálló kutatás eredményeit bemutatni.

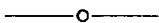
De amit aztán Sopron város Zuan (Szovány?) nevű földjéről s az itt megalapított pálos remeteségről, a később u. n. Wan- vagy Bánfalvai pálos kis kolostor működéséről és küzdelmeiről ír 1481-től 1786-ig, kérek háromszáz éven át, abban sok aprólékos részletre kiterjedő gondos megfigyelést látunk s bepillantást nyerünk a társadalom mélyebben rejlő rétegeinek sokszor kisszerű, máskor meg nagyon is korjellemző viszonyaiba.

Nem sokkal a reformáció előtt keletkezett ez a pálos kolostor. Maga Sopron város tanácsa alapítja meg 1481-ben, Mátyás király idejében, mert a bánfalvi sziklabarlangnak egy szentéletű remetéje nagy hatással volt az egész vidék népére. Sopron város a pálosrend generalisától két szerzetest kért, hogy rendes kolostori életet szervezzének Bánfalván. A mohácsi vészkor e kolostor tagjainak számát már harmincra tették, amikor a fölvirágzó pannonthalmi főmonostorban sem számláltak soha negyven tagnál többet. A törökök elpusztították s körülbelül száz évig szünetelt ott is a kolostori élet. Nagy nehezen fölépítve virágzó szerzeteséletet látott Bánfalva, mint a magyar pálosrend noviciusháza s mint sok búcsújárás középontja.

Itt volt egy ideig perjel Bébery György, utóbb pálos generalis perjel; itt volt novicius, majd perjel Széchenyi Pál, utóbb pécsi, majd veszprémi püspök, végül kalocsai érsek, Kollonichcsal szemben a magyar alkotmány híres megvédője, ki Bánfalván temettette el magát (1710); húsz évvel Széchenyi után itt lett novicius Gróf Esterházy Imre, utóbb a pálosok generalis perjele, majd váci, zágrábi, veszprémi püspök, utóbbára pedig esztergomi érsek († 1745).

Kelényi értekezésének érdemleges része, hol leginkább érvényesül önálló forráskutatása, kritikája, kombináló és előadóképessége, három fejezetből áll s e fejezetek: *A sopronbánfalvai kolostor története* (48—123. l.), *birtokviszonyai* (124—217. l.) és *lakói* (218—234 l.). Mindez együttvéve 75, 93, 16, összesen 184 oldal. Terjedeleimre is dícséretes. Tartalma szakember számára is érdekes és tanulságos, hol minden részben pontosan

idézve vannak a források, levéltári jelzetek. Előadásmódja nyugodt, komoly, meglehetősen érett, tapasztalt gondolkodásra vall, csak nem valami tetszetős a közbeszúrt forrásidézések miatt. A rendtörténeti nagy magyar munkálatokhoz képest is érdekes, sajátos ez értekezés azért, mert egy várossal viszonyban álló kolostor helyzetét, küzdelmeit tárja föl, amíg a bencés monostorok történetében nem volt eset.

10. Mihalovics Ernő: Szvatopluk morva birodalma és a magyarok honfoglalása. (1923. márc.)

Terjedelme a dolgozatnak 91 oldalnyi kis negyedréti gépirás. Forrásait 67 bibliográfiai és kritikai jegyzetben idézi. Tartalma nagyon érdekes címekben van kifejezve:

I. Adatok a szlávok őstörténetéről.

1. A szláv őshaza és az autochthonia kérdése.
2. A politika és a történelem szétválasztása.
3. A szlávok és a népvándorlás.
4. A „zadruga“-rendszer gátolta a szláv-faj történeti érvényesülését.
5. Csak a „pleme“ és a „zsupa“ juttatta a szlávokat történeti szerephez és államalkotáshoz.

II. A szlávok letelepedése Morvaország területén.

6. A szlávok az avar birodalomban.
7. Samo szláv birodalma.
8. A szlávok a frank birodalomban.

III. A morva birodalom megalakulása.

9. A morvák.
10. Moimir fejedelem megkeresztelése és a német papok térítő munkája.
11. Német Lajos háborúja a csehek ellen.
12. Raszisztzlav király kivívja a morvák függetlenségét.
13. Egyházi függetlenítés. Konstantin és Metod meghívása. A két szláv apostol sorsa.

IV. Szvatopluk megszerzi az uralmat.

14. Szláv támadás a frank birodalom ellen.
15. Szvatopluk elárulja Rasztiszlavot.
16. Szvatopluk árulást követ el a frankok ellen is és átveszi az uralmat a morvák felett.

V. Szvatopluk uralkodása.

17. Meddig terjedt Szvatopluk birodalma?
18. A 872-iki frank háború a csehek és a morvák ellen. A forchheimi egység.
19. A szláv nemzeti egyház szervezése.
20. Szvatopluk betörése Pannoniába.
21. A königstätteni béke.
22. A szláv nemzeti egyház bukása, s a latin ritus és a német papság győzelme.
23. Arnulf császár szövetséget keres a bolgárokkal és magyarokkal Szvatopluk ellen.
24. Szvatopluk halála.

VI. A magyarok honfoglalása.

25. Szvatopluk fiainak a viszálya. A csehek 895-ben kiválnak a morva birodalomból.
26. A magyarok benyomulása a morva birodalomba.
27. A pannoniai szlávok gyors beolvadása.

VII. A morva birodalom bukása.

28. Szvatopluk fia segítségül hívja a magyarokat.
29. Moimir újjá akarja szervezni a morva egyházat.
30. A magyarok megkezdik nyugati hadjárataikat.
31. A morva birodalom összeomlik.
32. A magyarok berendezkedése az új hazában, a szláv népesség sorsa.

VIII. Új államalakulás a morva birodalom helyén.

33. A morva birodalom bukásának következményei.
34. A cseh fejedelemség kialakulása és későbbi kísérletei a magyarok visszanyomására.

IX. Szvatopluk a mondában.

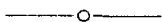
35. Szvatopluk-hagyományok.

36. A fehér ló mondája.

E fejezetrendszer mutatja a szerző logikus és időrendi gondos tervét, amelynek kifejtése természetesen 84 kis lapon és hét oldalnyi jegyzetben nagyon rövid, mert a 36 tétel kidolgozására egyenkint átlag még három oldal sem esik.

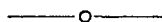
Fő gondolatmenete ez: a zadruga-rendszer, a családi közösség gátolta a szláv faj történeti érvényesülését, csak a pleme, a törzsi összetartozás tudata a zsupa nevű törzsi területen juttatta a szlávokat történeti szerephez és államalkotáshoz. Az avar és frank uralom alatt már megkezdődik a szlávok némi szervezése, csoportosítása. Öntudatosságuk tovább fejlődik, mikor a németek térítő működését Ciril és Metód szláv tanítása és ritusa váltja föl. Szvatopluk történeti egyéniségét és értékelését szláv nemzeti szempontból nem fokozza az a tény, hogy cserben hagyta Szent Metód szláv papjait, sőt elűzte őket és győzelemhez segítette országaiban a latin ritust és német papságot. Szvatopluk fiainak viszálya közben a csehek kiválnak a morva birodalomból s megkönnyítik a magyar honfoglalást, amelynek hőseivel a morvák és pannoniai tótok megbarátkoznak és könnyen egybeolvadnak, hatást gyakorolva főleg a délnyugati pannoniai katolikus tótok (szlavonok, vendek) jövevény szavaival a magyar nyelvre és további művelődésre. Érdekes és meglepő, de egyszersmind meggyőző Mihalovicsnak az a megállapítása, hogy Morvaország megteremtése és felvirágoztatása nem Szvatopluk érdeme, ellenben ő volt az, aki súlyos politikai tévedések során országa bukásának okozója lett. Rámutat arra, amit Iványi Béla 1919. évi „Pro Hungaria Superiore” c. tanulmányában későbbi érvekkel igazol, hogy a felvidéki tótság s a IX. századi morva birodalom lakossága közt nincs folytonossági kapcsolat. Abban téved Mihalovics, hogy a honfoglaló magyarok az Alduna mentén jöttek volna be, mert akkor a besenyők éppen beleszorították volna őket a bolgárok hosszú frontja előtt ezek fegyvereibe s az Aldunától északra emelkedő erdős haránthegyláncok akadályai közé. Legérdekesebb megállapítása az, hogy a fehérló mondája nem lehet magyar eredetű, hanem szláv monda, mert ez nem a ma-

gyar vitézségnek és a görög császártól dícsért ügyes taktikának, hanem naivan ravasz vásárnak, rászedésnek tulajdonítja a honfoglalás sikerét. — A modern cseh-osztrák stb. irodalom felhasználása s kritikája hiányos.

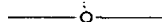

11. Orbán János: Sámbock János.

(Megjelent nyomtatásban: Endrényi könyvnyomdában, Szegeden, 1916. 35 l.)

12. Para Imre: Az Olt vízrendszere Háromszék vármegyében.

13. Papp Béla: Társadalom és művelődés II. Ulászló korában.

I. rész.

A történelmi tényezők, vagy a történelem statikája.

Hogyan jutott II. Ulászló s vele a lengyel Jagelló ház a magyar trónra? Mátyás halála után, mivel Corvin János csak törvénytelen gyermeke volt, a nemzet szabad királyválasztójoga lépett előtérbe. A kérdés, hogy ki legyen a király, lázba hozta az egész országot, mert minden baj megszűnését a trón mikénti betöltésétől várták. A nemességnek nem volt erélyes vezére, hangadók a főurak voltak. Minthogy Mátyás féken tartotta őket, oly királyt óhajtottak, akiről tudták, hogy szabadságukban legkevésbé fogja őket háborítani. Trónkövetelők voltak: Corvin János, Miksa római király, III. Frigyes császár fia, Ulászló cseh király és öccse, János Albert. Ennyi pártra oszolva találta a május 17-re Rákosra összehívott országgyűlés a nemzetet. A főnemesség szándékosan későn jelent meg, húzták a választást — míg a köznemesség türelmét veszítve, hatvan megbizottat hátrahagyva, eloszlott. Ezzel körülbelül eldőlt a választás ügye. Ulászló, hogy minél többen vehessenek részt a szertartáson, csak szeptember 18-án koronáztatta meg magát — mikor is a megbékült Corvin János maga hozta el a koronát s vitte az ünnepély alkalmával.

1. *A föld és népe.* Ulászló megkoronázása nem hozott békét. Hogy Mátyás erőskezü uralkodása alatt hatalmas, dicső, nagy Magyarország oly rövid idő alatt a mohácsi vész véres tragédiájához jutott, az nemcsak a gyenge „Dobzse Lászlón”, hanem népünk egyenetlenkedésein — a főurak, köznemesek és jobbágyak egymásközötti viszálykodásán — múltott. A földbirtoknak több kategóriája ismeretes: Az elidegeníthetetlen korona javak, melyek fölött még a király sem rendelkezhetik szabadon — a király egyéb birtokai, uradalmi, majd az egyházi birtokok s végül a nemesi és városi földek. Bizonyos, hogy e korban a földbirtok a legnagyobb jelentőségű — a gazdaságnak, hatalomnak, tekintélynek forrása. A főnemesség e korban még nem vált el a köznemességtől, legalább is jogilag. A nemesi rend két csoportra oszlik: A főpapok és bárók, továbbá a köznemesség rendjére. Az ország lakosságának nagyobbik felét a jogokból kizárt nép, a plebs alkotta. Jellegzetes, hogy II. Ulászló korában a főnemesség jutott hatalmi túlsúlyra.

2. *Király és udvara.* A király szuverén, de a jogok gyakorlása megoszlik. A bíraskodás és kormányzat terén a királyi tanács befolyása mindinkább érvényesül. Már a trónra lépés előtt 1490 július 31-én a főurak meghatározott feltételekre esküt vettek ki Ulászlótól Farkashidán. (Nagyszombat és Szered között), mely feltételek 1492-ben be is cikkelyeztettek (1492. 1—13.). A király egyre jobban elszegényedett. A feketesereget szétszórta, részben kiirtotta. A királyi udvar tagjai elsősorban a királyi kamarások legmeghittebb emberei, kik a királyi termekben szabadon járhatnak és a legelőkelőbb nemesi családokból kerültek ki. A királynénak külön udvartartása volt, melyet a jegyajándéku kapott birtokokból tartott fenn. Az ország szegénysége miatt 1502-ben csak 150 frt.-ot kapott hetenként férjétől, néha azonban egy egész vagyont érő ajándékot. Így 1504-ben 20.000 arany értékű ékszerrel lepte meg. A király Budán lakott udvarával és néha évekig se mozdult ki. A magyar ételeket nagyon kedvelte és a csehek egyenesen ennek tulajdonították, hogy alig ment többé vissza Csehországba.

3. *Egyházi társadalom.* A főpapok között legtekintélyesebbek az esztergomi, kalocsai érsek, az egri és a veszprémi püspökök, ez utóbbi mint a királyné kancellárja. A magyar püspökök nemcsak hazánkban, hanem az egyetemes kath. egyházban

is nagy tekintélynek örvendenek. A papság társadalmi állása olyan, mint a nemeseké. A főpapok ellenben úgy éltek, mint a főurak, sőt gyakran túltettek rajtuk. A parasztlázadás alkalmával szembe néz az alsópapság a főpapokkal — fölösleges voltukat kezdi emlegetni, valamint azt is, hogy a különben vallásos pórnép ugyanakkor Csáki Miklós csanádi püspököt, püspöki köntösben karóba húzta. Az udvari papság az udvari kápolnában végezte dolgát. Itt hallgat Ulászló mindennap misét. Amikor 1514-ben szobája ablakán belöttek, akkor is itt imádkozott és így mentette meg életét. Az udvari káplánok élén a kápolna igazgató állt, évi 200 frt. tiszteletdíjjal.

4. *Világi társadalom.* A leghatározottabb osztályküzdelem a fő- és köznemések között folyt. E küzdelemben fejlődött ki a nemesség azon jellemvonása, hogy mindég különös súlyt fektetett jogainak fenntartására. Mátyás megválasztása a köznemesség diadala — II. Ulászlóé pedig a főnemességé. A főnemések egymás ellen is fondorkodtak. Legbefolyásosabbak voltak Szapolyai István, Báthori István, Kinizsi Pál és az egyháziak közül Bakócz Tamás. A földesurak jobbágyaikat, kik kereszties vitéznek csaptak fel, az otthonmaradt nők és gyermekek büntetésével próbálták visszafordítani. E barbár terv azonban uraik ellen fordította az öntudatra ébredt népet és véres bosszút állt. A földesúr és jobbágya között fennálló elég jó viszony hosszú időre megzavarodott.

5. *Alkotmány és törvényhozás.* A királyi hatalom csökkenésének oka volt már maga a választás, mikor valóságos szerződéssel korlátozták a megválasztandó király jogkörét. A II. Ulászló korabeli országgyűléseken gyakran tettelegességre került a sor. A főrendek húzták a megjelenést és a tárgyalást — míg a nemesség megunva a várakozást és kifogyva a pénzből, eloszlott. Ekkor azután tetszésük szerint hozták meg a törvényeket.

II. rész.

A történelmi tényezők működése, vagy a történelem dinamikája.

1. *Szellemi művelődés.* II. Ulászló a nemzet legfontosabb közművelődési tényezője a könyvtár iránt, mely Mátyásról oly fényesen és nagyszámban maradt hátra, roppant kevés érdek-

lődést tanúsított. Minden gondolkozás nélkül ajándékozgatta vendégeinek. A tudományok iránti érzéketlenségnek oka, hogy még a hivatalokban sem kívántak magasabb ismeretet. Az iskolák szegények, de az egyetemek kimagaslanak. A hivatalos iratok nyelve latin, de a magyar nyelv ügye is elég jól áll. A művészet hanyatlásnak indult.

2. *Belügyi kormányzat.* Az ország kormányzását nem a király és magántisztviselők, hanem a köztisztviselők végzik. A nádor, országbíró, tárnokmester, kancellár és a kisebb királyi tanács a királlyal egyetértve intézik hazánk sorsát. Úgy a megyéknek, mint a városoknak meg volt az önadóztatás és szabályalkotás joga. Erdélynek, Horvát-Szlavón, Dalmátországnak külön közigazgatási autonómiája volt. A jogbiztonság meg volt, a közbiztonság azonban nem. A legfőbb fegyver az önvédelem volt.

3. *Külügy — hadügy.* Mátyás halála után megváltozott minden. Bent is, kint is elhalványultak hatalmának, dicsőségének ragyogó színei. A politikai élet elposványosodott. A külügyeket nem egyedül a király, hanem részint az országgyűléssel, részint a királyi tanáccsal végezte. Külügyi szempontból fontos a király házassága. A legelőkelőbb külföldi országok versengtek a menyasszony ajánlásban. A nemzeti haderő fegyverbe szolítása a király joga. A katonaság leginkább nehéz és könnyű lovasságból áll. Fő fegyverük a kopja volt, amelynek hegyére ünnepélyes alkalmakkor zászlócskát alkalmaztak, amely festői színt adott a csapatnak. A feketesereg szétszűllött.

4. *Pénz- és adóügy.* Ulászló idejében az udvari háztartás és államháztartás nem volt elkülönítve egymástól. A korona javak Mátyásnak évenként 50.000 frt.-ot jövedelmeztek, Ulászlónak alig valamit. Haszonvételei közül a sóbányák fizettek legjobban. A nemesek birtokjoga csak a föld felszínére vonatkozott, a föld belsejében rejlő ércek pedig a király tulajdona. Az adószedéssel járó költség sok helyen fölemésztette a bevételt. A székelyek adója az „ökörsütés“, csak akkor volt esedékes, ha a királynak koronázása, első menyegzője volt, vagy első fia született. Ilyenkor minden ház tartozott négyből egy ökröt adni, melyre a király bélyegét sütötték rá. Halálakor még a temetésre szükséges költség sem került ki a kincstárból. A fő-

papok és főurak temették el közadományból. Így gazdálkodott Ulászló.

5. *Gazdasági élet.* Földműveléssel csak a jobbágy foglalkozott. A nemes magához legillendőbbnek a fegyverforgatást tartotta. Az ipar a városokban virágzott. Jelentős e korban a céhrendszer, szavának súlyát még a város határain kívül is megéreztek. A céh szigorú és fegyelmezett szervezete volt a mestereknek, különösen a segédekkel szemben. A magyar ipar a külföldi mellett nem igen tűnik ki, de jelentékeny. Legkiválóbb a kocsikészítés és ötvösség. Az iparral szorosan összefügg a kereskedelem, melynek legnagyobb akadályai: a rossz utak, közbiztonság hiánya és pénzünk kis értéke. A polgár élete korántsem volt oly csendes, mint ma. Mihelyt ellenség jött, fegyverbe állt és elfoglalta a helyét a város határán.

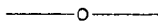
6. *Családi és társadalmi szokások.* A nemes e korban nem volt valami finom, lovagias ember. A renaissance a nemzet zömétől teljesen idegen. Vadászat és fegyverforgatás a főfoglalkozás. A vadászat, mivel agarakkal, hajtókkal, lóháton történt, több kárral, mint haszonnal járt. Utána lakoma. A fűszer anynyira kedvelt, hogy még italukat, a bort is fűszerezték. A könnyebb felszolgálás kedvéért, hosszú, keskeny asztaloknak csak egyik oldalán ültek. A halottak iránti kegyelet e korban is megvolt és királyaink leginkább templomokban temetkeztek. Az ünnepségek keretében szokásos mulatságok és szórakozások közül leginkább a lovagjátékokat kedvelték. Nem hiányzott a zene és a tánc sem. Sikerültek a farsangi felvonulások — de van szenvedélyes játékuk is és pedig a kártya és a sakk.

7. *Bíráskodások.* Az igazságszolgáltatás ma sem valami gyors, de ez időben összehasonlíthatatlanul hosszadalmasabb volt. Törvényeink még a bírák megajándékozását sem tiltották meg. Az ítélet ellen nemcsak föllebbezni, hanem perújítással is lehetett élni. A privilégium fori következtében papi személy ellen csak egyházi bíróság előtt lehetett pert indítani. A székelemeknek, szepesi és erdélyi szászoknak, valamint a zsidóknak is volt külön bíróságuk.

8. *A kor erkölcsi jellemzése.* A kor irodalmi és művészi állapotainak jellemzéséből kitűnik, hogy a vallásos érzés igen intenzív volt, ami következik abból is, hogy az irodalom és tu-

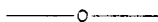
domány művelői nagyrészt egyházi személyek. A családok erkölcsélete kifogástalan.

Hozzájárult, hogy városokban a céhrendszer szigorú ellenőrzője volt tagjai erkölcsi életének. A folytonos harc és küzdelem azonban durvává teszi a nép lelkületét. (Dózsa György kegyetlen kivégzése.) A főurak a zsákmányolásért indított harcot nem tartották becsületbevágó dolognak. Elmondhatjuk, hogy II. Ulászló korában a hanyatlás, pusztulás szomorú képét és tüneteit látjuk.

14. Róth Jenő: Konrad von Würzburg „die goldene Schmiede“ c. művének kéziratai.

(Egész terjedelmében tudományos folyóiratban fog megjelenni.)

15. Theodorovics Julianna: A nemzeti ujjáébredés hazafias lirájának német fordításai.

Költészetünk idegen nyelvű fordításairól ritkán esik szó. Pedig ilyen magában álló kis nemzetnek mint a mienk, fontos kérdése a műfordítás. Csak idegen köntösbe öltözve válhat irodalmunk ismertté a külföldön, csak így lehet segítségünkre nemzeti létünkért folytatott küzdelemünkben. Kevés fordításunk van s ennek is nagy része silány. Számon kellene szedni s megrostálni őket, hogy a használhatókról tudomásunk legyen s hogy ne feledjük a hiányokat.

A jelen dolgozatra ennek a feladatnak egy kis része esik: a nemzeti ujjáébredés (1800—1848) hazafias lirájának német fordításairól ad képet. E korban született a Himnusz és a Szózat s mivel ezeknek átültetését majd minden fordítónk megkísérelte, nagy vonásaiban német műfordításunk története is előttünk áll. Látjuk mint emelkedik az idők folyamán a fordítások átlagos nivója. Megfigyelhetjük a politikai események hatását a fordítói tevékenységre s hazai németjeink közvetítő szerepének nagyságát. Néhány kötet bevezető sora pedig a leg-

szebb vallomások közé tartozik, melyet idegen nyelvű állampolgáraink tettek a magyar állameszme mellett.¹⁾

A dolgozat tárgyát képező fordítások legnagyobb része anthológiákban jelent meg. Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Vörösmarty s Bajza versei szinte elvesznek a kisebb, sőt sokszor egész jelentéktelen írók költeményeinek tömegében. Idegen belefáradhat az olvasásba mielőtt értékes munkára talál. — Majláth József gróf és Toldy Ferenc adtak először magyar verseket német kézbe. 1825-ben jelent meg Majláth úttörő kötete²⁾ s három esztendő után követte a Toldyé.³⁾ De nagyobb nekilendülést csak a szabadságharc leveretése után vett a fordítás: az elnyomott nemzet sorsán tollal próbált segíteni nem egy fia. Sőt hősi küzdelme és szerencsétlensége még idegeneket is megnyert ügyének. „Zrinyi második éneké“-nek máig egyetlen német átültetését is birodalmi német, Stier Gusztáv⁴⁾ készítette s a „Szózat“ egyik első fordítója Pulszkyné Walter Teréz, bécsi lány volt.⁵⁾ Még önző hasznot húzni is megpróbált két irodalmi kalandor a magyarság iránt fölébredt rokonszenvből. Mert más forrása nem lehet Buchheim és Falke⁶⁾ fordítói kötetének, mely lelkiismeretlen rímkovácsolásával elrettentő példája annak, hogy fordítással mivé lehet tenni remekműveket. — Utánuk egész felüdülés olvasni Kertbeny munkáit,⁷⁾ mert ha a kivitel nem is kielégítő, megérzik tolmácsolásain, hogy legalább a tartalmat igyekezett hűen megőrizni. Hivatottabb, de hasonló szorgalmú fordító Steinacker Ferenc. 1840-ben kezdte működését s 1874-ben kiadott „Ungarische Lyriker v. Kisfaludy bis auf die

1) L. különösen J. Bacon: „Von der Donau und der Theiss“ 1916. előszavát.

2) Magyarische Gedichte übersetzt v. Josef Majláth. 1825. Tübingen, Stuttgart.

3) Handbuch der ungarischen Poesie Toldy, 1828. Pest—Wien, Cilian Gerold 2 Bd.

4) 36 ungarische Lieder und Gedichte, 1850. Halle.

5) Aus dem Tagebuch einer ungarischen Dame, 1850. Leipzig.

6) Nationalgesänge der Magyaren, Buchheim und Falke, 1850. Rabe u. Comp. Kassel.

7) Nationallieder der Magyaren, Vasfi és Benkő, 1852., Jäger, Braunschweig—Album 100 ungarischer Dichter, K. Ar. Kertbeny, 1854. Schäfer Dresda, — Garay, Dichtungen aus dem Ungarischen 1855. Emich, Pest — Ausgewählte Gedichte v. Vörösmarty, 1857. Pest.

neueste Zeit“ című kötete felöleli e kor költőinek majd minden reprezentans darabját. Nála a hűsége való túlzott törekvés hibává lesz: a hangulat rovására megy. — A kiirthatatlan magyar honszeretetről akarta meggyőzni fordításaival Pongrátz István gróf⁸⁾ az ország elnyomóit s Pozsony német ajkú lakói kezdték megszeretni általa a magyar irodalmat. A hatvanas évekből való még két jó „Szózat“ fordításunk, Machik és Moltke munkái.⁹⁾

Az 1867.-i kiegyezéssel meginduló békés, alkotásban gazdag korban fordításokkal is mind sűrűbben találkozunk. A kötetbe gyűjtött áttüztetések közt sok az ujjaébredés éveiből való. Tomanik pannonhalmi szerzetes tanár, Nordheim, Steinbach, Cserhalmi Hecht Irén dilettáns próbálkozásai mellett Steinacker már említett munkáján kívül Henning, Melas s Haide tolmácsolásaiból több, értéket jelent.¹⁰⁾

Az osztrák-magyar monarchiának a német birodalommal kötött szövetsége erősebbé tette a régi hatalmas kulturkapcsolatot. Adni valónk most már nekünk is bővében volt. S a német könyvpiac felvevő képessége is serkentette műfordítóinkat.

Az 1890-ig készült versfordításaink fölhasználásával népszerűsítette Tordai-Grail Erzsébet németországi szavalóestéin a magyar költészetet. Idehaza sok íróasztalnál folyt szorgalmas fordítói munka s már egész köteteket töltenek meg egy-egy írónk műveiből készült áttüztetések. Vörösmarty-t Hoffmann¹¹⁾ és Jekel¹²⁾ tolmácsolták. Különösen az utóbbi fordítá-

⁸⁾ Pongrátz István áttüztetései először 1859-ben litográfálva majd 1861. és 1867-ben nyomtatott alakban Pozsonyban jelentek meg.

⁹⁾ Machik: Zuruf, 1861. Lampel Pest, Hymne, 1861. Lampel Pest. — és 1867-ben bővített nyomtatott alakban Pozsonyban jelentek meg.

¹⁰⁾ Franz Tomanik: Ein Sträusschen aus ungarischen Dichtergärten, 1869. Gran—Wien, — Julius Nordheim Ungarische Gedichte, 1873. Pest. Josef Steinbach: „Heimatsklänge“ 1812., — Cserhalmi Hecht: Ungarischer Dichterwald, 1897. Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt. — Heinrich Melas: Französische u. ungarische Dichtungen, 1885. Wien, — H. W. Henning: Ungarische Heimats-Liebes u. Heldenlieder, 1874. Pest—Leipzig. — A. v. der Haide: Pannoniens Dichterheim, 1879. Stuttgart.

¹¹⁾ Dr. P. Hoffmann: M. Vörösmarty's ausgewählte Gedichte, 1895. Bp.

¹²⁾ Dr. P. Jekel: M. V's ausgewählte Gedichte, 1901.

sain át érezheti meg a német olvasó Vörösmarty lirájának csodálatos szépségét.

Vége megjelenik német népiskolai könyveinkben is a hazafias líra.¹³⁾ Nevelő hatását, beolvasztó erejét parlagon hagytuk heverni, mint a magyarosításnak sok más drága eszközét. A fordítások gyengék, de tekintettel a gyermeknek a tartalomra irányult figyelmére, itt még leginkább megállja a helyét a tisztán anyagi hűségre törekvő átültetés. Nagyobb igényre lépünk fel a felnőtteket nevelő organumokkal, a magyarországi német lapokkal szemben s még szigorúbb mértéket kell megütniök a külföldi folyóiratoknak szánt fordításoknak.

A hazai német sajtó a kiegyezés előtt csak elszigetelten¹⁴⁾ s azután is kevés anyagot szolgáltat vizsgálódásunknak. Erdély legnagyobb német napilapja, a Szebenben megjelenő „Siebenbürgisches deutsches Tageblatt“ nem vesz tudomást a magyar irodalomról. A rövid életű szép brassói „Karpathen“ rendszeresen hozott magyarból fordított verseket (dolgozatom körébe eső nincs köztük), a felvidéki lapok szintén. Egyik munkatársuk, Lám Frigyes, még kéziratban lévő átültetései között találtam a „Szózat“ „nagyszerű halál“-ának eddig legkifejezőbb német megérzékítését „der herrlich heehre Tod“. — Pozsony, Sopron s a Délvidék lapjait hiába forgattam. A „Pester Lloyd“ pedig csak akkor részletez, ha vagy az író, vagy a fordító az ő embere.

Azon, hogy a magyar irodalmat a külföldi németiséggel ismertessék meg, a következő folyóiratok dolgoztak: „Literarische Berichte aus Ungarn“, „Ungarische Rundschau“, „Ungarische Jahrbücher“, „Jungungarn“, „Ungarische Zukunft“. A három első tudományos színezetű, az utolsók magyar szépirodalmi művek német nyelvű közlését is programjukba iktatták. De hogy idehaza milyen közöny kísérte ezt a munkát, mutatja az, hogy könyvtárainkban egyedül az „Ungarische Rundschau“ van meg hiánytalanul.

¹³⁾ Gáspár—Lederer: Lesebuch für die V., VI. Klasse der Volksschulen, 1875., Gáspár—Sebesztha—Hajnóczi: Lesebuch für die III—VI. Klasse der Volksschulen 1909., Ebenspanger—Häster—Richter: Német olvasókönyv a magyar népiskolák felsőbb osztályai számára, 1884.

¹⁴⁾ Pest-Oíner Zeitung, 1860. No. 136. Berzsenyi—Dux: A magyarokhoz.

Osztrák és birodalmi német folyóiratokban is szóhoz jutottak néha fordítóink. Részletes képet legalább azokról a lapokról akartam szerezni, melyek a háború alatt a hadsereg számára íródtak. Vajjon közöltek-e valamit hazafias liránkból? Történt-e kísérlet arra, hogy a nagy közös honvédelem idején közelebb vigyük a magyar haza történetét a németiség széles rétegeihez? De ahol csak munkatársért kopogtattam, a lehangoló: „kilátástalan“ vagy „nem érdemes“ volt a felelet.

E rövid történeti áttekintés során láttuk, hogy Széchenyi korának hazafias lirája egy század alatt megihletett sok fordítót. De többenél volt meg a jó szándék, mint a hivatottság. Abban a zavartalan esztetikai gyönyörűségben, melyet az eredeti s a fordítás tökéletes belső és külső harmóniája kelt az emberben, bizony nem sokszor volt részem. Berzsenyi nemzete pusztulásán kesergő ódáiból egyetlen egyet, „a magyarokhoz“ szólót olvashatjuk németül. Egy átültetése sem méltó az eredetihez. A szebb jövőbe vetett hit első csodálatos fellángolását Kisfaludy Károly „Mohács“-át eddig csak ketten tolmácsolták. Lemberger¹⁵⁾ végzett eredményes munkát. A „Rákosi szántó“ sok fordításából a rostálás után két jó maradt: Steinacker és Henningé. A „Szülőföldem szép határa . . .“ című dal üdeségét leginkább Haide őrizte meg.

Kölcsey „Himnusz“-a most száz esztendő. Szavait mélyebbé tette számunkra minden lepergett év; rajtuk csillog a könny, mely gyötrő kétség s hívő áhitat óráiban nyomukban fakadt. Idegen nyelven varázsa megtörik. Tizenkét német fordítását ismertem meg, de egy sem a mi szent nemzeti imánk. Megközelíti Pongrácz, Machik, Bacon és Haide átültetése. „Zrinyi első dalá“-t Steinacker tolmácsolja legjobban, nem tökéletesen. És „Zrinyi második éneke“, a szörnyű jóslat, mely ma kétségbeesett magyar lelkekben annyszor kísért, csak egyetlen dilettáns fordításban jelent meg németül.

Eötvös „Búcsú“-jának bús fenséges hangulatát jobban megéreztetik a műfordítások. S még nyelvének zenéjét is hűen másolják Steinacker és Henning.

A magyar romanticizmus legnagyobb lírikusának, Vörösmartynak tolmácsolásai már önálló köteteket töltenek meg.

¹⁵⁾ Ungarische Zukunft, 1916.

Megtörtént az első lépés, hogy az ő költészete az emberiség közös kincsévé váljon. De az idegenek lirájának épen azt az ágát fogják legkevésbé értékelni, mely nekünk a legdrágább: a hazafiasat. Mert szépségeiből sok rejtve marad annak, kinek lelkében nem élnek a magyar tradíciók. S hogy Vörösmarty műveiből mégis épen hazafias verseit tolmácsolták legtöbbször fordítóink, ebben német nemzetiségeink hazaszeretétét kell hogy lássuk. A tizenhat „Szózat” fordító között van hazánk minden német vidékéről való. Közöttük több értékeset találtam: jó Lám, Hoffmann, Moltke, Machik munkája s a tudás és művészet összetalálkozása még fölénk emeli Jekel átültetését. És nemcsak a „Szózat”, de Vörösmarty többi hazafias költeménye is eddig tőle kapta leghívebb s legszebb német alakját.

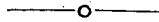
Bajza csendes mély szomorúsága szól Pongrátz (Apotheosis) és Melas (Sóhajlás) fordításából, de lelkes „Ébresztő”-jének minden tolmácsolása hidegen hagy.

A felsorolt pár jó fordításról még olyanok sem tudnak, akik foglalkoznak a problémával. Pl. egy most megjelent szép magyar antológia, Anton Lábán: „Ungarn in seiner Dichtung” 1923. a „Himnusz” és „Szózat”-ot Kertbeny átültetésében közli, mikor azóta annyi jobb fordításunk van. Méltóbb köntösben, Machik tolmácsolásában kerültek a németiség elé Bohn¹⁶⁾ kötetében, Schwicker pedig Steinacker fordításait vette föl világirodalmába.

Vizsgálódásunk eredményét pár szóban így összegezhetjük: A XIX. század első felének honszeretetből fakadt dalai közül csak a legelterjedtebbek vannak németre átültetve. A fordítások irodalmi értéke nyolcvan esztendő alatt fokozatosan emelkedett, de ma is csak kivételesen éri el azt a szintet, melyet úgy a mi, mint a németek irodalma megkövetel. Fordítás voltukat elfeledtetni ritkán tudják. A tárgyalt fordítások nagy része már nem adható annak a népnek kezébe, mely egy Stefan George muzsikáló szavaiban látta megőrizve idegen remekművek szépségeit. Azt a költőt, aki Széchenyi korának hazafias liráját úgy fogja megszólaltatni, hogy a magyar múlt minden

¹⁶⁾ E. Bohn: Die Nationalhymnen der europäischen Völker, 1908. H. Markus Breslau.

keserve, minden dicsősége megelevenedik a német lelkekben, még várjuk. Türelmetlenül várjuk. Ma talán megértenék a németek.

16. Winis Nándor: Gentz Frigyes szerepe a Metternich-érában különös tekintettel levélváltásaikra.

I.

(1802 — bécsi kongresszus.)

Külpolitika.

Napoleon világbirodalmi gondolatának legelőször a Habsburgok gyámoltalan közigazgatású, zilált birodalma állott az útjában, amelyre a sivárlelkű Metternich gyakorolt végzetes hatást. Háborút vezetett minden szabadelvűség, annál inkább a napoleoni túlhatalom ellen. Hűséges és kitűnő segítőtársat talált magának e küzdelemre a fényes elméjű, de jellemtelen Gentz Frigyesben.

E két férfiú szoros összeműködése 1809-ben kezdődik. A hivatalnok családból származó Gentz Metternich mellett vezető szerepre nem emelkedhetett. Kezdetben minden szabadabb mozgalom iránt fogékony szelleme fényesre csiszolódott a Kant iskolájában. A kitört francia forradalmat leglelkesebben ő üdvözölte. Az államügyekre való befolyás és jelentőség érzése elementáris erővel hajtotta a szabadabb cselekvés terére. Értethető volt tehát az öröme, melyet az ember tökéletesedését célzó kísérlet fölött érzett. Meggyőződése volt, hogy az államok újjáalkotása bölcséleti alapelvekből fog kiindulni és a megbénított munkát gyümölcsözőbb tevékenység váltja fel.

Amikor azonban látta, hogy az eszményi szabadságmozgalom az egalitè zsarnokságába fullad, rettentően csalódott. Hirtelen kijózanodását a Burke-féle forradalomról szóló fejtegetések fordítása és átdolgozása fejezte be. Ez volt a megalapítója írói hírnevének is. Egyszerre a német publicisták legelső sorába jutott. Írói hírneve nagyot lendített társadalmi állásán is. A nagyvilágnak egyre több ajtaja nyílt meg előtte. A francia forradalom eszméihez még mindig ragaszkodó középosztályhoz most már csak születése kötötte. A hivatalnok

pálya bezárult előtte, de tárt ajtókon léphetett be a politikai működés mozgalmas világába. Vágyai teljesültek. Nagyráhívott lelkének most már kényelmetlen volt a porosz főváros polgári élete. Nyugtalan szelleme 1802-ben Bécsbe vitte.

Ausztria volt ebben az időben Németország legutadatlanabb állama. A Ferencz császár kegyéből olyan elaggott politikai nullák intézték az állam ügyeit, akik elzárkóztak minden előrehaladástól, ami nem a fényes libériát szolgálta. Irodalomról szó sem lehetett ott, ahol a vezető férfiak dicsekedtek az-
zal, „hogy 30 év alatt sem könyvet, sem ujságot nem olvastak”. Nem is az irodalomra gyakorolt itt Gentz befolyást, hanem politikai feladatot teljesített. Tollal vezetett hadjáratot Napoleon felforgató törekvései ellen. Reakcionárius szellemének ez az ország felelt meg legjobban. Itt álkotta a legtökéletesebb szellemi terméket, ami valaha tollából kikerült. A monarchia életműködésének feltételét ő látta először abban a tervben, hogy ennek a szerencsétlen országnak a súlypontját Magyarországra kellene helyezni. De terveit megghiúsította az illetékes körök szűkkeblűsége és ármánykodása. Az osztrák fővárosban szívesen látott vendég volt a társaságbeli Gentz, de nem becsülték benne az író, törekvéseit nem értették, képességeiről fogalmuk sem volt. Pedig soha becsületesebben, nagyobb kitartással és lelkesedéssel nem vezettek küzdelmet, mint Gentz azt az elvi harcot, melynek az volt a jelszava, hogy igazság az igazságtalanság és erőszak, hagyomány a forradalom, szabadság az egyenlőség, európai egyensúly a francia egyeduradalom ellen.

Az austerlitz-i csata Ausztriára gyászos kimenetelű volt. Kiszorult a német birodalomból. A német-római császárság kiszenvedett. A parádézó Ferencz császár tanácsosai ezt előre látván, rávették urukat, hogy felvegye az osztrák császári címet. Gentz szerint ez a barbár declaratio csak a bekövetkező elháríthatatlan kényszer gyáva megelőzése volt. Kíméletlenül elítélte megfoghatatlan ügyetlenségüket. Ez átkozott rendszabály fölött érzett felháborodásához még annak a keserűségnek is járulnia kellett, hogy tanubizonyságát adta kevés emberismeretének. A katonai ismereteket nélkülöző agya az osztrák hadak fővezérségére Mack-ot ítélte legkiválóbbnak. A haditaktika mezején való tájékozottsága nem lett jobb avval, hogy

a felelősség alól kibúvót kereső Mackot gyenge, siralmas, majdnem gyalázatos jelleműnek nevezte.

Győzelmi hitében annyira ment, hogy következetlen lett és biztos ítéletének rovására szégyenletes vereséget jósolt Napoleonnak. A csatavesztés fölött érzett fájdalmának és reménytelen kétségbeesésének megható szavakban adott kifejezést. Ez jellemzője volt az egész közhangulatnak.

Jena és Auerstädt után Ausztria védtelenül állott. Stadion került az ügyek élére. Gentz csak elismerésre méltó hivatalnokot látott benne. Kezdő diplomatának tartotta. Nem ismerte fel a gondtalan világi képességeit. Más embert sürgetett. Gentz Ausztria állását kelet felé akarta terelni. De az osztrák államférfiak irtóztak az újításoktól. A korszerű reformok Gentznek sem voltak ínyére. 1809 után kialudt az ő harci tüze is. Más emberré lett. Világosan látta Európa helyzetét, de legélesebben tekintett be örökbefogadó hazája életműködésébe. Nem bízott többé az osztrák hadvezetőségben. Még a nagyon közepszerű békét is elébe teszi a háborúnak. Biztosan hitt a szerencsésebb pillanatban, amely már nem maradhat ki sokáig. Tudta, hogy Napoleon túlhatalma tarthatatlan.

Metternich nagyhatalmi allureit veszélyesnek találta. Minden rendelkezésére álló eszközzel küzdött a háború ellen. A szerencse azonban Metternichnek kedvezett. A lipcsei csata után tehát Gentz is belehangolt a nem remélt örömradióba.

A családi hagyományokhoz hű Metternich 1802-ben lett drezdai követ. Erre az időre esik a Gentzzel való megismerkedése. Gentz forradalomellenes életelvei összhangban állottak a Metternich egyéni érdekeivel. Elsőrangú praktikus érzéket árult tehát el, hogy Metternichet rögtön magasztalni kezdte. Igaz, hogy Metternichnek Poroszország megnyerésére irányuló törekvéseit az örület tetőpontjának minősítette, de menthető azal, hogy sejtelve sem volt Metternich magatartásáról. A következők Gentzet igazolták.

Austerlitz után mindkettőn erőt vett a kétségbeesés, de Gentz még reméli, hogy az egyesülés segíteni fog. Metternichnek 1806-ban párisi követté történt kinevezése aggodalommal tölti el. Félti barátját a Napoleon rábeszélő tehetségétől. Alaptalanul félt. Mert Metternich az ilyen elvi félelmet nem ismerte. Egyre-másra küldte a harcra buzdító jelentéseket, amik alapján

Ausztria elvérzett. Nagy lelki nyugalommal vette át a külügyek vezetését. Könnyen hajló, mindig kitérő politikája Gentzet undorral töltötte el. Mindketten érezték, hogy Napoleon hatalmának előbb-utóbb végének kell lennie. Vártak tehát. Metternichnek sikerült a hadakozó feleket fegyverszünetre bírnia. Gentz nagyobb meggondoltságot követel az ügyek intézésében. Őt kielégíti Napoleonnak az az engedménye, hogy Ausztriának visszaadja Illyriát.

A népek csatája után soha nem hallott dicsérettel halmozza el az öntelt minisztert. Határtalanul alázatos hizelgéssel neki tulajdonítja a háború befejeztével Európának osztályrészül jutott újjászületést. Ellene van a Bourbonok visszahelyezésének és Napoleon trónfosztásának. A békét a régi Franciaország elve alapján tartja nyugalmathozónak. Átható okfejtése a különféle népekből erőszakosan összetákolt Ausztriára nézve nagyon helyénvaló volt. Gyáváknak minősíti az európai kabineteket, hogy e jogtipró tettet el akarják követni, hiszen most már tehetetlen. A győzelmi mámorban úszó szövetségesek azonban vitték magukkal Metternichet és eszükbe sem jutott, hogy a jogosság gondolata zavarja őket. Hatalmas közjogi készségének önérzetes biztonságával tárja Metternich elé a jogtalanságot. A Bourbonok visszahelyezését éppen olyan önkényesnek tartja, mint korábbi trónfosztásukat. Ha meg a szerinte most nem létező francia nemzetre bízzák a kérdés eldöntését, szentesítik a forradalom elvét. Politikai nézőpontból a Bourbonok visszahelyezésével Oroszországnak szereznek biztos szövetséget. Roppant hibának tartja Napoleon sorsának kérdésében a Metternich semleges magatartását, mert a semlegességi alapelv természeténél fogva a Bourbonokat is, Napoleont is elidegeníti Ausztriától. Felvonultatja szűklátókörű gazdája előtt az Ausztriát fenyegető vészés felhőket. A szövetség széthullása nem okoz neki gondot, sőt tiltakozik a jövőben való fennállása ellen.

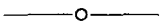
A Metternich szűkszavú tudósításaiból látja, hogy a szövetségesek kényük szerint játszanak Metternichchel és hazájuk javát jobban felfogják, mint az. A vészthozó eseményeknek nem állhatja útját. Most már gúnyolódik és Metternich bölcsességét magasztalja és sajnálja, hogy Austerlitz előtt nem Metternich intézte az ügyeket. Metternich egyénisége méltó ellensúlyá lett

volna: a Napoleonénak és megbuktatására nem lett volna szükség a koalícióban levő emberfeletti erőre.

Metternich nem vette észre, hogy a szövetségesek már régen kihúzták alóla a talajt. Gentz tudja, hogy kenyéradóját cserbenhagyták. Azonban helyesebbnek tartja, hogy továbbra is elismeréssel adózzék a becsvágyó miniszter tehetetlen politikájának. Mentegeti az önbizalom-túltengésben szenvedő férfit azzal, hogy a kényszer hatása alatt más államférfiú sem juttathatta volna Ausztriát vígasztalóbb helyzetbe. Azzal vígasztalja magát, hogy ennek így kellett történnie, mert nem akadt olyan bátor, önálló felfogású politikus, aki a köztudatba dobta volna ama felfogást, hogy Napoleonon kívül vannak még a társadalmi rendnek más fenyegető veszedelemi is.

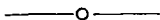
1814. után elveszi a kedvét a régi rend védelmezésére az uralkodók megbocsáthatatlan tette, hogy lázadókat és királygyilkosokat fogadtak testvéreikké. Most már elkerülhetetlennek tartja, hogy a császár a monarchia politikai alkotmányában valamely lényeges változást ne hozzon létre, mert egy bizonyos idő múlva úgylis engedniök kell a kor áramlatának. Öntudatosabbnak tartja, ha szabadon történik ez meg.

A bécsi kongresszuson Gentz ugyan sokat dolgozott, egész Európa titkára lett, de befolyása már régen nem volt. Metternich Huelstremre bízta házi szelleme vezetését. De most már európaivá bővült politikájának irányításánál még jobban felhasználta az ércollú úttörő megfizetett szolgálatait.

1923—24. tanévi doktori értekezések:

1. Balla Mária: Gr. Bethlen Kata élete.

2. Baló Irma: Thuanus Jakab Ágoston „Historia sui temporis” c. művének a magyarokra vonatkozó részletei.

Thuanus Jakab Ágoston (*de Thou* francia családból) született Párisban 1553 okt. 8., meghalt 1617 május 7. Jogvégzettség után III. és IV. Henrik király bizalmasa, politikusa és diplomatája, követé Német- és Olaszországban. 1594. a francia par-

lament alelnöke s a királyi könyvtár igazgatója. Főmunkája „Historia sui temporis”. Első 18 könyve megjelent 1604. Második kiadása 1606. a 49-ik könyvig terjed. Harmadik kiadása 80 könyvre oszlik. Az eredeti terv szerint I. Ferencz halálától IV. Henrik haláláig terjedt volna, de az író közbejött halálával Dupny és Rigoult végezték be s az első teljes kiadás 1733. jelent meg Londonban hét kötetben. A latin nyelvű munkát franciára 1734. fordították le.

Az 1621. frankfurti kiadás 138 könyvre oszlik.

Az 1550. év előtti történeteket vázlatosan, nagy vonásokban tárgyalja, 1550-től részletesen évek szerint csoportosítva írja le az összes európai eseményeket a XVII. század első tizedének végéig.

A magyarországi eseményeket a többi európai államok sorsába beszöve beszéli el az évek sorrendjében. — Művében a szereplő helyek földrajzi ismertetését is adja, nem mindig kifogástalanul. Így pl. Erdély leírásánál a nagyobb városok felsorolásánál Bonfinire hivatkozva azt mondja, hogy ezeket a Nagy Károly idejében oda telepedett szászok alapították.

A magyar történelmi vonatkozásokat a mohácsi vész előzményei és következményei elbeszélésével kezdi s Ferdinánd és Szapolyai János ellenkirályok versengésével folytatja. Martinuzzi Frater György politikáját, Izabella királyné, János Zsigmond uralkodását, Bécs, Buda ostromait, a török harcokat és hódításokat eléggé részletesen tárgyalja.

Az 1552. év eseményei között Eger ostroma és hősiességének megvédelmezése s az erdélyi események elbeszélése a nevezetesebbek.

1556. évről Szigetvár első ostromát és megvédését, Izabella és János Zsigmond Erdélybe visszatérését Lengyelországból részletesen tárgyalja. Az 1560-as évekből az erdélyi hátraharcok, majd Szigetvár megvétele (1566.), Zrinyi Miklós hősiességének önfeláldozása a legkiemelkedőbb események, melyekkel hosszasan foglalkozik. Az 1570-es évekből Báthory István erdélyi vajdává, majd lengyel királlyá választását beszéli el. Az 1580-as évekről kevés feljegyezni valót talál s csak az 1590-es évekből a 15 éves török háború hullámlásánál válik ismét terjedelmesebbé.

Sziszek ostroma, az ottani fényes győzelem, majd bevétele nyitja meg a másfél évtizedes háború sorozatát. Veszprém elfoglalása, Fülek felszabadítása, Székesfehérvár visszafoglalásának sikertelen kísérlete az 1593. év kimagasló eseményei nála. 1594-ből Sziszek visszafoglalása, Esztergom sikertelen ostroma a keresztyén hadak által, Győr vára elvesztése után az erdélyi események nyomulnak előtérbe. Báthory Zsigmond fejedelem elszakad a töröktől, az ellenzéket vérbe fojtja s 1595-ben megindul a török ellen s Gyurgyevonál döntő győzelmet arat Szinán basa felett. A keresztyén hadak Magyarországon is győzelmeiket nyernek, Hatvant visszafoglalják; de elvesztik a mezőkeresztesi ütközetet és utána Eger várát. 1598-ban sikerül visszafoglalni Győrt, hol franciák is harcoltak, új szerkezetű ostromágyúkat alkalmazván.

A század végén Erdély számára Báthory Zsigmond politikai kapkodása — a fejedelemségről lemondása, majd visszatérése Oppelnből, Várad ostroma a török által, aztán a fejedelemség átadása Báthory Endrének — a szerencsétlenségek hosszú sorát nyitja meg. A megsértett Rudolf császár- király Mihály oláh vajdát bujtogatja fel az elpártolt Erdély ellen. Azt leigázzák, de Mihály árulóvá lesz és előbb kiverik Erdélyből, majd amikor a császári segítséggel ismét bemegy oda, de megbízhatatlannak bizonyul, Básta császári generális orozva megöleti.

A magyarországi harcok leírása közül részletesebb Thuanusnál Kanizsa ostroma és megvétele a török által 1600-ban és a visszafoglalási kísérlet 1601-ben. Látszik, hogy ezekről a külföldi segédcsapatokban résztvevőktől közelebbi értesülések jutottak tudomására, miket előadásába beillesztett.

A XVII. század hét első évéről találunk még kisebb-nagyobb feljegyzéseket Thuanus művében. Legrészletesebb ezek között a Bocskay-fölkelés leírása, melyről a távoli író elég jó értesüléseket szerzett és szőtt be munkájának 131. és 133. könyvébe. Ismerteti a protestánsok elnyomatását, Básta és Belgiojoso katonai zsarnokságát, a hajduk Bocskayhoz csatlakozását, győzelmeiket, a török korona küldését, a béketárgyalásokat és a bécsi béke megkötését (1606). Bocskay váratlan halálát ő is Kátay kancellár mérgének tulajdonítja, kinek — úgy mond — azért az erdélyi fejedelemséget ígérték jutalmul.

Thuanus nagy világtörténeti művének magyar vonatkozásai, ha nem is gazdagítják jelentékenyen hazai történetünk anyagát, a külföldi segélyhadakról szóló adatai értékesek és egészben véve tanuságos arra nézve, hogy nyugati Európa mily mértékben érdeklődött a magyarországi viszonyok, főként a török háborúk iránt.

3. Dési Daday Dezső: Adalékok a Tapolcát környező tájnak és Tapolca fejlődésére való befolyásának gazdaságföldrajzi ismertetéséhez.

A Bakony túlnyomólag triaszkorú tömegeit tektonikus vetődések darabokra szabdalták s ily vetődés sülyedés hozta létre Tapolca környékét, egy délre lejtősödő medencét, mely alapján a Balatonra támaszkodik, nyugaton az Edericsi-, keleten az Őrsi-hegy között, északon pedig felnyúlik az Agár-tetőig. A medencébe a szarmát-mediterrán, később pedig a pannóniai-pontusi tenger hatolt be, agyagos, kavicsos, homokos rétegeket rakván le, melyeken a fiatal harmadkorban bazaltvulkánok törtek át.

Szerkezetileg három részre tagolhatjuk vidékünket. Tapolcától északra erősen defladált, meszes-dolomitos, helyenkint kavics-homok borította táj terül el, melyen a karsztosodás tipikus jelenségei (barlangok, töbrök, búvó patakok) nyilvánulnak, délebbre egészen a Balatonig jóval alacsonyabb a térszín s ez a feltöltődés stádiumában lévő vizenyős területet alkot, helyenkint tekintélyes tűzegtakaróval. Ennek a két, szerkezetileg jól elkülöníthető térszíni formának aztán a medence egykori magasságát feltüntető szigetszerű bazalterupciók adják a jellemző képét, mint harmadik szerkezeti rész.

A geológiai korszakok változatos klimatikus viszonyai erősen rányomták bélyegüket e tájra s a víz kémiai és mechanikai hatásán kívül a szél munkájának kell tulajdonítanunk a mai szerkezeti és lehordási stádium kialakulását. E tájon a kétszer denudált térszín esetével van dolgunk, melyben a szél egyrészt a térszínnek a csupasz mészkőig való lehordásával, másrészt szélbarázdákkal, sarkos kavicsokkal s a bazalt típusos lekoptatásával működött közre. Ezenkívül azonban a feltöltődés

munkáját sem szabad elmellőznünk, mint amely szintén hozzájárult ahhoz, hogy a mai stádiumban a lokális energiatényezők mellett a földrajzi helyzet Tapolcának gazdaságföldrajzi szempontból nagy előnyt biztosítson.

A vízrendszer kialakulása szempontjából a vidéknek a Balaton felé lejtősödő-medenceszerű jellege a legfőbb momentum. Az Eger-víz, a Tapolca közepén elterülő tó vizét lecsapoló Tapolca, a helyenkint bűvópatak-szerű Séd, a Viszlói-, Világos- és Lesence-patak mind a Balatonba juttatják vizüket. A Viszlói-patak gyenge bifurkációt létesít a Kisalföld vízterületével a Balaton-vidék javára. A vízrajzi viszonyok szempontjából megemlítendő az a gazdaságföldrajzi érdekesség, hogy Tapolcától északra a karsztos-jellegű területen a vízhiány, attól délre a vízbőség a jellemző, ami a településnél korlátozó befolyást gyakorol mindkét esetben. Nem áll távol a valóságtól az a föltevés, hogy Tapolca mai területének betelepítéséhez az itt a felszínre bukkanó langyos vizű forrás adta egyik indító okát. Haláp község települését is állandó vizű forrása indíthatta meg. Az ettől északabbra elterülő, vízben szegény tájon messze föl nincsen település. A Tapolcától délre elterülő, mocsaras, hajdan Balaton borította vidéken a vízbőség gátolja a települést.

A vízrendszernek a közlekedésben való szerepét illetően Tapolca környékén nem a vízmennyiség játsza a főszerepet, hanem az a tény, hogy a környék patakjai a hegyeken és erdőkön átvezető völgyek létrehozásával megintatták a legközelebbi és legkönnyebb közlekedési irányokat, melyek mentén az utak és vasútak létesültek.

A vízrendszernek a gazdasági tevékenységre gyakorolt hatásánál egyrészt az öntözőművek létesítését (Haláp, Gyulakeszi, Szigliget), továbbá a halgazdaságot (Lesenceistvánd), másfelől a lecsapoló, kiszárító tevékenységét kell kiemelnünk, amire a Tapolcától délre elterülő mocsaras táj lecsapolását hozhatjuk példának.

A talajt illetően vidékünk igen változatos képet mutat. Az északi oldal meszes-dolomitos térszine egyrészt vízviszonyainál, másrészt kémiai alkotánál fogva csak igen hosszú idő múlva kerül abba a stádiumba, hogy a termelés szempontjából használható legyen. E vidéken nagyon régen erdők voltak, de kiirtásuk után — a Karszt példájára — ma csak silány legelőül

szolgálnak, néhol egy-egy pászta szántófölddel. A déli oldal talajneme iszapos-agyagos keverék; nagyfokú humuszképződéssel s helyenkint tőzegréteggel. A bazalterupciók mállásából képződő talaj kitűnő termőföld s főképp szőlőt termel.

A vidék ősi növénytakaróját illetőleg nem lesz nehéz restaurálni a múlt idők képét. Valószínű, hogy a bazaltmálladékú, homokos, agyagos és meszes területeken nagy kiterjedésű erdők lehettek, cser- és tölgyfákkal, mely tény később az embernek a főleg a szőlőtermeléssel összefüggő kádármesterségnél a dongaanyag szolgáltatásával, másrészt a cserháj kitermelés és tüzelőfa révén a megélhetést mozdította elő. A vizenyős térszín valószínűleg a nád, sás és gyékény tömegével borított tipikus mocsarat alkothatott, melynek szárazabb pontjain lassankint a vízkedvelő fanemek telepedtek meg.

A primitív embernek Tapolca környékén való megtelepülését az elsőrendű létfenntartási szükségletek kielégíthetősége indította meg. A környék improduktív, való kihasználásánál tehát elsősorban a halakban dús Balaton, másrészt a fában gazdag s vadhúst bőven szolgáltató erdőség érintkező helye, a mai Lesenceistvánd és Diszel vonalába eső hely, tehát a mészkőplató pereme szolgált települő helyül, hol ezenfelül az állandóan bővizű forrás is nagy vonzóerőt gyakorolhatott s kellő védelmet is nyújtott. A megélhetési lehetőség itt oly nagy arányú volt, hogy nagyobb létszámú telep is keletkezhetett.

A letelepülők öntudatlan kísérletezésével indulhatott meg az ősi vegetációnak gazdasági irányba való fejlesztése, később azonban ezt a tevékenységet a megélhetés gondjai irányíhták s a talaj és éghajlati viszonyok megalkuvást nem ismerő módon céltudatossá tették. Az erdők irtásával lépést tartott a talaj megművelése s a termesztett növények intenzív elterjesztése. Másfelől azonban a vizenyős térszínen a lecsapolás okoszerű alkalmazása hódított újabb és újabb területeket a produktív kihasználás céljaira, úgy hogy a Balaton felé néző vidéken lassankint okoszerű takarmánytermelés, majd a zöldség- és gabonatermelés vett lendületet s ahol még pár évtizeddel előbb beláthatatlan nádasok terültek el, ma kiválóan művelt földeket találunk, fényesen igazolva azt, hogy az ember gazdasági tevékenysége a természetes, ősi növénytakarót mennyire képes megváltoztatni.

Tapolca környékének ásványi kincsei sorában a jelenben a bazalt, a kiváló agyag, az elsőrendű mészkő, az üveggyártáshoz alkalmas homok és újabban a tőzeg s a bauxit szerepét kell kiemelnünk, melyek révén a környék lakosságának nagy része állandó kenyérkeresethez jut s e tény mint helyi energia-tényező szerepel.

A vidék növényi termékei — az eddig vázoltakból kifolyólag — elég nagy változatosságot mutatnak s gazdaságföldrajzi szempontból kiváló szerepet játszanak. Azonban meg kell állapítanunk, hogy főképp a szőlőkultúra nyomta rá bélyegét az egész környékre ugyannyira, hogy ma már nemcsak a bazalt-vulkánok lejtői, hanem még a homokos területek nagy része is ezzel van borítva s elmondhatjuk, hogy vidékünk a szőlőművelés egyik klasszikus helye már a római kortól kezdve. A szőlőn és termékein kívül azonban csak a gyümölcs, a fa és a természetes takarmányok bírnak fontossággal a kivétel szempontjából, a kenyérmagvakat azonban, a szőlő javára, oly kis mértékben termelik, hogy a környék behozatalra szorul.

Az állattenyésztést illetőleg utalnunk kell arra a körülményre, hogy a bőséges takarmánykészletek folytán a nyugati fajta szarvasmarha tenyésztés lendült föl vidékünkön s az erdők közelsége a sertéstartást mozdítja elő. Elég nagy fontosságú a ló- és juhtenyésztés is, azonfelül még az egyre nagyobb tért hódító méhészetet és a mesterséges halgazdaságot kell felemlítenünk.

Tapolca környékének közlekedési szervezetét illetőleg elsősorban a természeti adottságok által nyújtott közlekedési lehetőségeket kell megemlítenünk, azaz a völgyekben önként kínálkozó alkalmas útvonalakat, melyek révén a település nagyobb mértékben indulhatott meg. Viszont azonban a települések természeti és politikai fontossága is visszahatást gyakorolt a közlekedésre. Addig míg Tapolcát, jelentéktelenségénél fogva, legfeljebb csak azért érintették az útvonalak, mert errefelé esetleg rövidebb útvonal nyílt volna valamerre, addig ma valósággal ő maga szívta fel nagy környéknek minden forgalmát s maga is önálló góccá lett. A természetes útvonalak sorában a Lesence- és Viszlói-patak, valamint az Eger-víz völgye bírnak fontossággal, továbbá a medence peremének az a része, hol a talaj vízviszonyai a közlekedést nem gátolták. A természetes

útvonalak kialakulása a római korban vette kezdetét s Keszthely, Veszprém, Szombathely, Győr és Székesfehérvár közötti utak metszéspontjába esett Tapolca. A későbbi korban Tapolca, mint vonzási centrum, már a környék lejtési viszonyai alapján is útcsomósodási ponttá fejlődött, melyben a kör sugarainak megfelelően 14 irányból összefutó utak egyesülnek. A természet által nyújtott lehetőségeket a vasúti vonalak kiépítése később még fokozta s a mai 3 irányból összejövő vasúti összeköttetés — az országutakkal együtt — nagyban emeli Tapolca fejlődését.

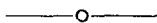
A települési viszonyokat tekintve már a primitív korban is abban a helyzetben volt vidékünk, hogy előnyeinel fogva a megélhetést lehetővé tette, amiben legelsősorban a létfenntartás ösztöne, az élelemszerzés szerepelt, mert egyfelől a Balaton, másfelől a Bakony bőven szolgáltatva a halat, vadat, azonfelül az állandó vizet szolgáltató forrást is megtalálta s a védelemben sem volt hiánya az embernek. A népesség szaporodásával és a foglalkozási ágak differenciálódásával kapcsolatban azonban később az ősi foglalkozás, a vadászat és halászat kezdett veszteni jelentőségéből s mellette a földművelés és állattenyésztés felé fordult a figyelem. Az állattenyésztéshez a bő legelők és kaszálók adták meg a létalapot, míg a földművelést a medence peremének enyhe lejtésű dombjai mozdították elő. A településnél a lakóházak felépítéséhez a helyi energiatényezők, a fa és mészkő bősége nem okozott gondot, míg a kenyérmagvak feldolgozásánál a vizek esése a malmok létesítésére adott alkalmat s vidékünk malmai ma is nagy forgalmat bonyolítanak le. A természetes népszaporodás később egyrészt az erdőkkel borított területnek szántófölddé váló átalakítását tette szükségessé, másrészt a vízenyős területek lecsapolására s ezeknek az intenzív gazdálkodásba való bekapcsolására szolgáltatott okot. Újabb helyi energiatényezővé váltak később a bazalterupciók, melyek egyrészt a szőlőművelés megindítását tették lehetővé, de később a bazaltnak terméskölként való kitermelése által (épületkő, útburkoló) a lakosság megélhetéséhez számottevő tényezőként járulnak. Lassankint az iparosodás és a kereskedők megtelepedése is együtt járt a környék előrehaladásával s ezzel kapcsolatban mindig újabb és újabb helyi energiatényezők léptek előtérbe, melyek mind magasabb fokra emelték Tapolcát s a

környéknek eme a természettől is eleve kijelölt gócpontját minden tekintetben előnyösebb helyzetre emelték.

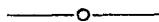
Tapolca fejlődésének a mai stádiumig való emelésében azonban a helyi energia tényezőkön kívül, de ezekkel szoros kapcsolatban, a helyzeti energiák is igen nagy befolyást gyakoroltak. Ebből a szempontból egyfelől a természetes útszomszódást hozhatjuk fel, másrészt arra a tényre kell rámutatnunk, hogy nagy környék-kereskedelmét van hivatva lebonyolítani.

Nem mellőzhetők el azonban a politikai (járási székhely) és a történelmi (mezővárosi rangra emelés, vásár jog) tényezők sem, úgy hogy ezáltal Tapolcának a környék települései fölött oly fölényes helyzete alakult ki már a múltban is, mely a jövőbeli fejlődésnek szép perspektíváját mutatja.

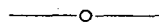
Bár föltehető és előrelátható, hogy a helyi energiatényezők egyike-másika gyöngülni is fog, sőt kimerül, — még mindig megmarad az elvitathatlanul kedvező helyzeti energia, melynek birtokában Tapolca a Balaton-vidék egyik legenergikusabb települése fog maradni.

4. Devich Mária: Píramus és Thisbe a magyar irodalomban.

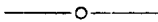
5. Dávid György: A magyar protestántizmus helyzete III. Károly alatt.

6. Fülöp Klára: Horatius hatása újabb irodalmunkra. 1924.

A dolgozat bevezetésében a szerző az író olvasmányainak szellemi fejlődésére gyakorolt hatását fejtegeti, azután röviden vázolja Horatiusnak a magyar költőkre, különösen a deákos iskola költőire tett nagy hatását. Úgy a régi, mint az újabb deákos iskola költőivel azért foglalkozik ilyen röviden, mert Horatiusnak ezekre gyakorolt nagy hatása Császár Elemér és mások összefoglaló irodalomtörténeti értekezéseiben már fel van dolgozva, sőt külön monográfiák foglalkoznak pl. Horatiusnak Berzsenyire, Kazinczyra stb. gyakorolt befolyásával.

A dolgozat írója részletesen foglalkozik Horatiusnak Vörösmarty „*Délsziget*”-ében, „*Szigetvár*”-ában, továbbá „*A korcsokhoz*”, „*Sok vész riaszt*”, „*Klivényihez*”, „*Az elmenőhöz*”, „*Kistaludy Károly emlékezete*”, „*Vitkovics emlékezete*”, „*Miss Pardoe emlékkönyvébe*”, „*Volt tanítványaimhoz*” c. költeményeiben található hatásával. Arra is kiterjeszkedik, hogy a Horatius „*Ars poetica*”-ja minő hatással volt Vörösmarty dramaturgiájára? Az itt összehasonlított költemények jobbára Vörösmarty ifjúkori költeményei közül valók s érdekes eredménye ez összehasonlításnak, hogy Vörösmarty mindinkább függetlenítette magát Horatius hatásától. A további fejezetek az *Aranyra*, *Petőfire*, *Gyulaira*, *Szász Károlyra*, *Lévay Józsefre* gyakorolt hatással foglalkoznak.

7. Fülöp Zsuzsanna: Adalékok a Nibelungének esztétikai méltatásához.

A 12-ik század végén egy még ma is ismeretlen nevű költő a Nibelung-mondáról szóló elbeszéléseket, melyek 700 év óta Németországban általánosan el voltak terjedve és nemzedékről nemzedékre szálltak, jelentékenyen megváltoztatta és kibővítette. Vajjon milyen okok és milyen felfogások vezették őt eljárásában?

Mint legfőbb és legelfogadhatóbb okot említem meg azon, hogy úgy mondjuk, kényszerítő körülményt, mely a nép kényesebb, a francia lovagregények által elbűvölt ízlésében nyilvánul. Onnan is látjuk, hogy ez kényszerítő körülmény volt, mert az író kora ízlése dacára mégis egyéni marad, az ő eposa minden tekintetben (tárgy, forma stb.) különbözik a többi fennmaradt epikai műtől. Mint minden költőnek, természetesen neki is érdeke volt, hogy művét az udvarokban, lakomákon felolvassák s csak akkor számíthatott sikerre, ha alkalmazkodik kora ízléséhez, felfogásához stb.

Változtatásai több szempontból fontosak. Itt természetesen legelső helyet azoknak a módosításoknak kell fenntartani, amelyek az egyes szereplők megnevezésében, igen beható és bonyolult lelki rajzokban, finom megfigyelésekben, a cselekvések mozgató rugóinak megvilágításában stb. nyilvánulnak. Ta-

lán a sors keze, hogy ezek a részek, melyek kétségtelenül a legfontosabbak és legértékesebben közelíthetők meg. Sokan azt vetik a költő szemére, hogy ő csak a meglevőt egészíti ki, pl. ha összehasonlítjuk a II. részt az elsővel, látjuk, hogy ebben sokkal szilárdabb talajon áll és rajza is tökéletesebb. Mégsem szabad elfeledni, hogy egy műnél nem maga a tárgy a legfontosabb. Nem mindig sikerültek a változtatásai, sokszor érthetlenségre, következtelenségre vezetik, de ez nincs nagy befolyással az epos áttekinthetőségére, mert az mégis kerek egész marad.

Módosításai továbbá még művelődéstörténeti szempontból (szokások, erkölcsök hű megőrzése) nyelv, verselés, forma stb. tekintetében is igen fontosak.

Az érdeklődés felkeltésére használt eszközei távolról sem oly tökéletesek, mint ahol csupán az események előadására szorítkozik, mert képzelete sokszor cserbenhagyja, néha megelragadtatja magát, túlzásba csap át, ismétlésekbe, ellenmondásokba bocsátkozik. Az igyekezet ugyan megvan benne, hisz a legaprólékosabb részletekre is kiterjed, hisz látjuk, hogy még a nők kíváncsiságát és hiúságát is kiemeli.

Ezek után végigkísérem úgy szavaikban, mint tetteikben az egyes szereplőket, hogy magához a költőhöz jobban hozzáférhessünk, művészetéről világosabb képet alkothassunk, különösen igyekeztén szándékait és céljait szemmel kísérni, elemezni.

Míg a főbb szereplőket az egész eposon végigkísérem, a mellékalakokról csak pár sorban emlékezem meg.

Hagent az első részben mint igen bátor, vitéz embert tűnteti fel. Nem látjuk azonban eléggé megindokolva Sigfrid iránt fokozódó gyűlöletét. Maga a költő is megborzad és elkeseredve védi kedvencét, Sigfridet ez ellen a grimsec muot-u ember ellen. Mégis a második részben elfogulatlan vele szemben, kiemeli szavainak és cselekvéseinek indító okait, hogy magunk is kénytelenek vagyunk Hagen-pártjára állni, neki adni igazat. Amennyire elfordul a költő eddigi kedvenc alakjától, Krimhildától, épp oly mértékben áll Hagen mellé. Gonoszságával párhuzamosan mindig és mindenütt a királyok iránti határtalan hűségét, szeretetét, tiszteletét emeli ki. Mindig csak ez az egy cél lebeg előtte,

és ha ármánykodik is, csak azért teszi, mert a királyok érdeke így kívánja. A költő őt szinte tüntetőleg nevezi „degen guot-nak“, aki mélyen megindul Rüdiger halálán, akit Volkerhez őszinte barátság fűz stb.

Krimhilda a második főszereplő. Az ő rajzában a költő művészete a legmegkapóbb, mert bennünket ártatlan tiszta lelkének fokozatos romlásán keresztül démonná való átalakulásáig vezet és a legmegrázóbb módon érzékelteti tragikumát.

A költő el van ragadtatva tőle, nem győzi eléggé erőnyeit, jó tulajdonságait dicsérni, egekig magasztalja, őt helyezi előnybe mindenki felett, tökéletes vonásokkal ruházza fel. Sokszor már nem is talál kifejezést odaadása, bámulata nyilvánítására és akkor csak ismételi. Férje iránti rajongása nem ismer határt s éppen ez sodorja a legnagyobb veszélybe.

A nagy tragédia után is épp oly finom, nagylelkű, nem veszti el nőiességét, még mindig a hiszékeny, aki csak Hagenről tud rosszat feltételezni és csak őt gyűlöli.

Mikor ellenfelei egyik csapást a másik után mérik rá, szándékosan tépik, szaggatják sebét, ő sem képes tovább tűrni, a visszafojtott elkeseredés teljes erővel tör ki, a bosszú vágya felébred, mindjobban és jobban sodorja végzete, nem ismer határt s amíg eddig egv angyali jóságú gyermeket, testvért, nőt láttunk benne, most megdöbbenéssel konstatáljuk, hogy a legnagyobb gonoszságoktól sem riad vissza. De nagy hűségét, fájdalmát, szenvedéseit a költő oly parallel hangsúlyozza a gonoszságával és annyira kiemeli, hogy bosszúja érthetővé válik.

Még sokáig habozik a költő, hogy elforduljon-e tőle, de végül is annyi gonoszság láttára neki adunk igazat, amikor azt mondja, hogy ilyen nőnek nincs többé helye a földön.

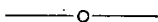
Sigfrid a költő legkedvencebb alakja, akit a legékesebb és legkiválóbb tulajdonságokkal ruház fel. Vakmerő és bámulatos dolgokat akarván velünk elhitetni, a csodás elemektől nem tud szabadulni és jellemzésénél egyáltalán nagyon egyoldalú.

Gunther mint önző ember van beállítva, aki testvéri szeretetet alig érez, saját nyugalmaért Krimhilda boldogságát is szétzúzza. De ő tulajdonképpen igen jó ember, csak gyenge, aki Hagen befolyása alatt áll. A végén mégis megnemesedik, a harcokban bátran megállja helyét s inkább meghal, semhogy Hagent Krimhildának kiszolgáltatassa.

Brunhilda alakja igen homályos, mert a költő nem említi fel Sigfriddel való ismeretségének eredetét s ebből sok érthetlenség, ellenmondás származik. Ezenkívül még büszkesége és ridegsége is kevés bepillantást engednek lelkivilágába.

Végül fel kell még említeni Gernôtot és Giselhert, akiknek az epos előző feldolgozásához képest itt jelentékenyebb szerep jut.

Sikerültek még a nemeslelkű Rüdiger rajza, a szenvedéseket végtelékig csendesesen tűrő keresztényi Etzel, a szerető és szenvedő anyja Uote, a barátság mintaképe Volker és egy egész csomó bátor hős és hű alattvaló.

8. Jenőfi Sarolta: Tudomány és költészet viszonya Ricarda Huch műveiben.

A tudományos kutatás s a művészi alkotás a fejlődő emberi szellemnek a végtelen felé való törekvése s kibontakozása, ép ezért mindegyik oly mértékben értékes, amint ezt a szellemet, intelligenciát megvalósítania sikerül. Az alkotásnál az intelligencia a belső térből az érzékiség területére terjed, ahol logikai jelentésén kívül érzéki alakot ölt, az értelmi alak érzéki képpé lesz, külső képzelmi, azaz érzékileg megvont, határozott formát nyer. A forma a tartalom megnyilvánulása és a tartalom a forma beteljesedése. Minden műalkotás két szempontból lehet tehát értékes: logikai tartalom és esztetikai alak tekintetében.

Ha az emberi szellem működésének ezen két módját figyeljük, úgy látszik, mintha logikum és esztetikum s ezek külső megnyilvánulásai, tudomány és költészet teljesen ellentétes irányú lenne. A tudománynak célja az igaz, a költészeté a szép, az tanítani akar; ez gyönyörködtetni; azonban tárgyuakat tekintve, szorosan összetartoznak, hiszen mindakettő az önértéket akarja megvalósítani. Mindkettőnek értéke a jelentésből ered, ugyanazon önmagalétében értékes szellem nyilvánul meg az értelmi síkban, mint logikum és az érzéki síkban, mint esztetikum: maga a szellem az igaz és a szép. Igaz és szép között tehát szükségképeni összefüggés van.

Ha tudomány és költészet szempontjából Ricarda Huch műveit kétfelé osztjuk, akkor az első csoportba tartoznak a teo-

retikus munkái, melyek alapos tudással, mélyreható tárgyismerettel a filozófia, theologia, kritika és történet körébe kapcsolódnak. (Natur u. Geist, Romantik, Luthers Glaube, G. Keller, M. Lebensgeschichte a. d. It. alt. d. Risorgimento, Wallenstein). A másik csoportba tartoznak szépirodalmi művei: regények, elbeszélések, költemények (Der Grosse Krieg, Das Leben d. Gr. F. Confalonieri, Geschichte v. Garibaldi, Michael Unger, Aus d. Triumphgasse, Von d. Königen u. d. Krone, Erinnerungen v. L. Ursleu, Letzte Sommer, Fra Celeste stb.). Ez az elválasztás nem jelent éles elhatárolódást, mert középtűt állnak, a két csoportot szinte összekötik azok a párhuzamos művek, melyek ugyanazt a tárgyat dolgozzák fel, eövszerre tudományos, más-szor költői szempontból nézve: pl. Risorgimento mellett Confalonieri és a Wallenstein mellett a Grosser Krieg.

Hogy Ricarda Huch műveit valódi értékükben felfoghas-suk, s tisztán láthassuk bennük a tudomány és költészet szerepét, őt magát, egyéniségét, világnézetét kell megismernünk. Be kell őt helyezni modern korunk zugó, kavargó nagy eszmei forgatagába, abba a forrongó kaoszba, hol annyi felvetett gondolat, kérdés, eszme küzd a létjogért és amely nemcsak a filozófiában nyilvánul meg, hanem ugyanolyan erővel az irodalom s művészetek terén. Annaira, hogy a műalkotásokat igazán megérteni csak akkor tudjuk, ha tisztán látjuk az alkotónak gondolkodását, filozófiai felfogását.

Ricarda Huch a régi romantikusokhoz csatlakozik. Ezt bizonyítja kis színtetikus munkája, a „Natur u. Geist“, mely nem egyéb, mint romantikus természetfilozofia és a „Roman-tik“, melyben az új romantikus művésznő védelmébe veszi a régebbi romantikusokat. „Niemand hat das Lied vom neuer-standenen romantischen Geiste heller und siegesstolzer erklin-gen lassen als Ricarda Huch“ (O. Walzel: Geistesströmungen. d. 18. und 19. Jh. 97.) Amint szubjektív a romanticizmus meg-bírálásánál, épűgy szubjektív a többi tudományos munkájában. S bár paradoxonnak tetszik az állítás, hogy szigorú objek-tivitás jellemzi a költői, s zabolátlan szubjektivitás a tudo-mányos munkásságát, nagyon is igaz, s Ricarda Huch elveiből következtetve, természetes. Szépprózai műveiben az egyéniség megtagadására, a „negativitás“ elvesztésére törekszik, még csak nem is beszél, hanem régműlt eseményeket egy harmadik

személlyel meséltet. Teoretikus munkáiban azonban szabadon nyilvánítja subjektív érzéseit, kritikáját. Itt kilép tartózkodó, szinte érzéketlen magatartásából, tudunkra adja véleményét, bepillantást enged lelkébe.

Feltűnő és figyelemre méltó, hogy nagyon is subjektív jellegű korunkban egy formai és tartalmi szempontból egyaránt kiváló író: az általánosnak, tipikusnak jogait hirdesse és szigorú objektivitást, az egyéniségnek ily nagyfokú önmegegyesítést, ezt a teljes „Entpersönlichungot“ követelje. O. Walzel nem győzi eléggé magasztalni ezen tulajdonságait. Azonban, hogy műveiben mennyi a subjektív elem, mit ad a lelkéből, képzeletéből, azt teljes bizonyossággal csak ő mondhatná meg. A „Natur und Geist“ segítségével az objektivizmust így lehetne magyarázni. Ricarda Huch nagyon is erős egyéniség, költészetébe sokkal jobban belejátszik fantáziája, egyéni érzései, mint az látszik s mint talán ő mutatni akarja. Olyanféle viszonyban van ő költészeti munkáival, mint Ludolf Ursleu az eseményekkel, melyeket elbeszél. Ő öntudatos szellem, ki végigszenvet a túlnyomóan negatív embernek minden szenvedését és a személyiség, a negativitás kiküszöbölésében látja a harmóniát. Ezért kell neki a semleges művészi forma, ezért adja érzéseit, gondolatait, élményeit egy közvetítő mesélőnek szájába. Ezáltal subjektív költészete objektív látszatot nyer. S a belső fényesség, melegség, érzés mintegy ködfátyolon, a visszaemlékezés prizmáján látszik csak átszűrődni.

Csodálatos, halkán zsongó muzsikával dicsőíti Ricarda Huch az életet, a szépséget, amit mindenütt megérez s lelkesezését csillogó szavakba tudja öltöztetni, s ragyogtatja geniális, valóban tökéletes elbeszélő művészetét. Bámulatos könnyedséggel változtatja az elbeszélő hangnemet, gazdag, nehéz színpompájú stílusa tud krónikaszerűen hideg, eleven képekkel zsúfolt, pajzánul csapongó, gúnyos, felsőbbbbséges, metszően éles lenni. — A változatosság bámulatosan széles skáláján játszik. Alakjait a legkülönbözőbb miliőkből veszi, kifáradhatlan a meseszövegben, fantáziája kifogyhatatlan a témákban. Alaptónusuk: a képzelet szertelen csapongása, az emésztő szenvedélyek festése, romantikus karaktervonás. Az életet csak elénk tárja, de nem törekszik érthetővé tenni. Egészen különös világ s az életnek rajongó szeretete tárul fel előttünk változatos sokféleségben;

romantikus lelke elválaszthatatlanul olvasztja össze a valóságot a képzelettel. A polarizatio, személyeinek lelki ingadozása, végletek közt való hányattatása képezi a lelki-harcoknak, katasztrófális szenvedélyeknek okát. Felfogásuk, érzéseik, pillanatok alatt megváltoznak, etikai erejük, önuralmuk nincs, a fékezetlen östermészet uralkodik rajtuk. Költészetének alakjai egy önmagaalkotta álomvilág imbolygó árnyai. Egy ilyen álomvilág alkotására azonban csak a nagyon erős egyéniség, az öntudatos „übernegativ“, „überpersönlich“ ember képes. De ép ettől fél Ricarda Huch. Ezt a sok forró szertelenséget, hideg álarc, semleges elbeszélő-mód mögé rejtí s tökélyre viszi azt történeti regényeiben, hol az előforduló nagyon csekély lírai elem határozott célt szolgál, ornamentika, helyzet vagy kor-jellemzés.

A történeti regényíró biztos adatokra, eseményekre támaszkodva, kort akar megeleveníteni. A történeti regény Ricarda Huch menedékhelye: a rendelkezésre álló módozatok közül a külsőleg legtompítottabbat, legobjektivebbet választja: jellegzetesen megrajzolt, szemléltető képek halmazával fest; egy-egy színes mozaikkép minden fejezet. Bámulatos tudással, alapos előtanulmánnyal fog az íráshoz. Olyan a regény, mint egy modern krónika. Úgy érzi az ember, hogy itt feltétlen biztos adatokat kap. S ez úgy is van. Pontos, részletes; és mindez valósággal kinos, geometriai pontossággal kiszámított formában. A „Grosser Krieg“-ben Ricarda Huch az objektív költői elbeszélésmód olyan magaslatára emelkedett, mint még nem ért el előtte senki. „Sie leistete in dieser Art noch nie dagesenes“.

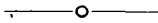
Azonban . . . „das Leben ist eine Folge von Entzweiung und Ausgleich“ (Natur u. Geist). A formailag annyira szigorúan tartott, szűk korlátok közé szorított alkotás közben felébred benne a vágyódás, hogy feltárhassa leplezetlenül lelkét, elmondja érzéseit; s a nagy háború története után megírja „Wallenstein“-t. Lelke megszabadul a rárakott bilincsektől, a legteljesebb őszinteséggel adja tudtunkra egyéni véleményét. A regényben egy eleven darab életet tár elénk, fantáziánk szerint foghatjuk fel az emberek jellemét; még azt sem dönti el, áruló volt-e hát Wallenstein? A regényben a Schiller-dráma

Wallensteinjét látjuk, s egy kacagó szemű, szőke, magabízó ifjú királyt. (Gustáv Adolf.) A jellemrajzban bevallja Gustáv Adolf gyengéit — bár egyénisége, önbizalma, akaratereje minden hibáját megbocsáttatja vele, s szigorú, talán túlszigorú kritikát mond Wallensteinről. Valósággal a hagyományos hit ellen küzd. Szerinte Wallenstein nem az a hatalmas félisten, kitől a regény szerint fél Európa retteg, aki a 30 éves háború egyik főalakja, aki a világ sorsát intézi, hanem egy bizonytalanul tapogatózó, elhatározásra képtelen, cselekvésre gyenge s mégis örökké kielégítetlen, messze célra törő, külső hatások alatt álló, önmagával meghasonlott, megbomlott lelki egyensúlyú, „übernegativ“, „überpersönlich“ ember. Azt hiszem, Ricarda Huch szemében ez Wallenstein legnagyobb hibája. Az ellenszenve főként abból az idegenkedő sajnálatból ered, amit az öntudatos, de nem „überpersönlich“ író érez az „überpersönlich“ emberrel szemben, aki sokkal gyengébb, büszkébb, szenvedélyesebb volt, semhogy ezt a személyiségét meg tudta volna tagadni. Pedig Ricarda Huch, mint ezt kritikája világosan mutatja, épúgy mint önmagától, másoktól is teljes „Entpersönlichungot“ követel. A „Natur und Geist“ alapján nézi a világot, az embereket, úgy alakul művészete is.

A regény és a jellemrajz összehasonlítása világosan mutatja, hogy mi a különbség Ricarda Huchnál ugyanazon tárgy feldolgozásában, tudomány vagy költészet szempontjából nézve. A tudományos kritikában spontán őszinteséggel a leg-egyénibb érzéseit adja, — természetesen a nála megszokott tökéletes formában. A regényben nagy eseményeket, súlyos lelki problémákat, szivárványos ragyogást rejt objektív, szenvtelen elbeszélés hangja alá. Ez az az egységes vonás, mely Ricarda Huch egész munkásságán végigvonul.

Tudása alapos, mélyreható, részleteket kidolgozó. „Was sie geistig umspannt, ist kaum zu begrenzen“ (H. Bethge.) Költészete pompázó színű, pazar csillogású. És Ricarda Huch isten-áldotta genie, ki a kettőt szervesen tudja összehangolni. Tudományos kutató, ki forrásokból merített ismereteit bevonja a művészi fantázia színes patinájával s elbeszélő művészete, stílusa, egyéni érzései, lyrai betoldásai által organikus egységet alkot. Öntudatos művész, ki teremtő tehetségével művészelké-

vel harmonikusan összeolvasztja az igazat s a szépet, a szürke világot szivárványos álmaival, átvarázsolja a fantáziát valósággá, a pusztá logikumot széppé, a hideg tudományos alapanyagot színpompás ragyogó szép költészetté.

9. Nagy Pál: A konstanzi zsinat különös tekintettel hazánkra.

I. A pápaság s nyugati nagy egyházszakadás.

A pápai főhatalom. A középkor keresztény népeinek egységét s a szentszékhez való rendületlen ragaszkodását emelte VII. Gergely, ki Isten földi országának megvalósítását tűzte ki élete főcéljául. IV. Henrik canossai vezeklése a pápai főhatalom elismeréseként áll előttünk. A pápaság III. Ince korában érte el világi uralmának tetőfokát. VIII. Bonifácnak sikerült még megszabadítani az egyházat a nápolyi Anjouk gyámködsége alól; IV. Fülöppel vívott küzdelemben is kiváló erélyének adta tanujelét, a durva erőszakkal szemben azonban neki buknia kellett. Ő volt az utolsó középkori nagy pápa. V. Kelemen már vak eszköze a francia politikának. XI. Gergelynek Rómába való visszatérése megnyugtatta az olaszokat, de halála után még nagyobb baj következett az egyházra.

A nyugati egyházszakadás (schisma) 1378—1417. Az új pápa VI. Orbán Rómában maradt. A Fondiban egybegyűlt francia bíborosok VII. Kelement választották meg ellenpápának, aki újból Avignonban rendezte be udvarát. A pártoskodó nemzetek azon fáradoztak, hogy törvényes pápának az ő pápájukat ismerjék el mindenütt. A tekintély lerombolásának korszaka volt ez az áldatlan állapot.

A pisai zsinat (1409. márc. 25.) V. Sándor személyében új pápát adott az egyháznak. A régiék azonban továbbra is megtartották a tiarát s így az egyháznak most már három pápája volt egyszerre. A magyar nemzet XII. Gergelyt ismerte el törvényes pápának. V. Sándor halála után XXIII. János következett a pápai trónon. A három közül ő emelkedett legnagyobb hírnévre. Diplomáciai ügyességével messze túlszárnyalta ellenfeleit. Székhelyét Firenzébe tette át; Rómát nápolyi László ellenséges magatartása miatt kellett elhagynia.

II. Zsigmond magyar király politikája a pápák ügyében.

1410. júniusában Ozorai Pipó temesi főispán és Szentgyörgyi Vince Benedek székesfehérvári prépost vezetése mellett fényes magyar küldöttség kereste föl XXIII. Jánost Bolognában. A pápa megígérte a küldöttségnek, hogy Zsigmond és utódai iránt mindenkor atyai jóindulattal fog viseltetni, ellenségeivel szemben pártfogolja és a már fölhasznált egyházi jövedelmek visszafizetésére sem kötelezi. Zsigmond a pápa hathatós közreműködésével csakugyan elérte célját. 1411 júl. 21-én tartott frankfurti gyűlésen egyhangúlag kikiáltották császárnak és római királynak. Zsigmond császár, aki eladdig nagyon ingadozó volt a politikában, most mindvégig következetes maradt.

Előkészületek a konstanzi zsinatra. Zsigmondnak első feladata, hogy XXIII. Jánossal találkozzék. Lombardiai útjában sok jeles magyar egyházi és világi főúr kísérte. A pápa ez időtájt (1413. dec.) Como-Lodii-ban tartózkodott. Az 1413. dec. 9-én megjelent pápai bulla tudatta a keresztény világgal, hogy 1414. november elején Konstanzban egyetemes zsinat lesz.

III. A konstanzi zsinat. (1414—1418.)

A zsinat megnyitása. A zsinati atyák kimondották, hogy a mostani zsinat nem folytatása a párisinak, miként azt XXIII. János szeretne volna megállapítani, mert ez esetben őt ismerték volna el törvényes pápának. A zsinaton megjelenteket négy nemzetbe osztották (olasz, francia, angol és német, később a spanyolok XIII. Benedektől elpártolva az 5-ik nemzetet alkották) s mindegyiknek egy-egy szavazata volt. A zsinat első évében még alig volt jelen néhány magyar főpap s őket kevés számuk és az uralkodó személyének közös volta miatt a németekhez csatolták. A német, magyar és lengyel egy nemzetnek vétetett. Később mind tömegesebben jelentek meg már a magyarok is, de az új nemzeti beosztás akkor sok nehézségbe ütközött volna. Kanizsay János hercegprimás is csak 1417 febr. 3-án érkezett meg Konstanzba.

Zsigmond Konstanzba érkezése. A zsinat már két hónapja együtt volt, de érdemleges határozatot mégsem hozott. Zsigmonddal együtt nején, Cillei Borbálán kívül a birodalom számos előkelő főura és vitéze is megérkezett. 1414 dec. 24-én dél-

után 4—5 óra között ünnepélyes fogadtatás mellett vonult be Konstanzba. A templom szentélyében a pápa jobbán felállított díszes trónon foglalt helyet. „Rendelet ment Augusztus császártól“ kezdetű evangéliumi rész felolvasása után a pápa kardot nyújtott át a császárnak, hogy védje meg az egyházat minden támadás ellen. Zsigmond lelkes szavakban megígérte.

A magyar nemzet részvétele a konstanzi zsinaton. Zsigmond császár megérkeztének hírére Magyarországból is sokan jöttek Konstanzba. Magyar szótól viszhangoztak Konstanz falai. Valósággal tüntettek őseink nagy számban való megjelenésükkel és előkelőségükkel. (Karácsonyi I. Magyarország és a nyugati nagy egyházi szakadás. VI. fej. 60—66. l.) Sokszor megtörtént, hogy a magyar főpapoknak és tudósoknak döntő szerep jutott a vitás ügyekben. A nemesség és vitézek inkább fegyveres szolgálatukkal váltak hasznára a zsinatnak és királynak. A királyt külföldi útjában leginkább magyarok kísérték, Konstanzban pedig a zavargókat szorították engedelmességre, a rendet fenntartották. A hivatalosan megjelent magyarok száma 1157; az érdeklődő, nem hivatalosan megjelentekkel együtt Konstanzban időző magyarok száma a 2000-t is fölülmúlta. A zsinati üléseken Richenthal Ulrik előadása szerint 72.460-an vettek részt. A zsinat egész tartama alatt pedig több mint 100.000 ember fordult meg Konstanzban.

IV. A pápák lemondása s új pápaválasztás. *Causa unionis.*

1415 januárjában vádlevelet nyújtottak be XXIII. János ellen. A febr. 15-iki ülészen a vádak elvetették, de a lemondást követelték. Márc. 2-án XXIII. János kész lemondani, de csak ha XII. Gergely és XIII. Benedek is lemondanak. 1415 márc. 20-án megszökött Konstanzból. Hátrahagyott levelében tiltakozott a zsinat bárminemű határozata ellen. Zsigmond császár szigorúan meghagyta, hogy senkinek sem szabad a városból távozni, a lázongókat elzáratta. A zsinat tehát továbbra is együtt maradt. Márc. 26., 30. és ápr. 6-án tartott ülések alkalmával Zabarella, D'Ailly bíborosok és Gerson párisi kancellár felszólalása után egy új, a régi szokással ellentétes felfogás alakult ki, a „concilium supra papam“ elvnek nyilvános kihirdetése. A zsinat először felszólította XXIII. Jánost, hogy térjen vissza. Másodszor megidézte, s mivel a kitűzött határnapra

(8 nap) sem jelent meg, ezért a makacsságáért (10—11-iki ülés-
szakán) megfosztotta a pápai méltóságtól. XXIII. János Avig-
nonba szándékozott menni, de Freiburgban Zsigmond császár
elfogatta. Radolfszellben és Gottlieben várában 3 évet töltött
mint fogoly. 1419-ben mint tusculumi püspök halt meg.

XII. Gergely tudatta Zsigmond császárral, hogy kész le-
mondani, ha a zsinat nem tekinti magát törvényesnek. A zsinat
elismerte, hogy az eddig tartott 13 ülősszaka nem egyetemes
zsinat jellegű.

XIII. Benedek már nem volt oly engedelkeny, mint Ger-
gely. A zsinat őt is felszólította, hogy mondjon le a pápai méltóságról, de hiába. Zsigmond császár még személyesen is föl-
kereste Perpignanban, de neki sem sikerült lemondásra bírni. Zsigmond ekkor a spanyol fejedelmekhez fordult. A narbonnei egyezségben (1415 dec. 13.) a fejedelmek kimondották, hogy XIII. Benedeket ők sem ismerik el törvényes pápának s többé nem támogatják.

1417 nov. 8-án pápaválasztásra gyűltek össze a bíborosok. November 11-én Colonna Ottó bíboros nyerte el a szavazatok többségét, aki magát, mint pápa, V. Mártonnak nevezte. A zsinat feladatának első részét tehát szerencsésen megoldotta, az egyházszakadást megszüntette.

V. A huszita eretnokség kárhóztatása.

Alighogy visszatért Zsigmond császár Lombardiából, azonnal felszólította Huss Jánost, hogy ügyének elintézése végett jelenjék meg a zsinaton. Hogy pedig félelmét eloszlassa „Menedéklevelet“ (Salvus conductus) adott ki számára, melyben „Huss János tanárt, a hittudományok borostyánkoszorúsát és a művészetek mesterét, a jelen sorok felmutatóját, aki Csehországból Konstanz városában legközelebb megtartandó egyetemes zsinatra utazik, akit a magunk és a szent birodalom védelmébe és oltalmába fogadtunk, mindannyiotoknak és közületek minden egyesnek teljes jóindulattal ajánlunk, óhajtván, hogy őt, mikor hozzátok érkezik, szívesen fogadjátok, vele kedvesen bánjatok . . . és neki, valamint övéinek . . . biztos és sértetlen utazásáról gondoskodni törekedjete és tartoztok, a mi királyi Főlségünk dicsőségére és tiszteletére. Kelt Speierben, az Úrnak 1413. esztendőjében, Október havának 18-án“. (Hermann v.

Hardt i. m. Tom. II. Pars I. pag. 237—38.) Midőn Huss János megkapta a császár levelét, válaszolván értésére adta, hogy minden bizonnyal el fog menni a zsinatra. Mielőtt útra kelt volna, egy felhívást függesztett ki a templom ajtajára, melyben mindenkinek tudomására adta, hogy kész megjelenni a prágai érsek és a konst. zsinat előtt, ha tehát bárki is tévelyt vagy eretnekséget tud róla bebizonyítani, az jöjjön el az egyház-megyei vagy konstanzi zsinatra, hogy így az ellenvetéseit megtehesse s az illetőnek kételyét eloszlassa. Követőit pedig felszólítja, hogy imádkozzanak érte. Mert ha meg kell hálnia, úgy viszonltátják a mennyei boldogságban, ha pedig sikerül neki az Antikrisztus (pápa) hálóját széjjeltépni, akkor újra visszatér hozzájuk, hogy örömük teljes legyen. 1414 nov. 3-án érkezett meg Konstanzba. A pápa (XXIII. János) külön kihallgatáson fogadta és az excommunicatio alól feloldotta, az interdictumot felfüggesztette, de a misézéstől és prédikálástól eltiltotta. Huss János azonban a tilalom ellenére naponként misézett és prédikált, miért is nov. 28-án a domonkosok, később a franciskánusok kolostorába zárták. Fogsága alatt készítette el védíratát is.

Szombat, Szt. Péter és Pál apostolok ünnepének nyolcada volt. Az ülés megkezdése előtt énekes misét tartottak. Huss Jánost ez alkalommal a templomba vitték. A laudunumi püspök ekkor szószékre lépett. Beszédében rámutatott, hogy a most támadt huszita eretnekség legveszedelmesebb valamennyi közt. Felszólítja a császárt, hogy ezt az eretnekséget minden tőle telhető módon és eszközzel irtsa ki. A beszéd elhangzása után a zsinati jegyző felolvasta Hussnak az „Egyházról” írt könyvét, melyben a pápát, az egyházat és annak tanítását támadta.

A zsinat külön foglalkozott a wyklyffita tanokkal, melyeket szintén kárhoztatott. Foglalkozott a zsinat Hussnak a saját védelmére írt levelével is, melyben szándékos hazugsággal akarja ártatlanságát bizonyítani. Nemcsak ellenfelei támadták, hanem még barátai is elfordultak tőle, sőt a császár szigorú büntetését kívánta. „Sok és nagyon súlyos vádakot hallottatok Huss János ellen, melyeket nemcsak megcáfolhatatlan bizonyítékokkal erősítettek meg, hanem önmaga is beismerte; közülök egyesek ítéletem szerint halálbüntetést érdemelnek. Ha tehát nem vonja vissza azokat, úgy vélem, hogy tűzhalálbüntetéssel

kell sújtani. Ha pedig teljesítené is a zsinat meghagyását, azt tanácsolom, hogy a prédikálás és oktatás tisztségétől még Csehországban is eltiltassék". (Hermann v. H. i. m. Tom. IV. Pars IV. p. 329.) Az ítélet kihirdetése előtt még egyszer felszólították, hogy vonja vissza tévtanát és tegye le a hűségesküt, akkor megkegyelmeznek neki. Huss azonban kijelentette, hogy ő nem tévedett, azért tételeit sem vonhatja vissza. Amikor látták, hogy az eretnekvezér jobb-útra nem tér, kihirdették az ítéletet, mely szerint tételei közül 30-at eretneknek nyilvánítottak, könyveit elégetésre, őt pedig papi méltóságától megfosztani és büntetés végett a világi hatóságnak átadni rendelték azon meghagyással, hogy életének kegyelmezzenek. Ezt hallván, térdre ereszkedett és így fohászkodott: „Uram Jézus Krisztus, bocsáss meg minden ellenségemnek, a te nagy irgalmasságodra kérlek. Te tudod, mily hamisan vádoltak engemet, hamis tanukat állítva, hamis tételeket hoztak fel ellenem. Ne tudd be ezt nekik". (Hermann v. H. i. m. Pars V. pag. 317.)

A világi hatóság a zsinat által eretneknek nyilvánított Huss Jánost máglyahalálra ítélte.

VI. Az egyháznak fejében és tagjaiban való megreformálása. *Reformatio Ecclesiae.*

A reformbizottság továbbra is együtt maradt, hogy üdvös törvények és rendeletek alkotásával az évszázados bajokat orvosolja. A különböző népek igényeinek tekintetbe vételével munkája eredményét, hét pontba foglalva össze, 1418. márc. 21-én hirdette ki. E pontok a következők: 1. A szakadás idejében adott összes exemptiókat (kivételes rendeleteket) vissza kell vonni, az újakat pedig a jövőben megszorítani. 2. Az egyházi javadalmak egyesítését (cumulationes beneficiorum) és bekebelezéseit (incorporationes) szintén meg kell szorítani. 3. Senkit sem lehet felmenteni az egyházirend ama fokozatának felvétele alól, melyet javadalma megkíván. 4. Tilos a simonia, vagyis az egyházi méltóságnak, hivatalnak javadalomnak és lelki hatalomnak pénzért, v. megvesztegetés útján való vétele. 5. Az egyházi rendben levők kötelesek papi ruhát (talarist) hordani. 6. A zsinati rendelkezés megszorítja a pápának azt a jogát, hogy a papságra és az egyházi javadalmakra tizedet vethessen ki. 7. A bíbornokok számát 24-ben állapítja meg olykép, hogy az ösz-

szes nemzetekből arányosan válasszák ki őket. V. Márton ugyanis, hogy az egyház jogait, törvényeit is megvédje, de a nemzetek óhajának is eleget tegyen, azért az angol, francia és német nemzettel külön konkordátumokat kötött. Megjegyzendő, hogy ezek a konkordátumok nem csupán az említett 3 nemzetre, hanem velök rokon vagy szövetséges nemzetekre is kötelezők voltak. Így a német konkordátum érvénye kiterjed Magyarországra is.

A zsinatot V. Márton pápa azzal a kijelentéssel, hogy mindazt, amit a zsinat „in materiis fidei concilialiter, sed non aliter, nec alio modo decrevit“ jóváhagyja s a legközelebbi zsinat helyéül Páviát jelöli meg, 1418 április 25-én feloszlatta.

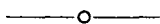
VII. *A magyar egyház ügyeinek rendezése.*

A konstanzi zsinat hazánk történetében is nyomot hagyott, kiténik ez a magyar egyház ügyeinek rendezéséből. Különösen három nagyfontosságú ügy elintézése vált szükségessé. Ilyenek: 1. a tizedügy; 2. a külföldi törvénykezés megszüntetése; 3. a főkegyúri jog gyakorlásának módja.

A huszitizmus hatása Magyarországon.

Még életben volt a nagy tévtanító, amikor tanai nemcsak Csehországban, hanem a szomszédos országokban, így hazánkban is kezdtek elterjedni. A huszita prédikátorok Magyarországon is megfordultak. Már 1410-ben, Schirlenperg Endre bécsi püspöki helytartó figyelmeztette Kanizsay János esztergomi érseket, hogy szigorúan őrködjék hívei fölött, mert a magyarok közt is cseh huszita prédikátorok terjesztik a tévtanokat. Prágai Jeromos hasonlóképp megfordult nálunk. Ő maga dicsekszik a zsinat előtt, hogy Magyarországból nem hajtották ki, azonban a prágai érsek vádjára Zsigmond király elfogatta és az esztergomi érseknek adta át, aki 15 napig tartotta fogva és kegyesen bánt vele, azután a király parancsára minden kezes nélkül szabadon bocsátotta. A huszita eretnekség leginkább Magyarországnak szlávlakta vidékein terjedt el. A cseh huszita háborúk győzelmeinek hírére a magyar husziták arra kérték 1420-ban Zsigmondot, hogy engedje meg nekik az új vallást a katonák közt is terjesztetni. Zsigmond nemcsak hogy megta-

gadta kérelmüket, hanem szigorú rendeletet hozott ellenük. Az elkeseredett nép dühe ellenük fordult. Nem volt maradásuk többé ez országban, mit bizonyít az 1420-iki eseményekkel kapcsolatos egyik régi följegyzés is, mely szerint „Huss János tévelygéseért a magyarok Moldvába számkivettettek“. A szerémségi husziták állandó összeköttetésben voltak a csehekkel; amit onnan tudunk, hogy Kamenest (Kamenicz) község lakói egy Balás nevű embert küldöttek Prágába az új vallás tanulmányozására, aki midőn hazajött, a nép plébánossá választotta. Miután Zsigmond üldözése miatt Csehországból ide jött táboríták megtelepedtek, számuk annyira felfszaporodott, hogy a nemzetre veszedelmessé kezdtek válni. Vakmerőségük nem ismert határt. Titokban fegyverkeztek, hogy kellő pillanatban a katolikusokra törve meghódolásra kényszerítsék őket s így az országot a cseh husziták birtokába juttassák. Az álnok módon szőtt terv azonban kitudódott. Zsigmond haragra gerjedve a bujtogatókat elfogatta, börtönbe záratta, de közülök egyet sem végeztetett ki. Nem erőszakkal, nem fegyverrel akarta őket legyőzni, hanem megtéríteni. Ebben a térítői munkában legtöbbet tett Marchiai Jakab ferencrendi szerzetes. Erről a nagy férfiúról, aki szent hírében állott, János váradi püspök úgy nyilatkozott „mintha Szent Pál apostol állott volna oldala mellett“. A dicséretesen végzett munkának áldásos lett az eredménye. A délvidéki husziták közül 50.000-en felül tértek vissza az egyházba. Akik pedig továbbra is megmaradtak az eretnek vallásban, azoknak nem volt itt többé maradásuk. Sokan Moldvába menekültek, ahol falvakban megoszolva hosszabb ideig fenn tartották magukat. Hogy tehát a huszitizmus Magyarországon nem tudott megerősödni úgy, mint Csehországban, ez köszönhető egyrészt a nemzet és a király mély bölcseségének és igazi vallásosságának, másrészt Marchiai Jakab, önfeláldozó munkájának.

10. Nagy Gyula: Az erdélyi románság törekvéseinek története a világháborúig. (4-edr. 180 l.)

Az oláhok eredetének és *Erdélybe költözésének* tárgyalásával kezdődik, hivatkozva Király Pál „Micia ismertetése“ ama megállapítására, hogy Dacia római provincia egyik centrumá-

ban hétféle idegen nemzetiség lakott s Dacia nem volt egy nyelvű provincia, hanem a római birodalom különböző részeiből (főként Kisásziából) oda vezényelt legiók állomásoztak ott, kik nyelvre, szokásra nagyon különbözők voltak. A legyőzöttek sem rómaisodtak el. A légiónak kivonulása után a római határ e csekély maradványa is megszűnt. Semmi nyoma, emléke nem maradt annak, hogy a magyar honfoglaláskor ott dákokkal összeolvadt római telepések utódai (mint az oláhok hirdetik) laktak volna.

Erdélyben a magyar honfoglalás szláv telepeket talált, oláhokat nem. Csak 300 év múlva szivárognak be az erdélyi telepítések utolsó nép-elemeként a Balkán-félszigetről, hol az oláh nép és nyelv latin-római elemeknek szlávokkal keveredéséből megalakult. Blach (vlach) nevük után árpádkori okleveleink oláhoknak nevezték őket. Még az olasz Rogerius kanonok sem említ Erdélyben oláhokat, mikor a tatárjárásból megszökve, bejárja Erdélyt. Bevándorlásuk a tatárjárás pusztítása után válik tömegesebbé. De még a XIII. század végén is csak Erdély déli részeiben vannak szórványos telepeik.

A bolgár-szláv kenéz (soltész) intézményt hozták magukkal. A kenézek voltak telepítőik, bírái. Jogállapotuk még a XIV. sz. folyamán is rendezetlen. Nomád pásztor népek inkább, mint földművelő jobbágyságok. Adójukat (juhaik után „ötvened“-et) természetben fizetik. A kenézek királyi jószágokat kapnak telepítés céljából. A katolikussá lett kenézek (Nagy Lajos idejében) magyar nemességet kapnak s ezzel politikai jogot, a nép jobbággyá lesz. Hogy nem őslakók, mutatja vallásuk is, a Balkánról hozott görög-keleti vallás s ennek bolgár ó-szláv ritusa.

Az erdélyi jobbágyság helyzete a XIV. és XV. században nem irigylésre méltó, mert a nemességnak kevés birtoka mellett a jobbágy szegény volt és egyetlen joga a szabadköltözés. Az elégedetlenség helyzetéből önként következett. A huszita tanok elterjedése a nép lelkére erős hatást gyakorolt s ennek lett következménye az 1437-iki pórlázadás, melynek nemzetiségi jellege nem volt, bármint magyarázzák félre az oláh történetírók. Magyar jobbágyság szerepeltek elsősorban s velük kisebb számban oláhok is. A három nemzet (magyar, székely és szász) *uniója* állott szembe vele és törte meg. A bekövetkezett török harcokban elvérzett magyar jobbágyság helyébe oláhok jöttek. A

székely Dózsa György parasztlázadása is a magyar jobbágyságot fogyasztotta s újabb tért nyitott az oláh terjeszkedésre.

Erdély államháza alakulása s a reformáció hatása az oláhságra újabb kedvező alkalom az oláhság terjeszkedésére és kulturális előhaladására. A reformáció az oláhok között is terjeszkedni kezdett a XVI. sz. végén s Bethlen Gábor és I. Rákóczi György, majd Apafi támogatása mellett még inkább a XVII. sz. folyamán. Amit azonban a fejedelmek alkottak, iskolák alapítása, biblia fordítás, könyvek nyomtatása által, a befolyásukat és jövedelmüket féltő pópák ellensúlyozták. A reformációnak mégis megmaradt az a nagyjelentőségű eredménye, hogy a szláv liturgialis nyelvet az oláhval cserélték fel s a térítők a biblia, imakönyv és káté fordítással megvetették az oláh irodalom alapját.

A katolikus unio terjesztése az oláhok között a XVII. sz. végén s a XVIII. sz. elején újabb korszakot alkot az erdélyi oláhság történetében. Ez mint a császári politikának egyik eszköze a magyarság és a protestantizmus ellen irányult, de ennek fejében nagy anyagi és szellemi előnyöket juttatott az oláh g.-kath. népnek. Iskolákat, püspökségeket, érsekségeket, állami uradalmakat kapnak. A jelesebb g.-kath. papjelölteket Bécsben s Rómában neveltetik s ezekből válnak nemzeti reformátoraik, irodalmi szellemi vezéreik.

A határőrség szervezése Mária Terézia korában újabb lendületet adott az erdélyi oláhság helyzetének javítására. A határőr ezredek szervezése a jobbágyságból felszabadítással járt az illető vidéken (Naszód és Fogaras vidékén). Ebben a jótéteményben a belső helyeken lakók is részesülni óhajtván, erőszakkal felíratkoztak határőrnek. Megtagadták a jobbágysági szolgáltatásokat és fellázadtak földesuraik ellen. A Hora-lázadás borzalmi (1784) őszi vad kegyetlenségében mutatta be az oláh népet.

A római „Propaganda Collegium” oláh neveltjei (Sinkai György, Major Péter, Klein Sámuel) az irodalom terén izgatták az erdélyi oláhságot mesterségesen gyártott és történetírás címen hirdetett hamis tanaikkal: az oláhok dákó-román eredetével. Ezzel készítik elő a politikai propagandát, mely az 1791. erdélyi országgyűlésen a „Supplex libellus Valachorum” c. kér-

vényben ölt testet, melyben az uralkodótól messzemenő politikai jogokat követelnek.

A XIX. sz. első évtizedeiben az oláh nemzeti törekvések nem sok életjelt adnak magukról, de az előző század vége óta állandóan megszorodó iskolákban serény munka folyik s a balázsfalvi főiskola tömegesen bocsátja ki magából a képzett fiatalembereket. A papok, tanítók, tanárok fanatikus lelkesedéssel terjesztik új politikai elveiket, a dákóromanismust, Sinkai és Major kitalált eszméit. Szellemi vezérük a század derekán Barnutiu Simon balázsfalvi theol. tanár, ki a *természetjog* tanítását a nemzeti aspiratiók szellemében tartja. Főpápaival is szembeszáll s eszméivel tanítványait megmételjezi. Irodalmi főművében „A románok közjoga“ (melyet mint már jassy-i egyet. tanár adott ki) a római pogányságra visszatérést, a földbirtok egyenlő felosztását s hasonló elveket hirdet.

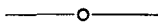
Erdélyben az 1840-es években most már *román* olvasó egyesületek alakulnak, Papiu Ilarianu Aurora c. folyóiratot szerkeszt. Az oláh jobbágyság is mozgolódnak, földesuraikkal szemben renitensek. A zalatnai kincstári uradalomban pert indítanak a robot ellen. Varga Katalin nagyenyedi asszony (a „mi asszonyunk“) bujtogatja őket és fanatizálta a népet, azt hirdetvén, hogy „azé a föld, aki dolgozza“. Saguna püspöki vicarius csak csellel tudta kézrekeríteni és börtönbe vettetni (1847—1852.) A forradalmi szellem csak alkalomra várt.

1848 és 1849 meghozta az alkalmat. A magyarországi politikai mozgalmak felrázták Erdélyt is. A magyar közvélemény az országgyűlés összehívását s az uniót sürgeti Magyarországgal. Az oláhok külön utat választanak, ellenzik az uniót s külön nemzeti jogokat követelnek. A balázsfalvi népgyűlés (máj. 15.) önálló nemzetnek nyilvánítja magát, évenkénti nemzetgyűlés tartását követeli s hogy ne oláh, hanem *románnak* neveztessék, a jobbágyság eltörlése, új alkotmány stb. külön kívánalmaik s román nemzeti *comité*t választanak. Az 1848-iki új magyar törvények s az elfogadott unio jótékony hatása kiterjedt az oláhságra is, amely legtöbbet nyert a jobbágyság fölszabadításával. De a nemzetiségek bujtogatása tovább is tartott s az erdélyi oláhság készséges eszközül szolgált a reactio, a kamarilla, a császári hadvezetőség számára. Az oláh légiók s a fölkelő oláhság rémtetteiben megismétlődtek a Hora-lázadás véres borzal-

mai. De politikai reményeikben megcsalódtak. Az udvari politika kihasználta s elejtette őket.

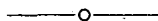
Az *abszolutizmus kora* jogilag épúgy leigázta őket, mint a magyarokat; de kárpótlást nyertek anyagiakban, érsekségek, püspökségek alapításában. Az 1867. kiegyezés ellenzésükkel jött létre.

A *kiegyezés után* nem elégednek meg a jogegyenlőséget biztosító XLIV. t.-c. u. n. nemzetiségi törvénnyel sem. Passivitásba léptek. Majd az önálló királysággá alakult Romániára támaszkodva, folytatták aknamunkájukat a magyar állam ellen. A román irredentizmust a bukaresti „Kulturliga“ szította s az Erdélyben alakult oláh bankok anyagilag támogatták. A külföldi propaganda, a rágalmozó „memorandum“ előkészítette a falajt és az európai közvéleményt a bekövetkező nagy változásra. A világháború zivatarának lelkiismeretlen kiaknázása megvalósította nemzeti ábrándjaikat: Nagy-Románia megalkotását.

11. Varga Sándor: A transcendentalis deductio Kantnál.

(Megjelent nyomtatásban: Sodalitas Amicorum Universitatis Regiae Hungaricae Franciscó-Josephinae, Szeged, 1926. 22. 1.)

1924—25. tanévi doktori értekezések:

1. Gosztonyi Margit: Goethe és Schiller barátsága.

A német irodalom két legnagyobb költőjének, Goethének és Schillernek neve a művelt köztudatban egymáshoz kapcsolódott ama páratlanul álló költői barátságuk révén, mely oly áldásosan befolyásolta kölcsönös munkásságukat s ezáltal a német irodalomnak mérhetetlen hasznára volt.

1794. június 13-án Schiller meghívást intézett Goethehez a „Horen“ című folyóiratában való részvételre. Goethe barátságosan válaszolt: „Ich werde von ganzem Herzen von der Gesellschaft sein“. A „Hórákat“ poétikusan kiegészítő „Musenalmanach“ című folyóiratot is adott ki Schiller, melynek Goethe szintén nagyjelentőségű munkatársa lett.

Mióta Goethe Olaszországból visszajött, egyetlen szenvedélye a természet tanulmányozása volt. Schiller is kevés költői művet írt ezen években; legjobb erőit a történetírásnak szentelte. Mialatt Goethe a természetbe mélyedt el, addig Schiller a reflexiókba. Mihelyt azonban az új döntő találkozás Goethevel 1794-ben létrejött, megkezdődött a megértésen alapuló tevékenységnek új nagy korszaka. Schiller a filozófiai spekulációtól visszatér a költészetnek főleg azon ágához, melyben legnagyobb alkotott génusza, a drámához.

1794 július 14.-re tehető ama véletlen találkozásuk, melyen élénk eszmecserét folytattak és Schiller, az absztrakt szemlélődő, az esztétikai elmélkedő felfedezi Goethe csodálatos intellektusának titkát. Goethe világa most már mintegy elemmé vált Schiller számára; néhány napra ama első beszélgetésük után újból volt egy személyes összeövetelük, melyben lelkük mélyen feltárult. Schillerre ez a találkozás a kinyilatkoztatás erejével hatott. Beszélgetésük egész gondolatvilágát mozgásba hozta. 1794 aug. 24-én Goethehez intézett levelében határozott vonásokban megrajzolja Goethe alaptermészetét. Goethe magára ismert olyannyira, hogy ezt a képet mint „léte lényegének rajzát“ ismerte föl. Goethe most már igényt tart arra, hogy megismerkedjék Schillernek gondolatmenetével s ő maga is ígéri: „Alles was an und in mir ist, werde ich mit Freuden mittheilen“.

Goethe, ki lélekben Itáliában volt még, feltalálja saját nézeteit Schillernél művészeti, esztétikai kérdésekben is.

A két költő most már meggyőződött arról, hogy kölcsönös egymásrahatásuk és a közeli írói együttműködés immár kétségtelen. Schiller friss ereje éltetően hatott Goethére, de Schiller is nyert buzdítást, s a közért való együttes munkában működni, ez volt a cél, amellyel megalakult és ilyen szellemből táplálkozott kezdettől fogva barátságuk.

Goethe a régi jénai kastélyban szállást rendezett be magának. Tárgyalták Goethének az „Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten“ című keretes elbeszélését. Máris őszinte nyíltsággal bírálják egymást. Goethe szívesen fogadja Schiller jóakarató megjegyzéseit — 1794 nov. 29. levelében Schiller sarkalja Goethét, hogy a „Faust-töredéket“, melyet a Herkules

torzójának nevez, a „Horen“ számára fejezné be. — A „Wilhelm Meister“ című regény Goethe első nagy műve, melyben Schiller befolyása hathatósan érvényesült. A kölcsönös megbeszélés mellett és Schiller folytonos biztatására a „Wilhelm Meisters Lehrjahre“, melynek kezdete csaknem két évtizeddel nyúlik vissza, még a barátság első két évében, 1796-ban elkészült. Goethe szívélyes levélben köszönte meg Schillernek résztvevő önzetlen baráti segítségét és a kész művel való szeretetteljes foglalkozását.

1796 szept. 11—19-ig Jenában tartózkodott Goethe. A költészet ideálja, mely mindkettőben élt, arra ösztönözte őket, hogy a legnagyobb és legtisztább művészeti követelményekre nézve egymással tisztába jöjjenek és a megállapításokat alkotásaiknak a művészi tökélyre való emelésére felhasználják. Ama közös törekvésük mellett, hogy költői tevékenységükben egymás segítségére legyenek, fontosnak tartották, hogy a művészet teóriájának elemeit és a különböző műfajokat beható vizsgálat tárgyává tegyék. Arra is rávezeti őket vizsgálódásuk, hogy melyiküknek milyen műfajhoz van több tehetsége. Goethe Schiller buzdítására epikai produkciókhoz fordul, és a drámaírásról lemondván, viszont Schillert, kinek nagy drámai tehetségét már a „Räuber“-nél felismerte (ein kraftvolles aber unreifes Talent) teljesen a drámai költészet számára igyekszik megnyerni. Azok a tanulmányok, melyeket az ókori alkotások körül végeztek, az a mód, ahogyan Schiller Aischylost, Sophoclest és Euripidest drámaiban és költeményeiben értékesítette, élénk eszmecserére adott alkalmat úgy, hogy mindketten ebből a szellemi érintkezésből természeti adományaik és művészi képzésüknek biztosabb alapot és az együttműködéshez szilárdabb talajt nyertek.

Legközelebb megírják egymással versenyezve örökszép balladáikat, a rövidéletű együttes Xénia-költészet után. Schiller legjobb balladáihoz Goethe szolgáltatta az anyagot s e tekintetben is pozitív hatással volt Schillerre.

Schiller serkentő ereje pedig legerősebben akkor nyilvánult meg, midőn Goethének „Faüstja“ iránti szunnyadó érdeklődését újból felébresztette és költői buzgalmát, valahányszor az elernyedtt, óhaja és figyelmeztetése, csodálata és tanácsa által élete végéig mindig újból éltette.

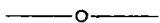
Schiller nagy drámáira termékeny hatással volt ama bepillantás, melyet Goethe nagy műveinek keletkezésébe s egyáltalán a goethei természetre tett. A belső átváltozást mutatják már „Wallenstein“ hőseinek és hősnőinek mély megértéssel megrajzolt, hatalmas egyéniségükben kidomborodó jellemői és abszolút tárgyilagossága hősével szemben.

Amennyire örült Goethe barátja sikereinek, úgy örült mindig megújult nagy munkakedvének is, mert előre látta, hogy Schiller a drámai téren győzelemről-győzelemre fogja vinni. Úgy is lett, s ebben Goethe-nek eminens része volt.

December elejétől 1799-ben Schillert családjával Weimarban találjuk, hová — hogy Goethe-hez és a színházhoz közel legyen — áttette lakóhelyét. A két nagy költő most már Weimarban egyesülve azon buzgólkodik, hogy az új színházat saját műveik mellett még Németország és a külföld legjobb drámáinak felújításával is gazdagítsák. Így keletkeztek a különböző idegen daraboknak átdolgozásai és fordításai.

1804 nyarán Schiller nagybeteg lett, 1805 telén állapota némi javulást mutatott, de ez csak látszólagos volt; 1805 május 9-én nagy természetét legyőzte a halál. Május 1-én látta egymást utoljára a két barát. Schiller halálának napjaiban Goethe maga nagybeteg volt. Néhány nappal a katasztrófa után ezt írja Zelternek: „Ich glaubte mich selbst zu verlieren und verlor einen Freund, und mit ihm die Hälfte meines Daseins“. Amit e szavak kifejeznek, bizonyítja levélváltásuk; nem találni az 1000-nél több levélben árnyékát sem a legkisebb félreértésnek vagy az öszinteség hiányának. Változatlan volt egymás iránti nagyrabecsülésük, kitartó a ragaszkodásuk, őszinte a bizalmuk és önfeláldozó a szeretetük.

Goethe Schiller iránt érzett egész nagyrabecsülését, szeretetét és veszteségének minden fájalmát fejezi ki az „Epilog zu Schiller Glocke“ című költeménynek meghatóan szép szavaiban, melyekben költői emléket emelt nemcsak a felejtethetetlen barátinak, hanem a szenvedő nagy embernek és nagy írónak is.

2. Haász Imre: A boszorkányhit genezisé.

(Megjelent nyomtatásban: Stamberger M. könyvny. Miskolcon, 1925. 34 l.)

3. Lengyel János: Társadalom és művelődés I. Ferdinánd törvényeiben.

Az ország föld- és néprajzi viszonyai. — Az ország területi egységének visszaszerzését majdnem minden országgyűlés szorgalmazza s a törvények Ferdinánd erre vonatkozó ígéreteről is gyakran megemlékeznek és különösen a határkiigazításokra nézve adnak irányítást. Ilyen határkiigazítások váltak szükségessé Ausztria, Sziria, Karinthia, Karniolia, Szlavónia és Lengyelország felé eső területeken. Nevezetesen Ausztria felől Borostyán, Fraknó, Kabold, Kismarton, Szarvkő, Rohonc, Lengyelország felől pedig a tizenhárom szepesi város visszaváltását sürgetik a törvénycikkek. E törvénycikkek határbiztosokat és bírakat rendelnek ki a hovatartozás dolgában vitás helyekre; az eldöntetlen ügyet a király elé tartoznak terjeszteni végleges ítéletre.

A király és udvara, központi kormánya. — A király hatalma és jogköre kiterjedt a kormányzás minden ágára. A rendek mindent a királytól kérnek. Minden ügyben a király szava, ítélete dönt, minden az ő beleegyezésétől, jóváhagyásától függ. A király a legfőbb hadúr, az igazságszolgáltatás végső fóruma, a legfőbb törvényhozó, az egyház legmagasabb kegyura. A király tanácsosai között helyet foglalnak az esztergomi érsek, a helytartó, vagy a nádor, a főkapitány s a nemesek sorából választott táblabírák. A tanácsosok minden fontos ügyben tanácsot adhatnak a királynak. A királyi főtisztek között első helyet foglalja el a nádor. Ferdinánd Báthory halála után (1530) a nádori széket nem töltötte be, hanem helytartót nevezett ki nádori hatalommal és hatáskörrel. Az 1554. országgyűlésen a rendek nádort választottak Nádasdy Tamás személyében. A nádor a király után az ország első embere; a hadjáratban a király személyét helyettesíti; a legfelső bíróság, a nádori törvényszék elnöke, a közigazgatás feje. A Habsburgok korában a kisebb kancellária elveszti egykori nevét és jellegét, a királyi bíróságok segédhivatalává lesz, ellenben a Bécsben székelő nagyobb kancellária legfőbb kormányzati organummá fejlődik ki. A magyar királyi kamarát Ferdinánd 1528-ban létesítette a régi kincstartóság helyébe. Ez a kamara Budán székelte. Ezt 1531-ben Ferdinánd újjászervezte s székhelyét Pozsonyba tette.

A kamara élén az elnök (praefectus) áll; tagjait tanácsosoknak nevezik. A kamara kezelte a kir. jövedelmeket; hatáskörébe tartozott az adózás, bányászat, pénzverés, vám és általában minden királyi jövedelem. Horvát-Szlavonország és Dalmácia legfőbb kormányzója a bán volt. Ő volt a három tartomány honvédelmének intézője, közigazgatásának feje, igazságszolgáltatásának irányítója. Az ország kormányának székhelye Pozsony.

Egyházi társadalom. — A kath. egyház élén az esztergomi érsek áll; ő egyuttal az ország primása és régebbi kiváltságánál fogva a király kancellárja. A püspököknek nemcsak vallásügyek dolgában volt hatáskörük, hanem világi tisztségeket is viseltek. A hiteles helyek a káptalanok és konventek. Minden káptalannak és konventnek megvolt a saját hatásköre. De a mohácsi vész után sok hiteles hely megszűnt s új intézkedések váltak szükségessé s egyes konventek és káptalanok határterületét kibővítik. Hiteles helyi teendőket csak olyan káptalanok és konventek teljesíthettek, ahol legalább 5 pap volt. A káptalanok és konventek állították ki a törvényes erővel bíró leveleket a fekvőjóságbá való iktatásról. Ha az iktatásra váró birtok az ellenkirály területén feküdt, megengedte a törvény, hogy a káptalan, vagy konvent megbízottai a birtokhoz legközelebb eső szabad területre szálljanak ki. Ezek a megbízottak, ha iktatásra szállnak ki, napi útjukért és munkájukért 12 dénárt kapnak.

Világi társadalom. — Az ország első tisztségeit ebben a korban is a főurak töltötték be. A banderiumok kiállítására kötelezett urak a zászlósurak. A különbség az urak és nemesek között csak a vagyonon nyugodott. A nemesek anyagi helyzetüket tekintve, pusztulásnak indultak e korban. A nemesség elsősorban leszármazás útján volt szerezhető s másodsorban nemesítéssel, a nemesi rendbe való felvétellel. A nemesítést a király csak a rendek beleegyezésével eszközölhette. A negyedik rend a szabad- és bányavárosok. Ezek autonómiával birtak. Élükön bírák állottak, akik az esküdt polgárokkal együtt intézték a város ügyeit. Az egyes törvénycikkekben kifejezést nyer a nemeseknek a városi polgárok iránt táplált ellenszenve. A városok ingatlan birtokait nem szabad elszakítani annak a vármegyének a területétől, amelyhez tartozik. — Az 1514. or-

szággyűlés, hogy megboszulja a pórlázadást, eltörölte a jobbágyok szabad költözködési jogát. Ezt véglegesen csak az 1556. o. gy.-en adják vissza a rendek. Az egyes törvénycikkek szabályozzák a költözködés formáit, amely csak a szolgabíró és a vármegyei esküdtek jelenlétében mehetett végbe. A jobbágy köteles volt földesurának kilencedet adni terméséből és állatállományából. A dézsmát (tized) az illetékes főpapnak, vagy más dézsmára jogosult egyházi személynek fizette. Szokás volt e korban a dézsmát bérbeadni. A jobbágy évenként 52 napot tartozott urának szolgálni. A török hódítás következménye a jobbágy egy másik terhe: az állam számára végzendő ingyenes munka és fuvarozás, amit némely helyen pénzzel lehetett megváltani (gratuitus labor). A jobbágyok bírái az ispán, alispán, szolgabírák és esküdtek (vármegyei törvényszék), némely esetben pedig a földesurak voltak. A jobbágyokat súlyos büntetőtörvények kötelezték szolgálataik teljesítésére.

Alkotmány, jog és törvényhozás. — I. Ferdinánd nem volt alkotmányos uralkodó. Mindenben osztrák tanácsosai számára hallgatott. Hadügyekben a bécsi haditanács intézkedett. A külügyek egybeolvadása ellen is védekeznek a rendek. A királyi kamara az alsóausztriai kamara illetéktelen befolyása alatt állott. A magyar kancellária az udvari kancellária befolyása alatt volt. Mindezek ellen hevesen, de eredmény nélkül tiltakoznak a rendek. A nemesség jogain, szabadságain is sok sérelem esett I. Ferdinánd uralkodása alatt. Az országgyűlések tárgyalásának anyagát jórészt ezen jogsérelemek teszik. Állandó volt a panasz, hogy a király mellőzve az ország régi jogszokásait, előkelő tisztségekre idegeneket nevez ki. Több törvénycikk foglalkozik a Tripartitummal. Jogtudósok kirendelését határozzák el, hogy ezek a törvénykönyv hibáit kijavítsák s a rendek arra kérik a királyt, hogy az átvizsgálás és kijavítás után a törvénykönyvet pecsétjével erősítse meg. De a király e kérést nem teljesítette. Ferdinánd csak akkor hívott össze országgyűlést, amikor adót és katonát kellett a rendekkel megszavaztatni. Az országgyűléseknek bíraskodási joga is van. A levélésítés (proscriptio) és hűtlenség kimondására az országgyűlés volt feljogosítva. A rendes nemesi követküldés I. Ferdinánd uralkodása alatt jött szokásba; így a személyes jog megszűnt s helyébe a képviseleti rendszer lépett. Az ország-

gyűlés I. Ferdinánd korában két táblára szakadt: alsó és felső táblára. A király kevés országgyűlésen vett részt személyesen s távollétében királyi biztosokkal képviseltette magát.

Hit és szellemi művelődés. — Ferdinánd minden erejével azon volt, hogy a régi vallás fényét Magyarországon visszaállítsa. Komolyan csak az 1548. o. gy. határozatai szállnak szembe a protestáns vallással. A hozott törvények nagyobb-részt szellemi fegyverekkel akarják megvívni a harcot a protestánsokkal s az egyház belső megreformálását célozzák. Így elrendelik, hogy az egyházak élére tudós férfiak kerüljenek, akik a rájuk bízott nyájat ne csak szóval, hanem példás életükkel is a jóra vezessék. A főpapok küldjenek ki minden vidékre papokat, prédikátorokat, akiknek kötelessége legyen a népet tanítani. A törvénycikkek ezenkívül még arra is kötelezik a főpapokat, hogy a pusztán maradt egyházak, káptalanok, konventek birtokainak a jövedelmét iskolák létesítésére fordítsák. Papokká csak kipróbált életű és tudású férfiakat lehet tenni, egyházi hivatalokat és javadalmakat csak ilyeneknek kell adományozni. De van a vallásügyi rendeleteknek olyan része is, amely támadó jelleggel bír. Az egyik törvénycikk azt a szigorú határozatot hozta, hogy a kálvinistákat és az újrakeresztelőket ki kell űzni jószágaikról. A következő országgyűlések már csak az újrakeresztelők ellen hozzák ezt a kemény rendelkezést. A későbbi országgyűlések nagyrésztben megerősítik az 1548. o. gy. határozatait. A szellemi művelődésre nagyon kevés adatot szolgáltatnak Ferdinánd törvényei. Az iskolák ebben az időben jórészt a vallás céljait szolgálták.

Belügyi kormányzat, közigazgatás. — A belügyi kormányzás legfőbb intézője a nádor, a nádori szék üresedése idején a királyi helytartó és a helytartói tanács volt. A vármegyei közigazgatás minden szála az ispán, alispán és szolgabírák kezébe futott össze. Az ispánok a király emberei voltak. Jelentős hatáskörük volt a hadak kiállításánál s általában minden fontosabb dologban. Az alispánt a vármegye választotta. Ő a vármegye első tisztviselője, a nemesség képviselője. Az alispánok gondoskodtak a vármegyei közmunkálatok elvégzéséről, ők határozták meg a táborba szállítandó élelmiszerek árát a kapitányokkal egyetértve, ők voltak megbízva az elrabolt javak visszavételével. A járások vezetői a szolgabírák voltak. Fő kö-

telességük volt a jogszolgáltatás. Fontos szerep jutott nekik a jobbágyköltöztetésnél is. Ferdinánd törvényei többször megemlékeznek az esküdtekről is, akik az alispánok és szolgabírák mellett mint tanuk, vagy mint a vármegyei végzések végrehajtói szerepelnek.

Hadügy, külügy. — E korban a király a saját banderiumát fejleszti ki egész zsoldos hadsereggé. Ferdinánd idejében nem a banderium, hanem a zsoldos had játsza a főszerepet. De azért megmaradtak az egyes banderiumok is. A nemesek és mindazok az urak, akik nem voltak banderium kiállítására kötelezve, csapataikat a vármegyei csapatok közé küldték. A főpapoknak a birtokaik után járó hadkötelezettsége megegyezett az urak és nemesek kötelezettségével. A hadi illeték másik fele a dézsma után járt. Az urak és nemesek a főpapok kötelezettségéhez hasonlóan személyesen tartoztak hadbamenni a király, vagy a nádor oldalán s ezenkívül jószágaik nagysága és jobbágyaik száma után meghatározott számú katonát kellett kiállítaniok és felszerelniök. A kötelező számarány sokszor változott, de általában a jobbágyok ötödrészét tartoztak az urak és nemesek kiállítani, vagyis 20 jobbágy után egy lovast. Az összes birodalmi és magyarországi hadak élén a generáliskapitány, a magyarországi hadak fölött pedig a főkapitány állott. A vármegyei csapatok megyénként gyülekeztek s innen a kapitányok elvezették a hadakat oda, ahova rendelve voltak s ahol fölöttük általános hadiszemlét tartottak. A 16. és 17. században a török ellen való harcokban különösen fontos szerepük van a végváraknak. A rendek majdnem minden országgyűlésen szóváteszik a végvárak és véghelyek állapotát s azoknak kijavítását és megerősítését sürgetik. A király sok pénzt költött ezekre a helyekre s sokszor kénytelen volt örökségi jövedelmeiből is áldozni. A hadsereg, illetőleg a véghelyek számára szállított élelmiszerek árát megsabták, nehogy az eladók a katonaságot megzsarolhassák. A hadi büntetőtörvények szigorúak voltak, de ennek ellenére a rend és fegyelem igen laza volt a hadseregben. Majdnem minden országgyűlés panaszkodik a zsoldosok garázdálkodásai és erőszakosságai miatt. A katonáktól okozott károkat megtérítették. — Az osztrák tartományokkal personalis unioban voltunk. Ausztria, Csehország, Morvaország, Szilézia stb. rendei a magyar országgyűlések idején több-

ször értekeztek a magyar rendekkel háborús ügyekben. Németországgal állandó összeköttetésben voltunk. A pápával a régi jó viszonyt tartottuk fenn. Lengyelországgal való viszonyunkat illetőleg kereskedelmi szerződésekről szerzünk tudomást I. Ferdinánd törvényeiben. A török szultán udvarában magyar ügyvivő volt, aki ott Magyarország és a király érdekeit képviselte.

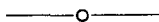
Adó- és pénzügy. — A király jövedelme két részre oszlott, rendes és rendkívüli jövedelemre. Rendes jövedelmek a királyi fekvőbirtokok, harmincad, bányászat, pénzverés, só, birság és más illetékek. A rendkívüli jövedelmet a rendektől megajánlott adópénz képezte. Ilyen rendkívüli adó kettő volt: a kamara haszná (lucrum camerae) és a rovásadó (dica). Az adó megszavazása az országgyűlés hatáskörébe tartozott. Ferdinánd pénzügyi rendszerében különösen a rovásadó lép előtérbe, amelyet a rendek majdnem minden országgyűlésen megszavaznak s így a rovásadó majdnem rendes jövedelemmé változik át. Ferdinánd uralkodása alatt a régebbi 1 frt.-os adó némi változástól eltekintve 2 frt.-ra emelkedik. A kamaranyereséggel szemben kezdi elveszteni jelentőségét s ha megszavazták is, rendszerint beleszámították a megszavazott rovásadóba. Állandó adózó a jobbágy volt. Az adót jobbágyportánként szedték. A török hódoltság alatt élő jobbágyok a török szultánnak is, meg a magyar királynak is adóztak, de csak a megajánlott adó felét fizették. Ferdinánd korában különben nem maradt adózatlan egy társadalmi réteg sem. Néhányszor az egyháziak és nemesek is fizették a rovásadót. A kiváltságos osztály adóját fejadónak, a városok adóját censusnak, az alsóbb papságét pedig jövedelmi adónak nevezhetjük. Más jellegű adó a hányad-adó, amelyet a földesurak, egyháziak, nemesek és a városok polgárai fizettek ingóságaik, illetőleg bizonyos jövedelmeik után. Ilyen a tizedadó, ötvenedadó, hatvanadadó. A hányad-adó nem vált be s néhány kísérletezés után meg is szűnt. A megszavazott adót az adókirovók (dicatores) hajtották be s a kir. kamarának szolgáltatták be. Az adót rendszerint évi két részletben szedték. Az adózásra vonatkozó törvények szigorúak voltak, de mégsem volt erejük. — A bányászat és pénzverés jövedelme is tekintélyes hasznot hozott a királynak, így a körmöci arany- és ezüstbánya, továbbá a besztercebányai és

erdélyi rézbánya és a máramarosi sóbánya. A magyar pénz értéke I. Ferdinánd uralkodása alatt folytonosan csökkent s hiába igyekeztek a király és a rendek pénzünk értékét növelni. Különösen eltérjedt volt a tallér, dénár, forint és garas használata. A harmincad, vagy határvám a király egyik legtöbbet hozó jövedelme volt. A határvámokon az árú harmincad részét szedték a vámosok s a vámot a király kamarájába szolgáltatták. A király, főpapok, főurak és nemesek fel voltak mentve a vám alól. A harmincadosok nem voltak kedvelt személyek és sokszor megtörtént, hogy fegyveresen támadtak rájuk.

Kereskedelem. — A törvényekből Ausztria, Morvaország és Lengyelország felé való kereskedelemről szerzünk tudomást. Egyidőben a lengyel király a lengyel kereskedőket eltiltotta attól, hogy Magyarországra árukat hozhassanak. A máramarosi só szabad volt kivinni az országból, de az erdélyi só csak a határokig szállíhatták. A kereskedőknek szabad járás-kelés volt biztosítva, csak meg kellett fizetniök a törvényes és szokásos vámokat. De a kereskedelmet erősen megbénította a vagyon- és közbiztonság hiánya.

Bíráskodás, a kor jellemzése. — A legalsóbb törvénykezési fórum a földesúri bíróság, a következő a vármegyei törvényszék, amelyet minden vármegye székhelyén tartottak. Tagjai az ispánok, alispánok, szolgabírák és esküdt nemesek. A vármegyei törvényszék tulajdonképpen a nem nemesek bírósági közege volt. Ezeken kívül a királyi tábla és a helytartói törvényszék szolgáltatták az igazságot. Mindkét törvényszék bírait az ország rendes bíráinak nevezték. A rendes bírák a nádor, országbíró és a kancellár. A királyi tábla tagjai kívülük még a táblabírák, vagy ülnökök, a főjegyzők, vagy más elnevezéssel ítélmesterek. A királyi táblából fejlődött ki az oktávás törvényszék. Ez ítélkezett a vármegyei törvényszékektől feljebbvitelt perekben, a kisebb hatalmaskodások eseteiben, leánynegyedekről perekben stb. A nádori, illetőleg a helytartói törvényszék elnöke a nádor, illetőleg a helytartó (1542-től a nádori helytartó) voltak. A nádori, illetőleg a helytartói törvényszék elé kerültek a feljebbviteli ügyek, a királyi táblától elhalasztott perek. Hatáskörébe tartozott a nagyobb hatalmaskodás öt esete, a zálogjogok, hitbérek és jegyajándékok tárgyában indított perek stb. Az 1548. o. gy. az országot törvényke-

zés céljából két részre osztotta. Mindkét rész törvénykezési székhelye Pozsony volt. Ferdinánd uralkodása vége felé az országot a törvénykezés székhelye tekintetében is két részre osztotta, azáltal, hogy a felsőbb vármegyék számára Kassát jelölte ki a törvényszék helyének, később Lőcsét, majd Eperjest. Az oktavás és helytartói törvényszékek bíráskodási időtartama nem volt állandó. A legszokottabb volt a 40 napi időtartam. A megidézést a hiteles helyi megbízottak végezték. A bizonyítás tanukkal, oklevelekkel, vagy esküvel történt. A peres feleket ügyvédek védték. Az ítéletek végrehajtói a hiteleshelyek bizonyásgtevői és a királyi emberek voltak. Mellettük mint karhatalam a főkapitány, vagy kapitányok szerepeltek. I. Ferdinánd uralkodása alatt a magántulajdon sérthetetlensége minduntalan csorbát szenvedett, mert a jogrend és közbiztonság gyenge alapokon nyugodott. Az ellenkirályok egymás adományozását semmisnek jelentették ki s ez okozta a vagyonjog ellen elkövetett sok erőszakosságot és a javak bírásában való állandó bizonytalanságot. De János halála után is gyakoriak voltak a birtokrablások és más hatalmaskodások. A birtokpereket az oktavás és helytartói törvényszékek bírálták el. A törvényeken vallásos hang vonul végig, de ezzel ellentétben van a törvények tartalma. A kor főbűne az önzés és kapzsiság. A rablások, fosztogatások nagy mértékben elharapóztak; a bűn nő, mint a dudva. A sok nincstelen és a hatalmaskodó úr mind a rend ellen törnek. A nyomor és a túlságos hatalom veszélyeztetik a vagyon- és közbiztonságot.

4. Málnási Ödön: Közgazdasági és társadalmi állapotok Rómában a köztársaság bukása előtt.

Szerző a görög-római történelem kulmináns korát keresve, ezen időt a római köztársaság bukását megelőző században látja és ezen okból veszi vizsgálat alá a római köztársaság utolsó századának közgazdasági és társadalmi viszonyait.

A források közül felhasználja Cicero, Caesar, Sallustius, Nepos, Livius, Velleius, Josephus Flavius, Plutarchos, Tacitus, Suetonius, Gajus és Eutropius műveit, de ezeken kívül gyak-

ran idézi Lucretius, Catullus, Vergilius, Horatius, Vitruvius, Seneca és Columella munkáit is.

A nagyobb feldolgozások közül Mommsen és Ferrero idevonatkozó műveire támaszkodik.

A munka garmond compress szedéssel negyedívrétben 270—280 oldalnak megfelelő terjedelmű, melyből a közel 1200 lábjegyzet a szövegrész terjedelmének egyötöde.

Szerző a római köztársaság bukása előtti őstermelést, ipart, közlekedést, kereskedelmet és hiteléletet vizsgálva, tömören ismerteti a kor gazdasági építészetét, a gazdasági üzletvitelt, talajgondozást, gabona- és takarmánytermesztést; marha-, ló-, szamar-, juh-, kecske-, sertés-, baromfi-, hal- és vadtenyésztést, az állatgyógyászatot; méhészetet; kertészetet és gyümölcsstermelést; szőlészetet és borászatot, valamint a bányászatot. Megállapítja, hogy már a kort közvetlenül megelőző háborúkban Róma sok rabszolgához jut és azóta állandóan lendületes a rabszolgabehozatal. A mezőgazdasági munkákat csaknem kizárólag rabszolgák végzik. De a rabszolga bármilyen olcsó árú, silány tartása is pénzbe kerül, miért is a nagybirtokosok a sok rabszolgát igénylő gabonatermesztésről a kevés rabszolgát igénylő állattenyésztésre térnek át. A bányákban is kizárólag elítelt rabszolgák dolgoznak.

Az ipar egy helyben topog, mert az amúgy is elgyengült mezőgazdaság csökevényévé lett. Ugyanis a nagybirtokosok télen nem tudják összes rabszolgáikat mezőgazdaságilag foglalkoztatni, azért a téli hónapokra gyatra tömegárút termelő tanyai gyártelepeket létesítenek, vagy ilyen célra bérbeadják rabszolgáikat.

A belkereskedelem lebonyolítói a rabszolgatulajdonosok városi üzleteibe beállított rabszolgák. A külkereskedelem a tőkés lovagok és a tengeri kalózok kezében van. A tenger árúit a kalózok és ezen úszó tengeri állam hatalmának megtörésére csak muló sikerű háborúkat viselnek a rómaiak, mivel a rabszolgaerőre berendezkedett társadalmi rendnek nem áll érdekében kipusztítani a rabszolgakereskedők legnagyobb céhét. A külkereskedelmi mérleg feltűnően passzív. Kiemelkedő a nagy rabszolga- és gabonabehozatal. Az árpolitika teljes hiánya folytán néha egy tenyész szamarért sokkal többet fizetnek, mint egy elsőrendű irodalomtudós rabszolgáért.

Az imperializmus állandóan kattogó gépezete alulról felfelé őrli a társadalmat, koncentrálja a tőkét és teszi Róma Krözusává Crassust. A hódító háborúk alatt dühöng a spekuláció. Az egész Róma a kisázsiai adóbérlő-részvénytársaságok részvényeivel tőzsdézik. A háborúk kedvezőtlen fordulatai nyomán fellépett hitelválságok egy-két nagytőkés pénztárába hömpölygetik a tőkét, a társadalom jelentékeny részét pedig az adósságok tengerébe fullasztják. A fülig eladósodottak politikai pártot szerveznek és Catilina vezetése alatt előbb törvényes eszközökkel küzdenek az adósságelengedésért, mikor pedig törekvéseiket elgáncsolják, nyílt harcra viszik az ügyet. Az adósok forradalma elbukik, de a kérdés olyan mély problémája a társadalomnak, hogy Caesar és Augustus mégis megvalósítja az új seisachtheját.

A szociális élet vizsgálata során szerző megállapítja, hogy körülbelül 2000 gazdag római mellett legfeljebb 5—6 millió szabad és legalább 14—15 millió rabszolga volt Itáliában. A római polgárok száma a gracchusi agrárreform és a szövetséges háború következtében a kor alatt megháromszorozódik, illetve közel 1 millióra emelkedik. A születési és halálozási mérleg passzívait a ki- és bevándorlási mérleg aktívái egyenlítik ki. A belső vándorlás szakadatlan. Különösen Rómában kaleidoszkopszerűen nyüzsgönek a nemzetiségek.

Az állandóan lendületes rabszolgabehozatal miatt a rabszolga folyton olcsóbbodó áruvá válik, helyzete pedig mindinkább tűrhetetlenebbé lesz. Mindennap rogyásig dolgozik. Az ünnepnapok csak a marhák számára jelentenek munkaszünetet. Élelmezése hitvány. Ruhája silány. Lakása putriszerű. Élete teljesen bizonytalan és céltalan. Elnyomatásának állandóságát bőven biztosítja a jogtalansága, helyhezköötöttsége, felülről állandosított tudatlansága s a „divide et impera“ elvének érvényesítése; ahol pedig mindez elégtelennek bizonyul, ott a korbács, bilincs, zárka, tüzes vas, bánya és keresztfa végzi el véresen argumentáló hivatását. A rabszolgák mit tehetnek mást, mint megszöknek, akiknek pedig ez nem sikerül, azok csak látszat-munkát végeznek, a szerszámokat és állatokat pedig nem kímélik. A munkakedv hiánya, a munkaerő állandó csökkenése, a szakértelem hiánya s általában a rabszolgamunka csekély produktivitása állandóan növeli a rabszolga

és termőföld szükségletet, az imperializmus lejtőjén folyton előbbre kergeti Róma urait és ahányszor valami kis baj éri ezt a hódító gépezetet, mindig rászorítja a termelőeszközök tulajdonosait a leggyökeresebb orvosságnak: a rabszolgafelszabadításoknak igénybevételére.

A nagymérvű rabszolgabehozatal versenyképtelenné teszi a kiskereskedőket, kisiparosokat és teljesen tönkre teszi a szabad parasztot. Míg a parasztok Róma számára meghódítják a világot, azalatt családjaik elvesztik a birtokaikat. A földnélkülivé lett parasztból vagy rabló-, vagy koldusproletár lesz. Ez utóbbi esetben családotól Rómába vándorol, keresni az elvesztett paradicsomot. A kor elején a közföldek csendes elsikkasztása útján keletkezett latifundiumok rabszolgáerőre berendezkedett üzemei miatt kirobban az agrárforradalom. A Gracchusok diadalra viszik az ügyet, de a nagybirtokosok leroőnbolják a forradalom vívmányait. Az elbukott agrárforradalom mindamellett a zsákutcába jutott proletariatus számára levezető csatornát nyit a gyarmatosítás eszméjének felvetésével, melyet intő jelül éppen a monarchia első fecskéi: Marius és Sulla alkalmaznak legelőször. A proletárok zöme azonban most már a gazdagok boldogsága után vágyakozik. Létrejön az imperializmus „panem et circenses”-t kiáltó politikai gépezete, melynek kazánjait az érdekeltek ajándékgabonával és nyilvános játékokkal fűtik, aminek ellenében a megvesztegetett polgárságtól törvényes felhatalmazást kapnak a tartományok kifosztására.

A gazdag rómaiakat a politikán kívül alig érdekli más, mint az élet kiélésének különféle módjai. Életük a munka nyílt megvetésében, a fényűzésben, divathóbortban, a mesterséges hiánytatásig űzött ingyencversenyben és a kélversenyben merül ki. A gazdag római férfit a fürdőkben való kaszinózás, a prostitúciós nők és a homoszexuális célokat szolgáló fiúcskák után való futkosás, végül pedig a gazdasági vagy politikai hozományvadászat jellemzi. A női reményeiben csalódott római úri nő a rendszeresen űzött házasságtörés fertőjébe süllyed.

A nemesi származású senatorok a tartományi kormányzóságok előcsarnokaiért: a consuli és praetori tisztségek elnyeréséért küzdenek; a hadiszállításokból, hadihitelezésekből és az állami földek, meg adók bérleteiből meggazdagodott tőkés lo-

vagok pedig a comitiákban szavazó koldusproletárok politikai közvéleményének megvásárlása útján a minél dúsabb zsákmányt ígérő háborúk hitelezéséért a tartományok állami földjeinek minél olcsóbb bérletéért és a tartományi adóhitelek behajtása címen rendezett harácsolásaik akadálytalanná tételéért harcolnak. A comitiák előtérbe jutása és a titkosan szavazó proletároknak a választási klubok segítségével való politikai befolyásolhatósága a legnagyobb választási kasszával rendelkező jelöltek, vagyis a tőkés lovagok érdekeinek védőit juttatja hatalomhoz és a hatalmat olyan szűk körre vonja össze, melynek karddal való elfoglalása már nem kerül nehézségbe. A pénz után végre kard válik legkeményebb politikai argumentummá. A lovag-tőkések érdekeinek szolgálatába szegődött néptribunok elhatalmasodásával párhuzamosan a consuli hatalom is caesarivá táguul és Mariustól kezdve mindinkább hadvezérek kezébe jut.

A külpolitika irányítása is kicsúszik a senatus kezéből és a hadvezérek befolyása alá jut. Az elpuhult nemesség tartózkodik a hadseregtől s a fegyvert a vagyontalanok ragadják meg. A népfelkelés helyébe zsoldos hadsereg lép s ezzel megvan adva a lehetősége a legtöbbet fizetni tudó hadvezér felülkerekedésének. A hadsereg azonban kiképzetlen és fegyvermelzetlen; csak a zsákmányszomj s a zsákmányéhes vezér presztizse tartja össze. A rabszolgás termelési rend folytán improduktivizálódó hatása alatt a kor háborúi — a cimber-teuton háború kivételével — mind támadó háborúk és ezek a kor külpolitikai mérlegét határozottan aktivvá teszik.

A tartományok a rendes terheken kívül a kormányzók-nak és hivatalnokaiknak verresi méretű fosztogatásait nyögik, amihez Kisázsiaiban még a tőkés lovagok pénzügynökeinek az adóhitelek behajtása címen rendszeresült brutusi méretű hajtóvadászata járul. A tartományok meggyötört millióinak képviselői hasztalan keresik Rómában az igazságot, mert a bíróságok összetételüknél fogva a tartományok fosztogatóinak érdekeit szolgálják, az ítélethozatalban pedig nem az amúgy is mesterséges zavarban tartott törvények ereje, hanem a bírák és esküdtek érdeke, a vesztegetés, az ügyvédek rabulisztikája, a hallgatóságban keletkezett érzelmi atmoszféra az ítélethozatalt befolyásoló tényező.

A pénzügyek vezetői is a panamázást tekintik az elsőnek, az állami érdeket az utolsónak. A költségvetés mégis egyensúlyban van, mert Róma kincsesbányája: Kisázsia bőven ontja a pénzt. Néha a forrás mégis bedugul és ilyenkor észnélküli inflációs politikával gondoskodnak látszatsegítségéről.

A vallást csak a nép szellemi lebilincselésére használják s az is teljesen a politika szolgálatában áll. Ezen okból a nép új istenek keresésére indul.

A nagy hódításokkal járó gazdasági és szociális átalakulás a régi római gondolatvilágot is szétmállasztja s a görög gondolat-elemekkel táplálkozó filozófiában differenciálódási folyamatot indít. Az epikureizmus, stoicizmus, peripatetizmus és eklekticizmus iránymutatói ezen folyamatnak. Lucretius a kor übermensché, Cicero a görög filozófia tolmácsa.

A politikai érvényesülés eszközei: a retorika, jog- és államtudományok s a történettudomány virágzanak. A görög származású házi rabszolga-paedagogusok csendes munkáját az ügyvédjelöltösködő gazdag ifjak kitűnően gyakorlatias politikai iskolája és a keleti főiskolák mesterei koronázzák meg. A retorika fellendülése létrehozza a stenografiát, a politikai élet élénksége az ujságírást, híréhessége pedig a levélirodalmat. Keletről könyvtárakat hoznak Rómába s jövedelmezővé válik a könyvkiadás és könyvkereskedelem.

A salon-nyelv a görög. A költészet is görög vágányon indul meg a satirával és Lucretiussal; az alexandrianusok közül Catullus magaslik ki. A dráma és komédia is görög anyagból meríti tárgyát, a tömeglélektani eszközökkel dolgozó mimus is görög eredetű, csak az Atellana római.

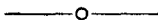
A politika szolgálatába állított és nyakra-főre rendezett nyilvános játékok telt házak mellett folynak le és az analfabéta közönség is színikritikai gyakorlatra tesz szert. Igazi élvezetet azonban csak a barbár állathajsza és gladiatorjátékok szolgálnak.

A művészetek közül az építészet a gazdagságot barbárosan demonstráló palotatömbök emelésében merül ki, a festészet pedig lármás falfestészetre szorítkozik.

Szerző végül összefoglalja a kor történetéből kimagasló Spartacus-féle lázadás történetét és ez alkalommal a Drumann és Mommsen által is figyelembe részesített forrásokon kívül

Sallustius Historiájának megmaradt töredékeit (3., 6., 73—88.) is felhasználja.

Az értekezést színes birodalmi térkép egészíti ki, mely a kor alatti területgyarapodást szemlélteti.

1925—26. tanévi doktori értekezések.

1. Ilyés Endre: Az erkölcsi és természeti világrend összefüggése.

A körülöttünk, alattunk, fölöttünk levő végtelen minden-ség, amit egy szóval világnak nevezünk, nem állott mindég oly tisztán az ember előtt, mint ma. A világ tartalmi megismerése, minőségi átértése nem állott mindig azon a fokon, mint korunkban. Volt idő, midőn egy tenyérnyi hely, egy völgykatlan, magános sziget, erdőrengeteg, hegytető, vagy tengerből volt az ember külső világa. Majd a családok közösségéből álló horda, később szervezett nép egy nagyobb földterületen helyezkedve el, azt nemzeti istenei oltalma alatt álló külön világnak hitte. A római világbirodalom — a maga Británniától Kelet-Indiáig, Germániától — Egyptom déli részéig terjedő impériuma alatt az egész világot birni vélte. Az uralkodó ptolemaeuszi világnézet szerint a föld volt az egész lét középpontja, minden körülötte forgott, érette történt. — E világ rendjének adói, őrei, tetszés szerint megváltoztatói: az istenek . . . A külső világ azonban a legrégibb időben sem volt az ember egyedüli világa, igazi otthona. Emellett, illetve e felett ott állott már a legrégibb időben is az emberi életet sajátosan formáló, világot alakító, örömet, fölemelkedést adó erkölcsi világ a maga embereket egyesítő hatalmával. Kezdetben önállóan, gyarló világ volt ez. Mindeztől fogva a mythologikus elemekkel átszőtt vallás függeléke, vagy szerves alkatrésze. Egynéhány társra terjedő kapocs létesítője. Az egymással versengő istenek változó akarata, kijelentése hoz belé rendet. Lassankint nagyobb lesz e világ köre a néppé alakulás által, mélyül az istenek változó akarata, kijelentése bensősége arányában, míg az egy szentséges, tökéletes, mindenható Isten hitében megtalálja a maga teljességét, bár

vallásos köntösben: Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes (Máté evang. 5. r. 48. v.).

E két világ, a külső s a belső eddigi kialakulásában egygyé ötvöződik, egybe fonódik a középkorban, midőn a keresztyén-ség lett a görög tapasztalati anyag s elmélkedés rendező eleme. Ám a természetet a természetből megmagyarázni tö-rekvő görög szellem egyenes örökösei, az újkori természet-filozofusok rést ütöttek e megcsontosodni készülő világszem-léleten. A nagy felfedezések, kutató eszközök tökéletesedése, felső matematika új távlatokat nyitottak s ma már a Koper-nikus—Keppler—Galilei—Newton—Kant—Laplace világképben, a mechanikai mozgáselmélet világmagyarázatában — feltárult, az ember uralma alá jutott a föld s megismerési körébe jutott a mindenség egész a végtelenségig . . . Másik oldalról a ke-resztyénység kijelentett életelvét belső elvvé tevő filozofiai szem-lélet az emberből oldotta meg minden alkotása rejtelmét, lehe-tőségéből erkölcsi élete finomságait, kényszerű önkifejléséből erkölcsi élete törvényeit, autonómiájából szabadságát.

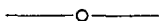
Aki e két világ rendjének összefüggését megakarja állapí-tani, annak előbb ismernie kell a két világ rendjét. A természeti világ a szemlélő előtt három főtypusba különödik: az anorga-nikus, a növényi és állati létezők typusába. Mindenik typuson belül csodás gazdagság, végtelen változatok, fejlődési, tökéletese-dési sorok állapíthatók meg. Egymással szoros összefüggésben áll e három rend. Az anorganikus világon, mint alapon nyug-szik a növényvilág, belőle él, de borítja is azt, lassan alakítja, bomlasztja. Az állatvilág a növényvilágból él, — viszont segíti is annak szaporodását, terjedését. Egységes, hatalmas élet-áramlás, célszerűség jellemzik e világot, de egyszersmind a tovább nem haladás, minden létezőnek önfentartására való me-rev törekvés. Ami volt ezer év előtt, az van ma is. Amilyen volt a létező az emberiség fellépte óta, a legrégibb feljegyzések sze-rint, ugyanolyan ma is: önmagát zárt, változhatatlan minősé-gében állító s külső hatásokra saját természete szerint vissza-ható valóság-öntét. Ezen örök, el nem másuló rendet, kénysze-rűséget hordozó világot azonban nem tudjuk sohasem teljesen megismerni, mivel a világ minden adata a mi felfogó kész-ségünk, szellemi szerkezetünk képeiben áll előttünk. Minden in-gerlést, minden ránkhatást nem tudatos kép formájában vetí-

tünk vissza. E kép érzékeink adataiból áll. A képek változásait a tevékeny erő által indokoljuk. A tér-, idő-, ok-, lényegcél fogalmai mint rendező elemek a mi tudatunkból kerülnek a világba, azaz a saját szellemi képeink összeségét jelentő világunkba, abba a világba, mely nem tudatos kényszerűséggel, érzéki funkciónk megmásíthatatlan kombinációjaként alakult s öntudatos utánképzéssel, megértéssel mienkké lett. A természetnek — önmagát fentartani akaró s képes; egységes erőrendszert, de végtelen változatosságot mutató; az ok törvénynek feltétlenül hódoló; kölcsönhatásra képes; fajban állandó, de egyedeiben mulandó, változandó; az erősebb kényszere alatt álló világába tartozunk mi is emberek. A nagy erőrendszer állandó hatásirányai, a törvények kényszere alatt állunk mi is. A környezet elutasíthatatlanul befolyásol, nincs kivétel, nincs irgalom az „éhség, szerelem“ kényszere s a halál hatalma alól. E külső világ e föld lever, kínoz, megsemmisít; menedéket, megnyugvást, igazi életet nem ígér, megtör, kétségbe ejt. Az a világ, mely e gyötrő, leverő, mulandó, megsemmisítő világban minden óhajtasom, örök igényem, lényem diadalmas megvalósulását hirdeti s szabadságot ad: az erkölcsi világ. A hit világa, a vallás volt az erkölcsi világ alapja hosszú ideig, sőt az egyházi felfogás szerint ma is az. A hit adta a világ értékelésének mértékét, a hit adta az irányítását is az emberi életnek. Ám a valláson belül még nem érvényesült az ember igazi erkölcsi élete, mert az erkölcsiség ott kezdődik, hogy mi nem a kijelentés ígéihez hasonlítjuk tetteinket, szándékainkat, hiányainkat, érzületünket, egész valónkat, hanem magunkban mindinkább nyilvánvaló szellemiséghez, az ember lényegéhez, megérzett méltóságához, az intelligenciához. Az erkölcsiség tulajdonképpen a természet lenyűgöző kényszere alóli felszabadulás, önlényegünknek, öntörvényünknek engedés. Az erkölcsiség világa szabad cselekvések világa, olyan cselekvéseké, melyeknek indítója lehet a természeti kényszer, hiány; de amelyek nem mechanikusan, kényszerrel mennek végbe bennünk és általunk, hanem a mi beleegyezésünkkel, helyeslésünkkel, lényegünkkel összhangban, általunk választott módon s eszközökkel. Az erkölcsiség világa ott kezdődik, midőn mi nem passzív szereplői vagyunk a természeti folyamatoknak, hanem kezdünk válogatni a jelentkező hiányok között, érezzük, hogy

mi különbek vagyunk a világ dolgainál s nekünk erőnk van a cselekedet véghezvitelére. Teljességre akkor jut az erkölcsi világ, midőn nem a hiány, hanem megérzett szellemiségünk indítására, önmagunk kötelező nemességének szavára, hozzáfogunk-e világnak a szellemiség szolgálatába állítására, a közösségek átethizálására, önmagunk megszentelésére s e tevékenységeket szabadon hajtjuk végre, minden önzéstől, élvre, boldogságra törekvéstől mentesen. Az erkölcs világa a legfőbb mértékkel mérés, a világ mindenséggel tudatos együttműködés, ontörvényünknek szabadonengedés világa. Rendje az intelligencia feltétlen parancsszava: a kell. Célja: tökéletesség. Indító oka: a szellemiség örömteljes szolgálata. Eredménye: a hatásfontokban önmagát megvalósító szellem: a jó.

Van tehát két világ: természeti és erkölcsi. Van két világrend: a „van“, az oktörvény uralma alatt álló világrendje; a „kell“, az autonom szabadság világának rendje. A két rend között kapcsolatot, összefüggést az ember teremtet. Az ember az, aki értesül a természeti világ létéről, felfogja annak hatásait, képekben maga elé állítja tárgyait, elrendezi azokat s a változásokat az oki láncolat sorával magyarázza: de ugyancsak az ember az, aki saját magába mindinkább elmélyülve, lényegének titkát mindinkább megoldva, a maga természete szerint hat a megismert világra s megszabadulván az ösztönök zsarnokságától szabadon formálja magát, környezetét, meglátott eszményképei, cselekvésének praeformált irányai szerint. Az ember a találkozási, metsző pontja az önmagát állító, már megvalósult, kényszerű elismertetést kívánó természeti s a benne nyilvánuló, általa megvalósulandó erkölcsi világnak. Egyik oldalt az érzéki, másik oldalt a szellemi világ. Önmagának egyik része is a természeti világba tartozó: a test; másik a szellemi világba való: a lélek. A test is, a lélek is önmagát állítja. Mégis, egy életünk van bár, nem szükségképeni az ellentét, nem lehetetlen egységet teremteni e kettőségben. A természeti világ a megismerés által elveszíti félelmetességét s törvényei szerint cselekedve szolgálkává lesz, eszközülnékké szelídül, vaskényszere, befejezettsége, állandósága a legbiztosabb bázissá válik a továbbépítésben. A test önfentartását biztosítva nem akadályoz, sőt egyenesen megkívánja a vezetést, lehetővé teszi a rejlő tehetékek kibontakozását s erőt kölcsönöz a lélek önmegvalósu-

lására. Az önmagát fenntartó, de önmagát meg is valósító ember tettei, önállításai, projectiói hozzák összefüggésbe a két világot, szövik bele a világ alapanyagába a lélek vonásait, dicsőséges arculatát, sugározzák tele fénnel, örömmel e szürke képcsarnokot, juttatják teljességre a lét alkotmányait. Hogy e szellemiség létezhessek a földön, érzéki alakba kellett öltöznie s úgy megdicsőíteni ennek minden vonását. A viszony a két tag között: a cél — eszköz, rendező — rendezendő, ismerő — ismerendő viszonya. A megismerendő, félelmetes, akadályozó természeti világ az erkölcsi világ szavára megismert képrendszerben, zúgolódás nélküli segítő világ lesz, mely a maga folytonos hatásaival segít kibontani és megvalósítani a rendező, ideálokat adó, értékes, megvalósulásban levő világot, a szabadság, a „kell“ világát. Mondhatnók azt is, hogy az összefüggés az objektív — subjektív Szellem összefüggése, lévén mindkettő az abszolút Szellem önprojectuma . . . E két rend azért van, hogy a Szellem legyen minden mindenkiben.

2. Schatz Ágnes: Thomas Mann elbeszélő művészete.

Thomas Mann egész költészete önmagának a megvilágítása. Vérének problémája (anyja portugál, apja német) lesz művészetének problémája. Mann sohasem érezte magát a szó szoros értelmében vett esztetikusként, hanem moralistának. Alkotására nézve azon költői typushoz tartozik, akiknek a művészet szakadtalan gyötrelmet jelent.

Schopenhauer, Nietzsche, Wagner szelleme hatottak Mann szellemi és művészi kialakulására. Az ő hősei az élet kitagadottjai, akiknek egyetlen bűnük az, hogy élnek.

Első művében, a „Der kleine Herr Friedemann“-ban már tökéleteset nyújt. Ezen kötet elbeszélései nem kimondott novellák. Az első, a „Der kleine Herr Friedemann“ felel meg a legjobban a novella típusnak. Hőse az élet kitagadottjainak legszánalmasabb formájához tartozik. Nyomoréksága miatt mindig elrugja az élet, ha közeledik hozzá.

„Tobias Mindernickel“, az altruizmus megtestesítője, ő szereti ellenségeit és megáldja azokat, akik őt átkozzák.

Az „Enttäuschung“ hőse az a tragikus sorsú ember, aki mindig a rendkívülit várja, s mindig olyasmire talál, ami csak közép szerű.

„Die Hungernden“: Detlef a legpregnansabb képviselője annak az írói típusnak, melynek az irodalom nem hivatása, hanem átok.

Egy alapeszme vonul végig mindazon novellákon, a legkülönbözőbb variációkban. Ezek mind olyan emberek, akik az életre nem alkalmasak, mert gyengék és törékenyek.

A művészet által való elinomodás és degenerálódás együtt járandóságának ábrázolása Thomas Mann több alkotásának képezi a gerincét. Hatalmas regényének a „Buddenbrooks“-nak is ez a témája. A polgári család lehanyatlak, mert elpolgáriatlanodik. Az utolsó négy nemzedéken mutatja be Mann, miként lettek a kiválasztottak utódaiból kitagadottak. — A legidősebb a vidám, gondtalan Buddenbrook sok pénzt szerzett, nem érez mélyebb szellemi szükségletet. — A második Buddenbrooknál már kezdődik az elpuhulás. Hajlama van a gondolkodásra, ábrándozásra. De jámborság és számítás még jól megférnek nála.

Gyermekeinél az elődök előtt eddig ismeretlen testi gyengeségek mutatkoznak.

Tony örökölte legnagyobb részét apja egészséges oldalainak. Az egyetlen, aki a „Firma“ mellett mindvégig kitart, habár boldogsága épen itt szenved hajótörést.

Fivérei eltérnek az öröklött tulajdonságoktól.

Thomasnál a reflexiokra való hajlam már igen magas mértékben jelentkezik. Nem áll szilárdan hivatásában, mert annak durvaságait az ő túlzott érzékenységevel nem képes elviselni. De még egyszer győz az akarat, erőteljes fiatalságában még össze tudja szedni magát annyira, hogy a „Firma“ miatt lemondjon szerelméről.

Christian már nem fejt ki semmi ellenállást, folyton növekvő, ideges izgalmaival szemben. Ez a hitvány ember azonban egy kissé művész. Komolytalan dilettáns, aki egy kicsit mindent tud és egy kicsit semmit.

A hanyatlás minden jele Hannónál hatványozottan lép fel. Egész, rövid kis élete egy betegnek története.

Mindenek előtt azonban nagyfokú érzékenységének és éleslátásának lesz az áldozata. Ő az első, akinél nem természetes, hogy kereskedő legyen. De abban is ő az első, hogy kihasználja a Budenbrooksok kezét, amely decimeket képes át-fogni. Christian játéka néha szenvedélyes komolysággá fokozódott; a szépséget oly magas fokig érzi, hol az öröm már fájdalomba megy át, mely felemészti a közönséges élethez való készséget.

Így következik be a nemzedék lehanyatlása, a kívánt halál, melyre Hannó ime megérett.

Mily finoman érzékelteti ezt a hervadást! A családot legelőször teljes pompájában mutatja be, az egész nemzedék az ő ezerféle bánataival és örömeivel elvonul előttünk, míg végül a typus megadja Hannónak a haláldöfést . . . A regény vége egy minden küzdelemnélküli kihalás, mely leverőleg hat. De, ami mindennek dacára bennünk marad, az nem a kínzó érzés lesz, hanem a csodálatos Tony-ra való visszaemlékezés, a megszabadulás érzése a humoron keresztül, mely mindent, még a legvisszataszítóbbat is enyhítő fénnel veszi körül.

Csodálatraméltó a regény felépítése. Minden egyes fejezet kerek egész; s mégis csak arra szolgál, hogy egy teljes egészet alkossanak. Mann a család leromlását nem a degeneráltságon, Christianon mutatja be, hanem a család legfényesebb alakján, Thomason szemlélteti s emellett a családi veszendőség összefűző szálát, állandóan ki tudja villantatni a legkülönfélébben alakított családtagok jellemzésénél. És milyen egyszerű eszközökhöz folyamodik, hogy alakjait ezen célnak megfelelőleg jellemezze. Egy-egy állandóan visszatérő jelző, egy tipikus vonás ismétlődése által feledhetetlenül emlékezetünkbe vésődnek Mann alakjai.

Az első novellakötettől nagy fejlődést találunk a másodikig. Tartalmilag hasonlítanak a „Tristan” kötet novellái az elsőkhöz, de ezeknél sokkal szubjektivebb színezetűek. Jogosan nevezte el az egész kötetet az első novella után. Ez Mann egyik legértékesebb alkotása. A zene iránt való rajongása ezen művében jut kifejezésre a leggyönyörűségesebben.

Tonio Kröger Mann legmeghatóbb műve. Az egész novella szerelmes helyeslése mindannak, ami nem szellem és nem művészet. Tonio nem más, mint maga Thomas Mann, úgy, ahogy

mi őt elképzeljük: fiatalsága, szerelme, küzdelme és művészetének minden átká és áldása benn van ebben a kettős lélekben.

Az író dualismusa egyik művében sem világosabb, mint könyvdramájában: a „Fiorenza“-ban. Mozgatója az az ellentét, ami az élet gyönyöreit habzsoló, nyomorék Lorenzóban, Fiorenza urában és az élettagadó szent Priorban van megtestesítve.

A „Königliche Hoheit“-ban, a „Budenbrooks“-sal való hasonlóság tűnik fel. Ugyanazzal a részletező művészettel, mellyel ott a patriciusok kereskedői életét festette, írja le ebben a regényében egy főrangú udvar történetét.

Egy család elhervadása a tárgya ennek a regénynek is. És ugyanazon jelei a hanyatlásnak: a méltóság, a „Haltung“ átalakulásai. Ez a regény sokkal összefoglalóbban van megírva, mint az első. Két nemzedéket ad amannak négyével szemben. A „Königliche Hoheit“ egy képzelt közösségnek áldozata. Ismét egy példája a tragikus komédiáknak.

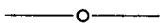
„Der Tod in Venedig“ a német próza egyik legnagyobb remeke. Itt már belefáradt az író az emberi gyarlóságok kigúnyolásába, most csak arra törekszik, ami minden művészetnek örök célja: a szépségre. A cselekmény ismételten abban áll, hogy a polgáriatlan művészet elengedhetetlenül oda van láncolva a fegyelmezettséghez. A fokozás törvénye alatt áll az egész mű . . . A szépség első, hideg szakértői megállapításától a vágyódó sóvárgásig.

Thomas Mann írásaiban megvan a már kiveszőben levő patriciusi előkelőség. Humoros hangja a legegyszerűbb dolgokat is szeretetreméltóvá teszi. Alkotó fantázia nem erős oldala Mann-nak. Anyaga szubjektív; a világ és az én tárgyilagossá tétele nem jut kifejezésre nála a tárgy megválasztásánál, hanem az anyagtól való belső távollétében, az iróniában, az előadásban rejlik. Ő nemcsak megfigyel, ő megismer, az emberiség komikuma és nyomorúsága különös módon ismeretes előtte . . . Azért tud ő annyit, mert saját belső meg hasonlításai miatt oly sokat szenvedett.

Mann költészete a szavak művészete. Ő az érzéki benyomásokat olyan pontossággal adja vissza, amennyire csak lehetséges. Mondatai terjedelmesek és soktagúak s ez lehetővé

teszi, hogy gondolatokkal terhelje meg s azokat ideoda for-gathassa.

Mann költészetében a kitagadottak jutnak előtérbe s a kiválasztottak megmaradnak statisztáknak, mert a harmonikusán élő emberek nála jelentéktelenek s az önmagukkal meg-hasonlottak egyedül értékesek és érdekesek.

3. Jobbágy Anna: Kecskemét város a török alatt, különös tekintettel a hódoltság viszonyaira.

(Az író kivonatos ismertetése.)

Kecskemét város török alatti történetének megírásakor nem vezethetett az a törekvésem, hogy teljesen önállóan dolgozzam azt fel. Hornyik a város történetét megírva, buzgó történészhez méltó forrástanulmányok és rendszerező áttekintés után, kerek egész történeti munkát bocsátott a localis viszonyok iránt érdeklődő nagyközönség, — amellet általában kifogástalan a tudományos világ számára is.

De nem használhatta fel Hornyik a Török-Magyar-Államokmánytárt, Velics idevonatkozó munkáját, a deftereket, melyeknek érintetlenül hagyása a török hódoltsági viszonyok rajzában, a mai nagy kútfő-módszerrel dolgozó historikusok számára, szinte elképzelhetetlen.

Ezeknek felhasználásával véltem a város hódoltsági viszonyainak részletezésében új szempontokat bevinni; nem a hódoltsági viszonyokat, hanem a város belső, teljes életének képét illetőleg.

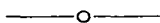
A művelődéstörténeti viszonyok körvonalazása közé igyekeztem a török hódoltság hadi szervezetét beilleszteni, nem hanyagolva el ennek szoros egybekapcsolását az adózással, a közigazgatással és bíraskodással, valamint a változóan súlyos hódoltsági időben is forrongó vallási életet, a protestáns felekezet kialakulását közbeszőni, mint ami a város mai helyzetét, illetőleg felekezeti megszólását igazolja.

Eseménytörténetet, sajnos, nem sokat adhattam a városról; e körülmény a város geográfiai helyzetében leli magyará-

zatát. A források gyér világításánál sem kaptam erre vonatkozólag elfogadható és említésre méltó adatokat.

Kecskemét város történetét a török hódoltsággal kapcsolatban 1526-tól 1690-ig lehet terjeszteni, a zsákmányoló török lovasok visszacsapásaival, mint a szűnő hódoltság utolsó jelenségeivel. Eseménytörténetileg a Szulejmán 1526-iki visszavonulásának szomorú eseménye a város első nagyobb feldúlása, tehát sorsa a főváros sorsával összefüggő, hadászati szempontból is odatartozó. Ismét dűlás a törökök részéről 1529-ben, majd a város állandósított birtokbavétele után csend, a végvárak harcaitól eltekintve, miknek hullámai kevéssé érhatték a hódoltságnak úgyszólván középpontjában lévő várost.

Közben a katonailag szervezett török foglалás belső élete nyújtott gazdag művelődéstörténeti anyagot az eltelt 150 évről, a hódoltság közös sokoldalú nyomorúságáról, olykor derűs, majd reménykedő pillanatairól. Az 1680 körüli tatár hadak nyugtalanításai feloldását jelentették a már megjegecesedett török állapotnak, ami — ismét Budával közösen — 1686-ban csakugyan be is következett.

4. Kemény István: Tolnai Lajos.

Tolnai életére és a századvégi irodalmi életre vonatkozólag rendkívül fontos és nagyrészt ismeretlen adatokat találunk Tolnai elfelejtett önéletrajzában. Magatartása, természete és tettei megmagyarázzák, hogy az író a maga korában népszerűtlen volt. Későbbi népszerűtlenségét műveinek erősebb szubjektív volta magyarázza és az, hogy munkái között sok hasonlót találunk. Irodalmi és társadalmi felfogása is merőben egyéni.

Tolnai, az elbeszélő. Nem epikus természet, közbe szól, hősei bukásában saját sorsát írja meg. Az irodalom két irányú terjeszkedése nála jelenkezik első ízben tudatosan: alapos lélekrajzot kapunk és munkáiban addig figyelembe nem vett alakok jelennek meg (munkások, parasztok, gyermekek, állatok). Elbeszélései többnyire életképek, még pedig az élet sötét oldaláról. Regényei társadalmi vagy lélekrajzot adnak; főforrásuk a vidéki élet. Tolnai stílusa szatirikus, keserűen humoros; mű-

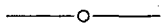
veiben uralkodó vonás a pesszimizmus. Nyelve gyökeresen magyar. Személyeskedő természete elbeszélő művein is áttör.

Tolnai, a költő egészen más természet, mint az író. Mély érzésű költeményeiből optimizmus hangzik felénk, keletkezésük idején a költőt még nem sebezte meg az élet. Költeményeinek hangulata Aranyra emlékeztet. Leginkább balladáival és románcjaival tűnik ki.

Tolnai egyéb munkássága tankönyvek írásából és esztétikai, kritikai tanulmányokból áll. Sok újat nem találunk bennük, de világos tájékoztatást nyújtanak.

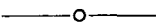
Tolnai világnézete. Hajlama és létkörülményei az elnyomottak mellé sodorja; ezért rajzolja a szegény emberek életét és ezért kell védelmére kelnie a szerinte igazságtalanul mellőzött osztályoknak; a magyarországi zsidóságot is ezért veszi védelmébe. A szociális lelkiismeret hangja tudatosan nála szóval meg először.

Kiválóságai jelentős helyet biztosítanak számára irodalmunkban; a realista regény Tolnaival indul meg.

5. Diósi Géza: A Halotti Beszéd olvasásának története.

I. Bevezetés. II. A H. B. felfedezői; első kutatói: Pray, Faludy, Koller, Révai, Pázmándy, Sándor, Belnay. III. Révai Antiquitase; Pápay, Horvát, Döbrentei vizsgálódásai. IV. Az irodalomtörténetírók csoportja: Toldy, Ferenczy stb. Riedl Szende, Blomstedt Oszkár. V. Simonyi fejtegetései, Hunfalvy Pál észrevételei, Tolnai: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. VI. Szinnyei korszakos művei. Balassa, Munkácsi és a legújabb hozzászólók. Simonyi Zsigmond új munkái. Szinnyei József legújabb vizsgálódásai. VII. Főhasznált irodalom. Bibliographia.

6. Wagner Lilla: A hit szerepe a lelki életben.

Bevezetés. Az értekezés a hitnek, mint specialisan pszichológiai leíró fogalomnak, a vallási etikai s logikai szempont mellőzésével való tárgyalása. Mint ilyen, a hit egyszerű lelki jelenség, de a többi lelki jelenség a hit kritikája alá van vetve.

A hit mibenléte. Szerepének kiemelkedő mivolta nem kívánja tárgyalásának alogicitását, mert a hit leírása nem egyenlő a hívéssel. A többi lelkijelenséghez hasonlóan bizonyos általánosan alanyi, tárgyi és functionalis előfeltételeinek meglétele mellett dispositioiban s actusban nyilvánul meg; definitioja: a hit intuitív és intentionalis dispositio, melyet immanens aseitás és transcendens conatus jellemez. Elsősorban intuitív és szabad, de van evvel együttműködő concessív, tapasztalathoz kötött hit is. Subjectív intuitivitása mellett objectív intuitivitása is megnyilvánul, mégpedig a dogmahitben (mely valamely állításnak intuitív hit eredményeként magunkból érvényességi követelménnyel az objectív világba való kivetítése) és a kinyilatkozáshitben (mely oly állítás, mely az alányba vetítve intuitív hit állításaként hat); az ezt létrehozó extatikus állapot nem hitállapot. A hit primaer és feltételező actusá mellett fontosabb az egyes tárgyra vonatkoztatott secundaer actus, mely egyetemes a tudatunkban. A hit fejlődhet intuitív módon, a conversio által s ennek közbelépte nélkül. A hit alanya, tárgya, tartama s intenzitása szerint különböző. A hit subjectív határai a relatív absurdumok, objectív határai a hit transcendens conatusai.

A hit s. a lelki jelenségek viszonya. Más lelki jelenség alá, annak eseteként nem csoportosítható. Az elemi lelki jelenségekhez nincs köze, mert nem érzékelhető, kísérletileg nem vizsgálható, de megfelelő viszonyba hozható a lélek egyes actusai-val (mint az emlékezés, a figyelés, az érdeklődés) s típusaival (mint a temperamentum, a karakter). Hiánya jelentősegesen káros mivoltáról a pathologiai esetek tanuskodnak. A hit nem érzelem, de kölcsönviszonyban áll az érzelmek egyes, a reményből levezethető osztályaival, de kölcsönviszonyban áll az akarattal s annak az általa belőle folyó ethikai következményeivel is. A hit nem intellectualis megnyilvánulás, de helyettesítheti azt.

Hit és világnézet. Legjellegzetesebb típusalkotó mivoltában a világnézetekben nyilvánul meg; ezt az alany aktivitása, illetőleg passzivitása, valamint a tárgyhoz való viszonya segít formálisan meghatározni. Transcendens conatusainak (vagyis az alany azon inpraktikus törekvéseinek, melyek belőle ki irányulva a dolgok egyetemleges elérésére, a szellemi jellegű substantiák és az ezek közötti rendezettség értékelésére irányul-

nak), mely a hitet világnézetalkotásra képesíti, gyökere egy pszichikai horror vacui, ez pedig az élő lélek alapsajátsága.

A hit s a világnézetek. Tartalmilag a hit valamilyenessége és conatusai összhatásával fakadnak világnézet-schemáink. A hit az empirikus psychében nem teljes intensitású. Elgyengült-ségének quantitativ következményei a biráscnatus negatívi-tása mellett: autonomiájára nézve a (hamis) tekintélytisztetlet, irányára nézve a skepsis különböző fajai, affirmativ erejére nézve a kíváncsiság. Elgyengült-ségének qualitativ módosulatai a szellemiconatus alapján a remény érzelme kapcsán az opti-mismus s a pessimismus fajai. Világnézeti megnyilvánulásai formai szempontból a rendconatus alapján a rationalismus s a romanticismus, valamint következményei: a mysticismus, a csodahit (kapcsolatban a babonával) s válfaja: a fatalismus.

A hit szerepe a lelki életben. Önértékű mivolta rámutat a lélek biologiai-metaphysikai ambitendenciájára; philosophiai tekintetben viszont lehetségessé teszi s előkészíti számunkra a metaphysikát.

—○—

7. Szalay J. Albert: Libanios görög irodalmi műveltsége levelei alapján.

—○—

8. Szívós Donát: Euripides viszonya a képzőművészetben.

—○—

9. Kömüves Géza: Csantavéri nyelvjárás.

—○—

10. Kanszky Márton: Az északsarki kutatások oka és jelentősége.

Az arktikus tájak földrajzi helyzetét meghatározva, az északnyugati és északkeleti átjáró kutatásának *okait* illetően a következőket állapítja meg: Az északi tájak kutatásának oka, elsősorban *az emberi lélekben* rejlik s csak másodsorban múlik az anyagiakon. Az arktikus világ felderítésének oroszlánrésze az angoloké. A kutató ember lelkét kezdetben a szájhagyomány

által örökölt *mesék tarkasága*, mint Észak misztikumának varázsa izgatja. Később a kíváncsiság helyét, a földrajzi fogalmak tisztulása révén, *a tudnivágyás tölti be*. De a milieu és a természeti adottságok szülte utazások, még a *tervszerűtlenség* bélyegét viselik magukon. A kutatások célja eleinte a *gazdagodási-vágy kielégítése*, új gazdasági területek feltárása. Ez utóbbi mozgó momentumok megmaradnak még a későbbi időkben is mindaddig, amíg kiaknázható területekre van kilátás. A *tervszerű* útkeresés csak az újkorban lesz az expedíciók programja, amelyhez társul a még mindig erős materiális érdek, új bálna- és prémvadászterületek felfedezésének szemmel tartásával. A *legjelentősebb* momentum azonban, hogy a kutatások ideje alatt, éppen a kutatások révén, az *angol világhatalom* lép a spanyol tengeri hatalom helyébe. Az átjárók kutatásával kapcsolatban történik a legtöbb nagy, *topográfiai felfedezés* és az *oikuméne* nagyobbodása. A múlt század folyamán anyagi érdek lassan háttérbe szorul s a haszon reményének eltűnésével, értékben emelkedik a kutatás célja, mert *tudomány öncél* lesz. Viszont a kutatás céljának nemesbedésével szélesebb lesz a kutatás figyelemkiterjesztése és tökéletesedik a *módszere*. Létrejönnek a *speciális kutatási* módok és irányok. Barents és Parry első teelése, a többieknek előképe, ezt a teelést a szán ügyes felhasználásával együtt nagyban kifejlesztik. Ross hatol először kerekas gőzessel Észak jegébe s azóta megpróbálják használni a jégtörőt, a léghajón kívül a repülőgépet is. Az átjárók felfedezése után a kutatás módszerének ez a tökéletesedése, Grönland, Svedrup tenger és Parry szigetek, valamint Eurázia és a Pólus jegestengerének felkutatása folyamán történik meg, amidőn Grönlandra vonatkozóan a legtöbb részletes, tudományos, főként meteorológiai megfigyelést gyűjtik össze. Grönland északi fekvése mellett is, ezért jut jókor szerephez, az európai kereskedelmet és kulturát illetően, ezért kerül először a sarki tájak közül, a politikai érdekszférába is. A Grinnell föld, Smith szoros, Svedrup tenger és Parry szigetek felkutatására küldött expedíciók, már teljesen a tudományos érdeket szolgálják. Hasonló eredményeket ér el a Jegestengert kutató expedíciók raja is, főképen a Spitzbergákön. Ezzel általában s Amundsøn múlt évi repülésével befejezést nyert Grönland és Eurázia közötti poláris táj feltárása.

Az északsarki tájakat kutató expedíciók indító motivumai után megállapítja a kutatások jelentőségét geológiai, klimatikus és oceanográfiai, geofizikai, biogeográfiai tekintetben, továbbá a sarkvidék és az ember egymásrahatását illetően. Rámutat még azon *legújabb tervekre is*, — mint a léghajó közlekedés Murmanszk és Aljaszka között — amelyek révén a tájak még nagy és kihasználatlan erői a kulturvilág gazdasági életébe bekapcsolhatók volnának. Ezen tervekkel és tevékenységgel megdől amaz egyoldalú gondolat, hogy az újabb sarki utazások célja csupán a pólus keresése volt. E tervek megvalósulásával megoldást nyerne az Újszibériai és Parry szigetek közötti terület ismerete is. Megoldaná a vulkanizmus problémáját, világot vetne ez újabb kutatás a klímaváltozásokkal kapcsolatban a terciárkori fossziliák eredetére és a bipoláris fauna származására is. Eltüntetné az ismeretlen területről származó, meteorológiaiilag zavaró momentumokat. Általában a sarki táj megoldatlan problémáit nagyban tisztázná.

—○—

11. Bálint Alajos: Makó város települési és emberföldrajzi vázlata.

(Megjelent nyomtatásban: Gaál László könyvnyomdájában, Makó, 1926. 16 l.)

—○—

12. Boros Jenő: Történeti események visszhangja a kuruc költészetben.

—○—

13. Bálint Sándor: Szilády Áron pályája.

(Megjelent nyomtatásban: Magyar Irodalomtörténeti Intézet Nyomdájában, Szegeden, 1926. 32. l.)

—○—

I. Tartalomjegyzék.

A m. kir. Ferencz József Tudományegyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi Karán 1920/21.—1925/26. tanévekben elfogadott doktori értekezések.

Az 1920—21. tanévi doktori értekezések:

	Oldal
1. <i>Décsi Irén</i> : Kaffka Margit élete és művei — — — — —	5
2. <i>Gócs Terézia</i> : Tanulmányok Johann von Würzburg „Wilhelm von Österreich“-jához — — — — —	5
3. <i>Heig László</i> : Schiller, mint történetíró — — — — —	8
4. <i>Jakob Károly</i> : A főnév nemi változásáról és annak okairól a verbászi német nyelvjárásban — — — — —	10
5. <i>Kónya Sándor</i> : Oktató mese története — — — — —	14
6. <i>Steiger Imre</i> : W. Rein pedagógiai rendszere — — — — —	15
7. <i>Dr. Thót László</i> : Középkori büntető igazságszolgáltatás főbb intézményei. Az istenítéletekről különös tekintettel hazánkra — —	15
8. <i>Br. Zeyk Ádél</i> : Epiktetos — — — — —	15

Az 1921—22. tanévi doktori értekezések:

1. <i>Almai Irén</i> : A nemzetgazdasági rendszerek hatása hazánk történetére 1690—1848-ig — — — — —	16
2. <i>Erdélyi József</i> : Az Irredentizmus és Végvári — — — — —	18
3. <i>Gerhauzer Albert</i> : Szegedi Lőrinc Theophaniája, mint a szegedi nyelvjárás emléke — — — — —	19
4. <i>Jagsich János</i> : Kismartoni völgy német nyelvjárásának hangtana — — — — —	19
5. <i>Jachini Anna</i> : A magyar palatális mássalhangzók történetéhez — — — — —	26
6. <i>Kirchknopf Gusztáv</i> : Herder filozófiájának értékelése — — — — —	26
7. <i>Köfalusi Győzőné Kövendi Veress Ilona</i> : Mánuel görög császár uralkodása különös tekintettel magyarországi politikájára — —	26
8. <i>Mátyás Ernő</i> : Pál Apostol Mystikája — — — — —	26
9. <i>Lőrinczy Margit</i> : Vergilius hasonlatai az Aeneisben. Forrástanulmány — — — — —	26
10. <i>Nemes Margit</i> : Thököly Imre a német irodalomban — — — — —	27
11. <i>Rózsa József</i> : Német-magyar szövetség a csehek ellen 1272—1278-ig — — — — —	32
12. <i>Simó Emília</i> : Goethe „Wilhelm Meister“-ének első alakja — — — — —	32
13. <i>Thuróczy Emília</i> : Dugonics és a klasszikusok — — — — —	39
14. <i>Várhelyi Gyula</i> : Hazánk földjének és legrégebb lakóinak története. Az ősember nyomain — — — — —	40

Az 1922—23. tanévi doktori értekezések:

1. <i>Berta Orbán</i> : Tinódi Sebestyén „Cronica“-ja. Hadtörténeti szempontból — — — — —	43
2. <i>P. Boros Domokos, Fortunát</i> : A csíksomlyói harminckét Confráter — — — — —	46
3. <i>Csengery Erzsébet</i> : Horatius természetszeretete — — — — —	47
4. <i>Futó Jenő</i> : Az idill eredete, fejlődése, elmélete és magyar irodalma — — — — —	48
5. <i>Gestetner Jenő</i> : Kereskedelmi nyelv magyarsága — — — — —	48
6. <i>Gyurácz Ferenc</i> : A magyar politikai szónoklat nyelve Kossuth előtt — — — — —	48
7. <i>Kun Béla</i> : Kant tér és idő elmélete — — — — —	48
8. <i>Kati Erzsébet</i> : Társadalom és művelődés Werbőczy hármaskönyvében — — — — —	49
9. <i>Kelényi B. Ottó</i> : A sopronbátfalvai kolostor története — — — — —	52
10. <i>Mihálovics Ernő</i> : Szvatopluk morva birodalma és a magyarok honfoglalása — — — — —	54
11. <i>Orbán János</i> : Sámbock Jánosról — — — — —	57
12. <i>Para Imre</i> : Az Olt vízrendszere Háromszék vármegyében — — — — —	57
13. <i>Papp Béla</i> : Társadalom és művelődés II. Ulászló korában — — — — —	57
14. <i>Róth Jenő</i> : Konrád von Würzburg „Die goldene Schmiede“ c. művének kéziratai — — — — —	62
15. <i>Theodorovics Julianna</i> : A nemzeti ujjaébredés hazafias lírájának német fordításai — — — — —	62
16. <i>Winis Nándor</i> : Gentz Frigyes szerepe a Metternich-érában különös tekintettel levélváltásaikra — — — — —	68

Az 1923—24. tanévi doktori értekezések:

1. <i>Balla Mária</i> : Gr. Bethlen Kata élete — — — — —	72
2. <i>Baló Irma</i> : Thuanus Jakab Ágoston „Historia mei temporis“ c. művének a magyarokra vonatkozó részletei — — — — —	72
3. <i>Dési Dávid Dezső</i> : Adalékok a Tapolcát környező tájnak és Tapolca fejlődésére való befolyásának gazdaságföldrajzi ismeretése — — — — —	75
4. <i>Devich Mária</i> : Piramus és Thisbe a magyar irodalomban — — — — —	80
5. <i>Dávid György</i> : A magyar protestántizmus helyzete III. Károly alatt — — — — —	80
6. <i>Fülöp Klára</i> : Horatius hatása újabb irodalmunkra — — — — —	80
7. <i>Fülöp Zsuzsanna</i> : Adalékok a Niebelungen-ének Aestetikai méltatásához — — — — —	81
8. <i>Jenőfi Sarolta</i> : Tudomány és költészet viszonya Rikarda Huch műveiben — — — — —	84
9. <i>Nagy Pál</i> : A konstanzi zsinat különös tekintettel hazánkra — — — — —	89
10. <i>Nagy Gyula</i> : Az erdélyi románság törekvéseinek története a világháborúig — — — — —	96
11. <i>Varga Sándor</i> : A transcendentalis deductio Kantnál — — — — —	100

Az 1924—25. tanévi doktori értekezések:

	Oldal
1. <i>Gosztonyi Margit</i> : Goethe és Schiller barátsága — — — —	100
2. <i>Haász Imre</i> : A boszorkányhit genezise — — — —	103
3. <i>Lengyel János</i> : Társadalom és művelődés I. Ferdinánd törvé- nyeiben — — — —	104
4. <i>Málnási Ödön</i> : Közgazdasági és társadalmi állapotok Rómában a köztársaság bukása előtt — — — —	111

Az 1925—26. tanévi doktori értekezések:

1. <i>Ilyés Endre</i> : Az erkölcsi és természeti világrend összefüggése —	117
2. <i>Schatz Ágnes</i> : Thomas Mann elbeszélő művészete — — — —	121
3. <i>Jobbágy Anna</i> : Kecskemét városa a török alatt — — — —	125
4. <i>Kemény István</i> : Tolnay Lajos — — — —	126
5. <i>Diósi Géza</i> : Halotti Beszéd olvasások története — — — —	127
6. <i>Wagner Lilla</i> : A hit szerepe a lelki életben — — — —	127
7. <i>Szalay J. Albert</i> : Libanics görög irodalmi műveltsége levelei alapján	129
8. <i>Szivós Donát</i> : Euripides viszonya a képzőművészetben — — — —	129
9. <i>Körműves Géza</i> : Csantavéri nyelvjárás — — — —	129
10. <i>Kanszky Márton</i> : Észak-sarki kutatások oka és jelentősége — —	129
11. <i>Bálint Alajos</i> : Makó város települési és emberföldrajzi vázlata —	131
12. <i>Boros Jenő</i> : Történeti események visszhangja a kuruc költészetben	131
13. <i>Bálint Sándor</i> : Szilády Áron pályája — — — —	131

II. Tárgymutató.

Ez a tárgymutató tudománysszakok szerint csoportosítva utal a füzetben foglalt összes 1920/21.—1925/26. tanévi doktori értekezésekre. A tudománysszakok után álló számok a füzetben levő disszertációk lapszám szerinti elhelyezésére vonatkoznak, a zárójelben levő dőlt számok pedig az illető tanévi doktori értekezés sorszámát jelölik.

Archeologia: 40 (14).

Egyetemes történet: 68 (16), 111 (4).

Filozófia: 26 (6), 26 (8), 48 (7), 100 (11), 117 (1), 127 (6).

Földrajz: 57 (12), 75 (3), 129 (10), 131 (11).

Klasszika-filológia: 15 (8), 26 (9), 47 (3), 80 (6), 129 (7), 129 (8).

Magyar irodalomtörténet: 5 (1), 14 (5), 18 (2), 39 (13), 48 (4), 48 (6), 57 (11), 80 (4), 126 (4), 131 (13).

Magyar nyelvészet: 19 (3), 26 (5), 48 (5), 127 (5), 129 (9).

Magyar történet: 15 (7), 16 (1), 26 (7), 32 (11), 43 (1), 46 (2), 49 (8), 52 (9), 54 (10), 57 (13), 72 (1), 72 (2), 80 (5), 89 (9), 96 (10), 103 (2), 104 (3), 125 (3), 131 (12).

Német filológia: 5 (2), 8 (3), 10 (4), 19 (4), 27 (10), 32 (12), 62 (14), 62 (15), 81 (7), 84 (8), 100 (1), 121 (2).

Pedagogia: 15 (6).

III. Névmutató.

Ez a névmutató az egyes dolgozatok szerzőjének nevét s azt az oldalszámot jelzi, amelyen az illető disszertáció kivonata, illetve annak címe olvasható.

	Oldal		Oldal
Almai Irén — — — —	16	Kemény István — — — —	126
Bálint Alajos — — — —	131	Kirchknopf Gusztáv — — — —	26
Bálint Sándor — — — —	131	Kónya Sándor — — — —	14
Balla Mária — — — —	72	Kőfalusi Győzőné: Kövendi	
Baló Irma — — — —	72	Veress Ilona — — — —	26
Berta Orbán — — — —	43	Kömüves Géza — — — —	129
Boros Domokos Fortunát — —	46	Kun Béla — — — —	48
Boros Jenő — — — —	131	Lengyel János — — — —	104
Csengery Erzsébet — — — —	47	Lőrinczy Margit — — — —	26
Dávid György — — — —	80	Málnási Ödön — — — —	111
Dési Daday Dezső — — — —	75	Mátyás Ernő — — — —	26
Dézsai Irén — — — —	5	Mihálovics Ernő — — — —	54
Devich Mária — — — —	80	Nagy Gyula — — — —	96
Diósi Géza — — — —	127	Nagy Pál — — — —	89
Erdélyi József — — — —	13	Nemes Margit — — — —	27
Futó Jenő — — — —	48	Orbán János — — — —	57
Fülöp Zsuzsánna — — — —	81	Papp Béla — — — —	57
Fülöp Klára — — — —	80	Para Imre — — — —	57
Gerhauzer Albert — — — —	19	Róth Jenő — — — —	62
Gestetner Jenő — — — —	48	Rózsa József — — — —	32
Gócs Terézia — — — —	5	Schatz Ágnes — — — —	121
Gosztonyi Margit — — — —	100	Simó Emilia — — — —	32
Gyurácz Ferenc — — — —	48	Steiger Imre — — — —	15
Haász Imre — — — —	103	Szalay J. Albert — — — —	129
Heig László — — — —	8	Szivós Donát — — — —	129
Ilyés Endre — — — —	117	Theodorovits Julianna — — — —	62
Jachini Anna — — — —	26	Dr. Thót László — — — —	15
Jagsich János — — — —	19	Thuróczy Emilia — — — —	39
Jakob Károly — — — —	10	Várhelyi Gyula — — — —	40
Jenőfi Sarolta — — — —	84	Varga Sándor — — — —	100
Jobbágy Anna — — — —	125	Wagner Lilla — — — —	127
Kauszky Márton — — — —	129	Winis Nándor — — — —	68
Kati Erzsébet — — — —	49	Br. Zeyk Adél — — — —	15
Kelényi B. Ottó — — — —	52		

XB 170723

136

Tartalom.

	Oldal
Előszó — — — — —	3
Az 1920—21. tanévi doktori értekezések — — — — —	3
„ 1921—22. „ „ „ — — — — —	5
„ 1922—23. „ „ „ — — — — —	43
„ 1923—24. „ „ „ — — — — —	72
„ 1924—25. „ „ „ — — — — —	100
„ 1925—26. „ „ „ — — — — —	117

